

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

Ústav jižní a centrální Asie

Bakalářská práce

Vybrané romské politické aktivity v České republice od roku 1993

Se zaměřením na dění let devadesátých

Autorka: Alžběta Králková

Vedoucí práce: PhDr. Jan Červenka, Ph. D.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 8. 2011

Alžběta Králková

Anotace

Bakalářská práce s názvem *Vybrané romské politické aktivity v České republice od roku 1993* je zaměřena na proromské aktivity, které se uskutečnily v devadesátých letech. Tyto aktivity jsou popisovány v souvislostech a spojitostech s vybranými událostmi. Prostřednictvím výrazných událostí, jež se odehrály na území České republiky, je sledováno, jak se na politicko – občanské úrovni vybraní aktivisté z řad romské menšiny a z řad majority stavěli k vybraným událostem. Konkrétní události jsou vybrány na základě četnosti jejich výskytu v médiích. Práce je rozšířena o téma majoritní politiky, bez jejíhož kontextu nelze aktivity romských představitelů popisovat, ani hodnotit. Základem, z něhož je čerpáno, jsou média romská, z nichž je nejlépe vidět, s jakými problémy se Romové v devadesátých letech potýkali. Tento výběr je doplněn o události, na které poukázali sami romští aktivisté jako na důležité. S aktivisty byly vedeny rozhovory, během kterých vzpomínali na jednotlivé události a snažili se je zpětně hodnotit. V práci je sledována i činnost a fungování jednotlivých romských hnutí a stran v devadesátých letech v České republice.

Annotation

In the bachelor thesis entitled *The chosen romani political activities in the Czech Republic since 1993* I am focusing on various activities that took place in the nineties. The work is extended into the mainstream policy issue, without which the context of activities of Roma representatives can not be described or evaluated. In this work Roma activists and also non-Roma are mentioned. Through the significant events that took place in the Czech Republic is described how the selected activists behaved on the political and civic level, when the selected events occurred. The selected events are based on their occurrence in numerous media. The basis for my thesis are Romani media, they show in detail the problems which Roma activists had to deal with, to face up and to sort out. This selection is complemented by events to which Roma activists have pointed themselves as important. The activists were interviewed, during the interview they evaluated and reminisced about the individual events.

Klíčová slova v češtině: Romové, politika, 90. léta, ČR

Key words: Roma, politics, the 90's, Czech Republic

Obsah:

1. Úvod	6 - 8
1.1 Metodologie	8
2. Kontexty a vysvětlení užitých pojmů	9
2.1 Zdůvodnění a rozšíření výběru názvu	9
2.2 Klima společnosti	9 - 13
2.3 Zasazení do kontextu historického	13 - 17
2.4 Zasazení do kontextu majoritní politiky	17 - 20
2.5 Vymezení nejen politologických pojmů	20 - 22
3. Romské strany – hnutí v devadesátých letech	23
3.1 Romská občanská iniciativa	23 - 27
3.2 Demokratický svaz Romů	27 - 28
3.3 Hnutí angažovaných Romů	28 – 29
3.4 Romský národní kongres	30
3.5 Romský demokratický kongres	30 - 32
3.6 Romské strany s nevýraznou působností a politické pohnutky	32 - 33
4. Aktivity	34
4.1 Aktivisté versus politici	34 - 36
4.2 Seznam vybraných aktivistů a respondentů	36 - 38
4.3 Významní aktivisté či podporovatelé ze strany majority v devadesátých letech	38 - 43
5. Vybrané aktivity k jednotlivým létům	44
5.1 Rok 1993	44 - 52
5.2 Rok 1994 – 1995	53
5.3 Rok 1996	53 - 57

5.4 Rok 1997	55 - 61
5.5 Rok 1998	61 - 63
5.6 Rok 1999	63 - 69
5.7 Rok 2000	69 - 70
6. Zhodnocení výběru literatury a výpovědí informátorů	71 - 72
7. Závěr	73 - 74
8. Bibliografie	75 - 77

Seznam zkratk:

ROI – Romská občanská iniciativa

DSR – Demokratický svaz Romů

HAR – Hnutí angažovaných Romů

RDK – Romský demokratický kongres

RNK – Romský národní kongres

RNC – Roma National Congress

ČHV – Český helsinský výbor

HOS – Helsinské občanské shromáždění

VPORH – Výbor pro odškodnění romského holocaustu v ČR

SRNM – Sdružení Romů na Moravě

SCR – Svaz Cikánů – Romů

GRRP – Gremium romských regionálních představitelů

OH – Občanské hnutí

ÚV ROI – Ústřední výbor Romské občanské iniciativy

MO ROI – Místní organizace ROI

US – Unie svobody

1. Úvod

Toto téma jsem si zvolila, protože jsem se chtěla hlouběji seznámit s děním v oblasti romských politických aktivit po roce 1992. Romské politické aktivity byly do tohoto roku zpracované Jakubem Krčíkem v jeho diplomové práci s názvem Romské politické hnutí v České republice v letech 1989 - 1992¹. Dění pro mě bylo velmi nepřehledné, a i když se doba zdá jako nedávná a mnoho lidí by si na různé události vzpomnělo, není nikde nic kompletně zaznamenaného. Anebo takové relativně kompletní záznamy existují, ale jsou vytvořeny nějakým sdružením, či zájmovou skupinou a jsou mu tím pádem poplatné a zohledňují hlavně působení jeho samého. Původně jsem si myslela, že práci začnu rozhovory s mediálně známými - někdy samozvanými - aktivisty romského původu. Při jedné z přednášek mně však Lucie Horváthová² doporučila, abych se nejprve soustředila na zprávy a záznamy z doby, kterou chci zkoumat, porovnávala si jednotlivá vyjádření některých aktérů v různých kontextech a dobách. Abych zjistila, jak se třeba proměňovala a poté se dotázala svých respondentů – aktivistů, jak na svá minulé vyjádření nahlízejí. Tudíž jsem se začala věnovat shánění odborné literatury a zejména článků, kterých se k dané době a daným aktivitám najde nejvíce. Nejdřív jsem pročetla knihu Pavla Pečínky³ a třídila si zprávy ze serveru Romea⁴, z nichž nejstarší tam zaznamenané jsou z roku 2006. Vzhledem k tomu, že událostí je ohromné množství, zaměřuji svou práci pouze na dobu od roku 1993 do roku 2000, přičemž rok 2000 je mezníkem spíše symbolickým, určeným tak, abych mohla hovořit o dění v devadesátých letech. V práci detailně nepopisuji jednotlivá hnutí, ani zdaleka nezmiňuji všechny představitele, jelikož se domnívám, že téma romských či etnických aktivistů a jejich hnutí už bylo velmi podrobně popsáno a rozebráno několika autory – politology /Pečínka⁵, Mareš, Strmiska.../ i studenty v diplomových pracích.⁶ Nevěnuji se podrobně ani výsledkům jednotlivých voleb, ve kterých byli kandidáty romští aktivisté. Pracuji zejména s novinami

¹ http://www.romistika.eu/docs/KRCIK_Romska-politika-1989-1992.pdf

² Sociální antropoložka a také kandidátka Strany zelených pro volby - nestranička:

(2009) Evropský parlament - 6. místo kandidátky

(2010) PS PČR - lídr kandidátky v Pardubickém kraji, čerpáno ze stránek:

<http://www.nasipolitici.cz/cs/politik/1126-lucie-horvathova>

³ Pečínka, Pavel: Romské strany a politici v Evropě, Edice Studijní texty, svazek 11, nakladatelství Doplněk, Brno, 2009, ISBN: 1081-354-2009

⁴ Zpravodajský server: www.romea.cz

⁵ Pavel Pečínka, co se týká Romů a České republiky, však výrazně čerpá z práce Jakuba Krčíka.

⁶ http://is.muni.cz/th/45029/fss_d/ - disertační práce Ireny Kašparové, Romové a jejich postavení v politickém systému ČR

Romano kurko⁷, v nichž nacházím informace o událostech, které se staly na počátku devadesátých let a popisovali je zejména sami romští aktivisté. Tyto informace pak ověřuji či doplňuji z dalších zdrojů. Na základě těchto nejznámějších událostí ve spojení s romskou menšinou se snažím zjistit, jak se snažili aktivisté či politici „bojovat“ za romskou menšinu, jaké to mělo přesahy do majoritní politiky (účast Romů na vládních jednáních, podávání návrhů k přešetření nějakých událostí, doplnění zákonů). Tudiž se nezabývám výhradně romským politikem, jako osobou zastupující občany v horní či dolní komoře, ale jako osobou s politickými ambicemi a snahami o uplatnění nejen svých zájmů přes například apelování na majoritní politiku.

Nakolik byly události zásadní, soudím dle četnosti jejich uveřejňování, různých pohledů – článků a porovnávám to s informacemi z majoritních médií, doplňuji o poznámky z odborné literatury. Dále mám k dispozici archiv organizace Dženo, kde jsou uchovány výtisky značného množství nejen romských, ale i majoritních novin, novinových článků, dále pak důležitá prohlášení k různým konferencím, romským sjezdům, setkáním ROI, vyjádření a korespondence nejen mezi aktivisty samotnými. Několik aktivistů jsem se snažila kontaktovat a žádala jsem je o rozhovor, odpovědi a kladného přijetí se mi dostalo od Karla Holomka, Ivana Veselého, Ignáce Rácze, Čenka Růžičky, Vladimíra Oláha a Jana Horvátha. Dotazovanými mi byli Ervín Demeter⁸ a vedoucí práce PhDr. Jan Červenka, PhD. Ondřej Giňa ani Emil Ščuka na mou žádost o schůzku nereagovali. Podklady pro práci mám tudíž převážně z médií (upřednostnila jsem média romská), která utváří vždy nějaký obraz – ať už o romské menšině obecně nebo událostech s ní spojených a je tedy nutné brát všechny informace s jistým odstupem.

V práci se ve druhé kapitole snažím nejprve o vymezení časových a prostorových kontextů, v jejichž rozmezí se politické snahy a ambice odehrávaly. Poté ve třetí kapitole přistupuji k popisu jednotlivých hnutí, snažím se doplnit či rozšířit informace, které jako první v této tematice zprostředkoval Jakub Krčák. Pro orientaci ve vybraných událostech příkládám

⁷ Romano kurko vydávaný od roku 1991 ROI ČSFR byl chvílemi čtrnáctideník, koncem roku 1999 vyhrožoval svým koncem (kvůli snížení dotací), ale ještě v roce 2000 vycházel.

⁸ Ervín Demeter je bratrem Gejzy Demetera, spisovatele, který hojně publikoval v první polovině devadesátých let, působil ve Sdružení romských autorů, orientoval se v romských aktivistech. Psal též do novin Romano kurko a Romano ľil. Poté, co přestal psát pro romské noviny, publikoval své články v deníku Expres, jenž vycházel také v letech devadesátých. E. Demeter informace načerpal od něj. E. Demeter se také velmi dobře znal s JUDr. Emilem Ščukou, jenž ho častokrát zval, aby se stal členem ROI. Jeho tchyní pak je Olga Fečová, která působila v Českém helsinském výboru a angažovala se v romských hudebně – tanečních souborech (také v letech devadesátých). Na ni jsem dostala kontakt, bohužel je již delší dobu hospitalizována v nemocnici, a rozhovor nemůže poskytnout. Schůzku jsem měla díky E. Demeterovi domluvenou i s Ondřejem Čajkovským, tajemníkem Demokratického svazu Romů, ten však musel z rodinných důvodů odletět do Kanady, z tohoto důvodu ze setkání sešlo.

ve čtvrté kapitole seznam aktivistů, které jsem zvolila čistě podle toho, s jakou frekvencí (tedy vysokou) se objevují jako aktéři v mnou vybraných událostech. Pátá kapitola je zaměřena na stěžejní události pro každý rok, vyjma let 1994 a 1995, jež jsem pro nedostatek výrazných událostí sjednotila do jedné podkapitoly. Zařazením šesté kapitoly sleduji možnost vyjádřit se k vybraným pramenům tak, abych jejich případným hodnocením v kapitole páté nedošlo k rozmělnění tématu.

1.1 Metodologie

Primární otázka, která mne nasměrovala k tématu práce, byly činnosti romských a proromských aktivistů a výsledky těchto činností na občanské a politické úrovni.

Výchozím pramenem pro mne byla romská periodika, z nichž jsem se snažila vysledovat události, které se v jednotlivých vydáních opakují, jsou doplňovány a vyjadřují se k nim mnozí aktivisté. Vytvořila jsem si tedy jakýsi seznam událostí, a poté jsem se dotazovala romských aktivistů a respondentů na jejich tipy a snažila jsem se zjistit, jaké události byly pro ně samotné důležité v daném období – tedy v devadesátých letech. Někteří zavzpomínali rádi⁹ a rozvyprávěli se, jiní bez okolků sdělili, že si již pamatují máloco a většinou mě odkazovali, abych si informace někde dohledala. Jejich tipy na důležité momenty jsem připsala k těm svým. K událostem jsem si poté vypsala poznámky, kde mi bylo něco nejasného a následně vytvořila otázky. Ty jsem měla pro každého aktivistu / respondenta jiné - podle toho, kdo měl zrovna k danému tématu nejvíce co říct (například I. Rácze jsem se neptala na tzv. Bratinkovu zprávu, jelikož již nějakou dobu žil v Polsku a dění v ČR údajně již nesledoval). S takto připravenými dotazy jsem je oslovovala, tedy šlo strukturou o položené částečně standardizované rozhovory, které umožňovaly přesahy do jiných témat (aktivista / respondent zodpovídal mou otázkou, přičemž si vzpomněl na něco z jiné oblasti, či jiné doby, snažil se události komparovat či konfrontovat¹⁰). Získané informace jsem posléze uplatňovala v jednotlivých kapitolách práce.

⁹ Je nutné připomenout, že takové vzpomínání po letech zaznamená i např. nepřesnosti v čase či událostech.

¹⁰ Takto spolupracoval zejména K. Holomek, obratný, přemýšlivý řečník.

2. Kontexty a vysvětlení užitých pojmů

2.1 Zdůvodnění a rozšíření výběru názvu

„Vybrané romské politické aktivity po roce 1993.“ Slovo „vybrané“ bylo zvolené z toho důvodu, že všemožných aktivit, do kterých zahrnuji i ty se snahou o zlepšení v oblasti vzdělávání (snahy o vznik Romské univerzity), bydlení (nové koncepce bydlení pro Romy např. v Kladně a Jirkově) a zejména zakládání různých romských a proromských organizací atp., je dost. Všechny by se tedy vypsát nedaly. Pro každý rok jsem tedy zvolila maximálně tři výrazné události, které byly většího rozsahu, týkaly se větší oblasti, ať již prostorově nebo tématicky. Nevybírala jsem tedy lokální problémy, ty by vyžadovaly jiný přístup. Termín „romské“ jsem po pročetí prvních pramenů rozšířila na „proromské“ tak, abych tam mohla zahrnout i osoby z majoritní populace, které byly třeba členy romské strany a hovořily ve prospěch dané minority, nebo členy nebyly a pouze hájily stanoviska Romů¹¹. Politické aktivity pak mají být ty, které jsou spjaté více či méně s majoritní politikou v České republice, ale zasahují i do let předešlých, tedy do doby České a Slovenské federativní republiky (1990 – 1992)¹² a Československé socialistické republiky (1960 – 1990)¹³. A rokem 1993 začínám proto, abych navázala na práci Jakuba Krčíka¹⁴, který již situaci do tohoto roku zmapoval. Práci zaměřuji na devadesátá léta z toho důvodu, abych mohla detailněji popsat jednotlivé události, než kdybych zpracovávala události až do roku 2011, jejichž popisy by pak zajisté byly povrchnějšími, stručnějšími.

2.2 Klima společnosti

Jak uvádí Brokl¹⁵ cílem lidské společnosti je uspokojování potřeb a zájmů jednotlivce či skupiny. Aby mohly být tyto zájmy a potřeby prosazeny, je potřeba je sladit a prosadit. V demokratické společnosti se tak děje různými způsoby. V první řadě se zájmy dají prosazovat prostřednictvím svobodné volby – ať již s politikou spjaté (volení zástupce do

¹¹ Informace o jejich aktivitách čerpám také primárně z romského tisku.

¹² Podrobně zde:

https://boxapp.appspot.com/cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%A1_a_Slovensk%C3%A1_Federativn%C3%AD_Republika

¹³ Ibidem.

¹⁴ Krčík, J. 2002

¹⁵ Brokl, L., Reprezentace zájmů v v politickém systému České republiky, Praha, Slon, 1997, ISBN 80-85850-48-6

vládních těles, kde budou hájit „mé“ zájmy) nebo nikoliv – mohou svobodně zakládat nezávislé spolky, sdružení atd. (zde protiklad k době komunismu, kdy spolky byly uznány vhodné založení povolovacím řízením před národními výbory¹⁶ a dále byly registrovány pod Národní frontou). Ať už se jedná o politickou sféru, či nepolitickou, většinou jsou jimi vydaná opatření realizována prostřednictvím spolků, různých organizací a v neposlední řadě skupinami zabývajícími se volnočasovými aktivitami. Politické zájmy pak mají prosazovat zástupci v politických stranách. I tehdy, když Romové měli či mají své romské zástupce, většinou tito nemají šanci na nějaké zvolení, jelikož se romská společnost voleb příliš neúčastní¹⁷, nebo o svých zástupcích neví, nebo je nemají rádi, tedy svého zástupce nemohou zvolit¹⁸. I kdyby však romská voličská účast byla stoprocentní a volili by všichni jednotně, přesto by se jejich případná strana nemohla dostat do parlamentu, jelikož „Romové tvoří v ČR jedno až dvě procenta, při maximálních odhadech tři, a ještě jich je větší množství pod věkovou hranicí osmnácti let, přičemž minimum do parlamentu je pět procent.“¹⁹ A z majority se k volbě romského zástupce v naší převážně nacionalistické společnosti mnoho lidí neuchýlí. To, že je společnost tak silně nacionálně zaměřená, je dáno tím, že na nějaké multikulturní počiny, nezaměřující se pouze na imigranty a na takové počiny, které by umožnily zlepšení integrace nejen romské menšiny do majoritní společnosti, nezbyval zpočátku státu prostor. Do roku 1998 se v oblasti imigrantů na politické úrovni řešila hlavně regulace imigrace, s tím související tvorba novel a uprchlických zákonů, v občanském sektoru pak hojně vznikaly organizace zabývající se pomocí imigrantům v oblasti sociálně – právní. Pro příklad uvádím, že až v letech 1998 – 2004 se u nás poprvé začíná veřejně hovořit o multikulturní výchově (která napomáhá zlepšování vnímání „odlišných“ spoluobčanů) jako disciplíně a od roku 2004 přichází zlom, kdy podle zákona 561/2004; o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání bylo zařazeno jako jedno z průřezových témat i multikulturní vzdělávání. V této době vznikla i při Ministerstvu školství

¹⁶ Skovajsa, M. a kol., Občanský sektor, Portál, Praha 2010, ISBN 978 – 80 – 7367 – 681 – 0, str.56

¹⁷ I když to je sporné, pakliže se podíváme na dvě vydání Amaro Gendalos z počátku roku 1998 a z července 1998, kdy se konaly parlamentní volby, z volebních anket u Romů vyplývá, že zrovna v té době se vybraní jedinci o politiku zajímali a byli spíše rozhodnutí, že volit půjdou. (A. G. ročník 2, číslo 1-3, leden – březen 1998, str.2 a A. G. ročník 2, číslo 7, červenec 1998, str. 14)

¹⁸ Ervín Demeter k tomu dodává, že z jeho pohledu Romové volit moc nechodí a že i kdyby byl romský zástupce, kterého Romové nemají rádi, tak by ho volili, aby tam měli „toho svého“ (Soukromý rozhovor 10.8. 2011) Pavel Pečinka v souvislosti s volbami zase parafrázuje Zoltana Baranyho, který uvádí, že k volbám nejen v Česku, ale i na Slovensku, v Rumunsku a Maďarsku chodilo jen zhruba 15 procent Romů. Infromaci jsem se snažila ověřit na uvedeném odkazu, ale zjevně již neexistuje. Pro jistotu ho ale uvádím:

<http://ecmi.de/publications/category/jemie/download/Focus11-2001Barany.pdf>

¹⁹ Poznámka PhDr.Jana Červenky, Ph.D.

mládeže a tělovýchovy Pracovní skupina pro multikulturalitu a vzdělávání cizinců.²⁰ Důležité v souvislosti s „aktivizací“ či angažovaností romské menšiny je i zmínit obecný přístup společnosti k minoritám v České republice, který samozřejmě tuto aktivizaci ovlivňuje. Tento přístup, který po dlouhá léta od převratu interakci a názory na lišící se menšiny utvářel a místy i utváří, se nazývá kulturně – standardní. Vychází z toho, že etnické, národnostní a další skupiny mají specifické znaky, které vytváří rozdíly a zapřičiňují nedorozumění v interkulturních kontaktech. Říká, že je nutné tyto rozdíly pochopit a naučit se je respektovat. Negativem tohoto přístupu je, že zachycujeme nějaké znaky dané skupiny a tím se vytváří spíše stereotypy. Moderní přístup navazující na tento kulturně – standardní je tzv. transkulturní, který začíná přemýšlením o každém z nás, o našich možnostech a hranicích odlišnosti. Apeluje tedy na zkušenosti a schopnosti jednotlivce a nekategorizuje. Samozřejmě i tento přístup má své negativum a tím je odpoutávání pozornosti od interkulturních konfliktů.

Výše uvedeným odůvodňuji složitější možnost přístupu romské menšiny k uplatňování a prosazování svých zájmů, jelikož – ostatně jako po celá předcházející staletí - i dnes stojí na okraji společnosti, jsou nahlíženi stereotypními představami majority a ti, kteří se nějak slušně uplatňují, musejí být velmi silní, aby čelili všem překážkám. Nejlépe to vystihuje Čeněk Růžička²¹, když hovoří o romských aktivistech: „ *Všichni do toho šli, že budou Romům pomáhat. Ale jsou jim házený klacky pod nohy a oni třeba vydržejí tři, čtyři, pět roků, že to berou jako svoji věc, ale potom rezignují, protože ty výsledky nejsou, nepřicházejí. (...) A ta situace vztahu Romů a většiny se neustále zhoršuje a když v tom máte pracovat, tak i když jste pro to zapálený, tak za nějakou dobu prostě otupíte. To je průšvih. Takže praktický každý z nich, včetně Gini, i ten Ščuka, do toho šli se zápalet, že pomůžou nějakým způsobem Romům a vůbec celé společnosti v téhle záležitosti. Postupem času zjistili, že to nikam nevede. Tak se prakticky začali téměř všichni starat o sebe. To je prostě realita.*“²² Co vše musí obecně jakýkoliv aktivista překonat, je vyjádřeno teorií míry sociální angažovanosti. Pro sociální angažovanost jsou podmínkou tři body, tři faktory²³, podle nichž pak lze sledovat míru angažovanosti. Těmito faktory jsou: motivace, zdroje a zapojení do sociálních sítí. Minimálně ve dvou z nich má romská menšina zhoršenou pozici. Motivace (osobní hodnoty, normy a zájem jedince nebo vliv okolí) selhává tehdy, kdy nadějný aktivista připravuje k prosazení nějaký plán, který je mu opakovaně zamítán z jakýchkoliv důvodů. Motivace tím

²⁰ Skovajsa, M. a kol., Občanský sektor, Portál, Praha 2010, ISBN 978 – 80 – 7367 – 681 – 0, str. 320

²¹ Předseda VPORH.

²² Telefonický rozhovor s Č. Růžičkou dne 30. 8. 2011

²³ Mansfeldová, Kroupa, kol., Participace a zájmové organizace v České republice, Slon, Praha, 2005, ISBN 80-86429-53-9, str. 12

pádem klesá. Osobní nasazení úzce souvisí i se získáváním zdrojů (finance, čas, sociální status). Je zde i tendence měst, popř. státu k odpírání přístupu k dotacím organizací / sdružení, která v minulosti třeba již finanční podporu obdržela a navíc nejsou zcela loajální k městským či státním funkcionářům.²⁴ V souvislosti s volbami a přípravou kampaní i zde se projevuje a ve velké míře projevoval nedostatek financí u romské menšiny. Co se týká posledního faktoru, tedy zapojení do sociálních sítí, je nutné poznamenat, že celkově se stav proměnil. Z původního disentového nadšení se po revoluci stalo povolání a nastavením grantového systému i boj o granty.²⁵

Aktivity romské a proromské se v devadesátých letech spolu s rozvojem²⁶ médií dostávaly k lidem intenzivněji a častěji, jelikož i aktivit samotných velmi přibývalo. Tato doba byla jakýmsi romským obrozením, kdy bylo pořádáno mnoho kulturních a sportovních akcí, za podpory romistů a Doc. Mileny Hübschmannové autoři publikují v romštině a konečně vznikají i televizní a rozhlasové pořady o Romech (Romale a O Roma vakeren). Počátek let devadesátých nesl kromě kulturního rozvoje i negativa na úrovni politicko – sociálního rozvoje. Petr Višek uvádí: *„Po roce 1990 se situace Romů podstatně zhoršila. Romové byli jako první propouštěni při redukci pracovních sil ze zaměstnání, což vedlo k nezaměstnanosti a závislosti na sociálních dávkách. Omezil se obecně počet učňovských míst, kam odcházela většina romského dorostu, takže se podstatně zvýšila nezaměstnanost romské mládeže. Téměř všechny děti předškolního věku přestaly chodit do mateřských škol. Romové pro neplnění povinností přicházeli často o byty a jejich úroveň bydlení se zhoršila. Řada těchto změn měla příčiny objektivní, nebyla výsledkem jejich rozhodnutí či selhání.“*²⁷ Spolu s přemírou svobody, kterou si každý vykládal po svém, na veřejnost vyplouvali i skrývané rasistické a diskriminační tendence (ať již zákon o občanství, rasové útoky, koncepce bydlení atd.), z nichž pramenily nesváry. Některé kauzy se objevovaly opakovaně, a byly natolik medializovány, že bylo nutné je řešit, jelikož informace z médií mají tu možnost a schopnost utvářet smýšlení a názory lidí, kteří se pak dle toho chovají a jednají. Tudíž pár negativních článků o pár problémových lidech postupně přihorší ostatním, kteří, ač se chovají slušně, stanou se najednou také terčem nenávisti, případně verbálních / fyzických napadání. Český helsinský výbor ve svém zpravodaji dokonce hovoří i o protiromské hysterii: *„ V době červencových povodní sdělovací prostředky, bohužel i veřejnoprávní, informovaly o několika*

²⁴ Soukromá nahrávka s romským politikem Karlem Holomkem.

²⁵ Informace od PhDr. Jana Červenky, Ph.D.

²⁶ Míňeno porevoluční nadmírou svobody rozvojem a rozkvětem „všeho“ – tj. rozvojem hlavně romských, ale i majoritních médií.

²⁷ Višek, P., Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989 In: Socioklub 1999, str.197

*bagatelních, a navíc ne prokázaných krádežích způsobem, jenž vyvolal protiromskou hysterii. Tu pak média dále vydatně živila. Nevhodným způsobem – požadováním tvrdého trestního postihu – k ní přispěla i ministryně spravedlnosti Vlasta Parkanová. Tato kampaň byla prologem událostí, které odhalily dosud utajované nebo zastírané xenofobní postoje.*²⁸ Zejména fyzické likvidace osob romského původu, zvláště tragická smrt Tibora Berkiho v roce 1995 zapříčinily, že řešení situace Romů se více začalo odehrávat na politické úrovni až po tomto roce a začala se objevovat snaha tuto situaci mírnit. Nicméně situace se pro Romy pozitivněji vyvíjela až po roce 1997, kdy byla vydána tzv. Bratinkova zpráva.

2.3 Zasazení do kontextu historického

Vývoj romské politické reprezentace a s tím spojené aktivity je možné zaznamenat již od předválečného období. Tehdy v letech 1936 – 1940 existoval na Slovensku Romy založený Kulturní a sociální spolek cikánů na Slovensku a na území Československa existovalo několik kovářských družstev.²⁹ V období druhé světové války byli na území Protektorátu skoro všichni čeští Romové (a podskupina Romů moravských a Sintů) vyvražděni. A to včetně oceňovaného hudebnicko - divadelního spolku, jakým byla ještě v roce 1942 např. „Cikánská omladina ze Strážnice“ (založena bratřenci Kýrovými). Ze 6500 Romů přežilo nacistickou genocidu asi 500 až 600 Romů.³⁰ Po válce měla politika vůči Romům víceméně perzekuční charakter, stále byl „hlavním legislativním nástrojem zákon č.117/1927 Sbn., o potulných cikánech, který spolu s vládním nařízením č.68/1928 Sbn. umožňoval postihovat potulné romské obyvatelstvo³¹.“ Od roku 1948 bylo cílem v „romské problematice“ převychovat „Cikána“ v řádného a uvědomělého občana. Tvrdými asimilačními postupy postupně došlo k rozkladu romských kulturních, morálních a etických hodnot. Romové psali stížnosti na ministerstvo vnitra kvůli porušování svých práv, a jakmile to situace umožnila, tak se na Slovensku v roce 1948 pokusili vytvořit kulturně – společenskou organizaci s názvem Združenie slovenských Cigánov. Jejich snahy však byly po posouzení Úradovny Národnej bezpečnosti bezpečnosti zamítnuty z obav rozkvětu nežádoucí romské emancipovanosti. Anna Jurová, historička Společenskovedního ústavu SAV, k tomu dodává: „Upevňující se nová politická moc reagovala okamžitě negativně na akýkoliv náznak snahy o dosiahnutie skutočne zrovnopráveného, stále negativně vnímaného etnika, znemožnila jeho participáciu na spolurozhodování o otázkách svojho vývoja, aj keď sa podľa predloženého programu

²⁸ Zprávy ČHV z roku 1997 viz: <http://www.helcom.cz/download/zpravy/zprava97.pdf>

²⁹ Krčík, J., 2002, str.12

³⁰ Hübschmannová, M., Po židoch cigáni, str. 32

³¹ Romové v České republice, Socioklub, 1999, str. 149

zhodovali s představami „ľudovodemokratického“ režimu.“³² I přes tyto negativní postoje k romské menšině se podařilo při Orientálním ústavu Československé akademie věd založit komisi pro pěstování romského jazyka, konaly se výzkumy romské kultury v romských osadách. Členové Svazu spisovatelů se zasazovali o rozvoj romského jazyka a jeho využívání při výuce a v roce 1953 byla ke schválení a vydání připravena i učebnice romštiny (autor Antonín Daniel). Nicméně tyto snahy o posílení romského národního cítění byly na druhé straně strhávány vládními opatřeními, mezi které patřilo nejprve nařízení O úpravě poměrů osob cigánského původu ze 24. března 1952.³³ Dalšími nařízeními byly: usnesení ÚV KSČ z 8. dubna 1958 O práci mezi cikánským obyvatelstvem³⁴ a zákon číslo 74/1958 Sbn. O trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob ze 17. října 1958.³⁵ V roce 1960 došlo ke změnám ve státním aparátě, vznikla nová ústava a nový název Československá socialistická republika. Kromě toho byl vládním usnesením číslo 502/1965 Sbn. ze 13. října 1965 zřízen Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva, jehož úkolem bylo: 1. zlikvidovat romské osady a vyřešit bytovou otázku, 2. kontrolovat plnění školní docházky mládeže, 3. zařadit práceschopné muže do práce. Státem řízený rozptyl a odesílání Romů ze Slovenska do Čech nebyl příliš úspěšný, protože narážel na odpor českých okresů a měst, které Romy posílali nazpět na Slovensko. Finanční náklady na tyto akce způsobily krach celé koncepce a v roce 1968 by tento Vládní výbor zrušen a řešení tzv. romské problematiky se přesunulo pod rezort MPSV. Šedesátá léta však byla dobou, kdy už se na řešení romské problematiky začali podílet i romští aktivisté, kteří byli již zaměstnanci úřadů státní správy a více se angažovali. Tak se například členem nově vzniklé Komise vlády pro otázky cikánského obyvatelstva³⁶ stal i Dr. Miroslav Holomek ze Svazu Cikánů – Romů. Následně vznikly dva svazy – na Slovensku Zväz Cigánov – Romov (předseda Anton Facuna) a v Čechách Svaz Cikánů – Romů (předseda Miroslav Holomek). Založení Svazu Cikánů – Romů předcházela práce

³² Jurová, A., Rómovia v období od roku 1945 po november 1989, In: Vašečka, Michal a kol. (2002): Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút verejných otázok, s. 53-77.

³³ Jurová, A., Rómovia v období od roku 1945 po november 1989, In: Vašečka, Michal a kol. (2002): Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút verejných otázok, s. 53-77., resp. článek z přednášky Dějiny Romů

Cílem tohoto nařízení bylo zajistit Romům vhodné ubytování, pracovní příležitosti a dohlížet nad docházkou dětí do školy.

³⁴ Usnesení odmítlo jakékoliv snahy v péči o romský jazyk a popřelo možnost výuky v něm a zakládání romských škol atd.

³⁵ Tento uložil povinnost národním výborům poskytnout pomoc kočujícím osobám přip. přechodu k usedlému způsobu života. Platnosti nabýval až od 1. března 1959, ale podle směrnic MV probíhal od 3. – 6. února 1959 a způsobil mnoho potíží i „slušným“, usazeným a pracujícím Romům.

³⁶ Z poznámek z přednášky Dějiny Romů, 23.2. 2010; vznik 25.11.1970

přípravného výboru³⁷ – např. od konce května 1969 začal vydávat Informační zpravodaj, dále novinář Pavel Steiner uveřejňoval v celostátních denících články informující o formování SCR; byl připraven program, který poprvé formuloval Miroslav Holomek 10.12.1968, v němž Romové státu vytýkali, že: „ (...) cikánský problém byl řešen bez zainteresovanosti Romů samých. Nebylo jim umožněno, aby za řešení tohoto problému nesli spoluzodpovědnost.“³⁸ Ustavující sjezd SCR se konal 30. srpna v Brně a zúčastnilo se ho 176 delegátů s rozhodujícím hlasem.³⁹ Na sjezdu Miroslav Holomek zmínil, že je potřeba pozdvihnout romské sebevědomí: „ *pokud nezískáme sebevědomí u Cikánů a určitou hrdost, těžko bychom řešili další problémy*“⁴⁰. Schváleny byly organizační dokumenty. Po sjezdu předsednictvo SCR 16. září 1969 ustavilo pět komisí: společenskovední a ideově teoretickou (předsedkyně: M. Hübschmannová), právní (T. Holomek), hospodářskou (R. Jedla – v roce 1970 pak prozatímně L. Demeter), sociálně zdravotní (J. Šipoš) a školskou (F. Bandy, M. Jirásková a O. Bandyová) a zároveň byl podán návrh na zřízení hospodářského zařízení, které bylo zřízeno 24. března 1970 a bylo pojmenováno Névodrom. Zařízení Névodrom se věnovalo stavebním pracím, nákladní a osobní dopravě atd. Vyvíjeny byly i četné kulturní aktivity – pořádání uměleckých soutěží, výstav, účast na mezinárodních romských setkáních. Členové SCR dosáhli jistých úspěchů i na poli politickém. JUDr. Tomáš Holomek se stal poslancem parlamentu a podřídilo se mu prosadit uznání SCR jako společenské organizaci, „ *s možností převzít záruku za odsouzeného pachatele trestného činu*.“⁴¹ Miroslav Holomek se snažil prosadit, aby byli Romové považováni za etnicko – sociální pospolitost charakterizovanou duchovní sounáležitostí, vlastním jazykem a kulturou, společnými mentálními a psychologickými rysy a také vědomím odlišnosti - požadoval, aby takto bylo zakotveno postavení Romů v ústavě. Státní politika jeho požadavek zamítla. Dalšími aktivitami propojenými s politickou sférou byly: jednání delegace SCR se zástupci České národní rady, vydání *Memoranda k základním otázkám romské (cikánské) problematiky a vymezení společenského postavení Romů (Cikánů)*, které vypracovala 17. dubna 1970 společensko – vědní komise SCR a podání žádosti o vyšetření kroků ohledně sterilizace romských žen. Na prvním jednání romské delegace se zástupci České národní rady 8. října 1969 bylo Romy navrženo, aby do základních námětů pro řešení národnostní problematiky bylo zařazeno i

³⁷ Složení: Vladimír Srb, Eva Davidová, Olga Vomáčková, Milena Hübschmannová, Miroslav Holomek, Tomáš Holomek, Anna Danielová, Růžena Kočí, Gejza Ištok, Edmund Bunzik, Karel Holomek a Margita Lázoková.

³⁸ Moravský zemský archiv, ÚV SCR, kart. 1, Přípravný výbor – Návrh koncepce... 10.12.1968 In: Svaz Cikánů – Romů 1969 – 1973, Muzeum romské kultury, Brno, 2009, ISBN: 978-80-86656-16-8, str. 6

³⁹ Svaz Cikánů – Romů, Brno 2009, str. 7

Mezi delegáty patřili i zástupci ÚV KSČ, MPSV, Česká rada odborových svazů, pedagogové...

⁴⁰ Svaz Cikánů – Romů, Brno 2009, str. 9

⁴¹ Svaz Cikánů – Romů, Brno 2009, str. 17

vymezení charakteristiky Cikánů – Romů. Ve snaze toto prosadit vzniklo i zmiňované *Memorandum* upozorňující, že „stávající vymezení co jsou Romové, je nedostatečné, ... poznamenané i diskriminačními jevy v řešení; (...) Statut národnosti chápeme jako stabilizaci práva existovat se svou etnickou determinací, svébytností...“⁴² Memorandum neaspirovalo na to být politickým požadavkem, ale orgány KSČ (oddělení státní správy a společenských organizací byra) si to jako takové vyložily a ostře se proti němu ohradily s tím, že nesouhlasí, aby byly „*dílčí vědecké poznatky přenášeny do politické praxe k živení nesprávných tendencí.*“⁴³ Co se týká posledního bodu v souvislosti se sterilizací romských žen, ÚV SCR podal návrh na vyšetření, kdo na ministerstvu práce a sociálních věcí je zodpovědný za vložení materiálu o sterilizaci romských žen do návrhu materiálu o řešení romské otázky. Téma sterilizace nakonec do návrhu vloženo nebylo a zástupce ministerstva zdravotnictví podobné kroky odmítl. Narůstající aktivita romských intelektuálů a hroutící se hospodářské zařízení Névodrom postupně zapříčinili rozpuštění SCR. Jako hlavní argument bylo uváděno špatné hospodaření s finančními prostředky, jehož příčinou bylo jak obsazení nekvalifikovaným vedením, tak i uvolňování peněz na soukromé účely⁴⁴. Pravdou bylo, že svaz ve své činnosti přerostl záměry státních orgánů a nenaplnil jejich očekávání. Jakub Krčík cituje pamětnici a romistku Doc. Milenu Hübschmannovou: „*V roce 1972 byl novelizován zákon o minoritách a Romové v něm nebyli zmíněni. Byli pasováni na sociální skupinu s odumírajícím etnikem. Svaz Cikánů – Romů podal proti tomu memorandum, na němž jsem se také podílela. Komunistické vedení si uvědomilo, že jim Romové přerůstají přes hlavu, protože mají nějaké požadavky a v roce 1973 jejich Svaz rozpustilo.*“⁴⁵ SCR chtěl integrace dosáhnout posilováním sebedůvěry Romů, což bylo státními orgány považováno za zbytečné. Tedy byla svolána schůze, jíž se zúčastnili zástupci ÚV SCR, ÚV KSČ a hlavní řečník ÚV NF Vacík, který přednesl, že bylo rozhodnuto vyčlenit ke dni 30. dubna 1973 SCR z Národní fronty. Tím etapa aktivizace romské elity na dlouhou dobu skončila a bylo to poprvé, kdy se v historii Romů stali sami Romové partnerem státních orgánů.

⁴² Svaz Cikánů – Romů, Brno 2009, str. 17

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ Rozhovor s Ervínem Demeterem 10. 8. 2011, jenž čerpal informace zejména od svého bratra Gejzy Demetera a tchyně Olgy Fečové, kteří patřili k vrstvě intelektuálů (G. D.) nebo umělců (O.F.). O. Fečová byla později i členkou Českého helsinského výboru.

⁴⁵ Hübschmannová, Milena, Počátky romské literatury. In: Žijeme spolu nebo vedle sebe? Sborník z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice. Obec spisovatelů, Praha 1998, str. 62 In: Krčík 2002, str. 14

Utlumené aktivity však svým způsobem pokračovaly dál v romském disentu⁴⁶, do kterého patřil Karel Holomek, jenž spolupracoval s chartisty, ale též Emil Ščuka a Ján Rusenko⁴⁷, kteří své etnoemancipační sklony projevovali prostřednictvím svých uměleckých souborů (i díky spolupráci pražských kurátorů). Tito aktivisté (včetně dalších: Vlado Oláh, Elemír Baláž...) se scházeli i na jednáních s představiteli ÚV KSČ, kde se snažili prosazovat své nápady, z nichž jedním bylo v roce 1987 založení neoficiálního přípravného výboru „Svazu Romů v ČSSR“, o jehož oficiální postavení usilovali.⁴⁸ Angažovanost romských intelektuálů tedy nikdy neustávala a přetrvala až do revolučního roku, po němž mohli oficiálně zakládat hnutí a strany.

2.4 Zasazení do kontextu majoritní politiky

Stav společnosti před rokem 1989 v souvislosti s politickými a nepolitickými aktivitami je nutné rozdělit do dvou etap. První etapou je poválečné období do roku 1968. Nejprve byla počáteční obnova organizované občanské společnosti přerušena únorem 1948, když byla komunistickým státem postupně represivními prostředky likvidována veškerá pluralita. Komunistická strana ale usilovala o zachování centralizace odborových svazů a sama podporovala jejich vznik.⁴⁹ Tím pádem vzniklo několik masových svazů (Revoluční odborové hnutí, Československý svaz žen, Svaz československo – sovětského přátelství...). V době pražského jara (1967 – 1969) došlo k další obnově spolků (Sokol, Junák...), vznikla také politicky zaměřená sdružení – Klub angažovaných nestraníků a Klub bývalých politických vězňů K 321⁵⁰. V té samé době vznikl i Svaz Cikánů – Romů, ale ten je probrán v části „Zasazení do kontextu historického“.

Druhá etapa (1968 – 1989) nastává tehdy, kdy byl svobodný spolkový život potlačen sovětskou invazí a procesem normalizace, kdy se opět ustanovila vláda „jedné strany“ a nastalý režim se snažil zabránit všem aktivitám, které by ho mohly ohrozit. Jak uvádí M. Skovajsa, prosazovala se i nezávislá občanská společnost, jejíž účastníci však byli tvrdě pronásledováni. Z politického hlediska byla nejvýznamnější občanskou iniciativou Charta 77, s jejíž činností byly propojeny další občanské iniciativy. Ve druhé polovině osmdesátých let

⁴⁶ I když to je trochu sporné, jelikož někteří byli členy KSČ. A například časopis *Lačo lav* se připravoval již před revolucí.

⁴⁷ Romským jménem „Lád'a“ Rusenko.

⁴⁸ Víšek, P., Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989 In: Socioklub 1999, str. 188; Petr Víšek byl v letech 1972 – 1992 úředníkem Federálního MPSV.

⁴⁹ Skovajsa, M. a kol., *Občanský sektor*, Portál, Praha 2010, ISBN 978-8-7367-681-0, str. 56

⁵⁰ Skovajsa, M. a kol., *Občanský sektor*, Portál, Praha 2010, ISBN 978-8-7367-681-0, str. 57

klesala schopnost státu bránit se vzniku dalších a dalších občanských iniciativ. Také se konala veřejná protirežimní shromáždění. Nakonec dne 19. listopadu 1989 byla ustavena občanská organizace Občanské fórum, která se stala základem pro společný boj proti režimu a zároveň byla zárodkem pozdějších politických stran.

Činnost romských sdružení a romských aktivistů se odehrává zejména na poli nepolitických organizací, k čemuž dochází tehdy, když stát není schopen nebo ochoten situaci menšin řešit. Což v devadesátých letech nebyl, nebo jen ve výjimečných okamžicích, a o mnoho lepší to není ani dnes. Skrze organizace občanské společnosti se tedy Romové - a nejen oni - ale i lidé z majority, bojující za práva Romů, snaží připravovat a pořádat alespoň různé kulturní, vzdělávací programy a sociální programy a v okamžiku, kdy je cítit vůle i z politických sfér, snaží se aktivisté uplatnit i tam. Politická vůle, kterou míním například poskytnutí volitelného místa na kandidátkách jednotlivých stran, se po roce 1993 několikrát objevila. Většinou nastávala, když měly majoritní strany tendence zapůsobit prostřednictvím svého romského kandidáta na romské voliče, ale byl i takový případ, kdy byl romský aktivista dán – a výše umístěn - na kandidátní listinu z důvodů sankcionování majoritního kandidáta, což byl případ Karla Holomka na kandidátní listině Občanského hnutí⁵¹: „*Kandidoval jsem za Dienstbierovo OH v roce 1992 na jižní Moravě asi na pátém místě. Tehdy, kvůli penězům, naši šéfové udělali dohodu s Baránkem, což byl podnikatel v Břeclavě, a ten na dvěře svého hotelu dal nápis: Romy nepouštět! Vyvolalo to obrovskou bouři, Baránek byl z druhého místa odsunut na kandidátce někam dozadu, asi na to páté místo a mne dali na druhé místo místo něho. Nechtěl jsem to přijmout, původně jsem odmítl kandidovat vůbec, ale Dienstbier tehdy mne osobně přemlouval a já tu jejich podmínku, bohužel, přijal. Byl jsem romskými předáky silně, oprávněně, kritizován, nejvíce Ivanem Veselým. Stejně jsme tehdy neprošli, dostali jsme 4, 82% a Baránek, jak se ukázalo, stejně těch padesát milionů, co sliboval, straně OH nedal. Tak to chodí vždycky v politice! Nechtěl jsem ublížit straně OH a ublížil jsem sobě!*“⁵² Přesnější informace uvádí, že se jednalo o volby v roce 1996, kdy se Občanské hnutí přejmenovalo Svobodné demokraty a vstoupilo do koalice s národními socialisty, čímž vznikla strana Svobodní demokraté – Liberální strana národně sociální. Jejím kandidátem ve

⁵¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Ob%C4%8Dansk%C3%A9_hnutí : **Občanské hnutí** (zkracováno OH) bylo středové, liberální politické hnutí, působivší na české politické scéně mezi léty 1991 a 1996, s kořeny v **Občanském fóru**. Jeho předsedou byl po celou dobu existence **Jiří Dienstbier**. Jeho členy byli též například **Petr Pithart**, **Martin Bursík**, **Pavel Rychetský**, **Miloš Zeman** nebo **Jan Sokol**.

⁵² El. Rozhovor s K. Holomkem dne 26. 8. 2011; Zde je vidět, jak se vzpomínky časem proměňují, jelikož K. Holomek tento komentář situuje k předchozím volbám v roce 1992, ale celá věc se odehrála až v roce 1996. Baránek tehdy nebyl členem SD – LSNS, ale byl zástupcem Strany podnikatelů, živnostníků a rolníků v ČR. Volební výsledek v roce 1996 dosažený byl pro SD – LSNS pouhá dvě procenta: <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u5>

volbách byl zmiňovaný podnikatel Rudolf Baránek, který nechtěl vpouštět Romy do svého hotelu, tedy ho vedení SD – LSNS na kandidátní listině odsunulo na zadní místa a místo něj výše zařadili Karla Holomka. Baránek sice nechal nápis zákazu odstranit⁵³, ale neshody kvůli jeho činu ve straně - a mimo ni - panovaly dál. Kandidát SD – LSNS Martin Bursík vyjádřil „zklamání nad postojem předsedy SD – LSNS Jiřího Dienstbiera, který (...) nebyl ochoten jednoznačně pojmenovat a odsoudit Baránkův projev rasismu.“ Následně M. Bursík z kandidatury i ze strany odstoupil.⁵⁴ Několikrát se objevily i informace, kdy si strany kupovaly hlasy „nezaměstnaných“, kde se dá předpokládat, že mezi „voliči“ se nacházeli i Romové.

Počátkem devadesátých let docházelo k dělení společnosti na ty, co se soustředí na byznys a na ty ostatní. Byla to doba, která přála podnikavým (mezi něž se dá zařadit např. Emil Ščuka, i když i on měl s podnikáním místy problémy⁵⁵). Doba, kdy vznikala „nová“ vrstva politiků, kteří se teprve učili co a jak, přijímali novou zodpovědnost nejen za sebe, ale i za ostatní. Stejně jako dnes, jakmile se člověk stane politikem, chtě nechtě se začne vzdalovat lidem, stává se výlučnějším a svým způsobem na politice a všech výhodách s ní spojených závislý.

Nejen Romové se po revoluci ocitli v prázdnu. Změna režimu vedla nejen ke ztrátě nevýhod, ale i výhod. Zatímco se za komunistického režimu lidé nemuseli téměř o nic starat, vše měli naplánované, listopadovými událostmi se najednou museli začít starat sami o sebe. Nově nabytá svoboda se tedy pro některé stala spíše břemenem, když nevěděli, co se sebou počít. Ani skupina aktivistů a nových politiků okolo Václava Havla nebyla připravena převzít moc, jak říká Petr Havlík, polistopadové události byly výsledkem tlaku veřejného mínění a pro mnoho lidí byla nová situace obrovskou výzvou.⁵⁶ Nová a nejistá situace se dotkla i Romů, kteří se za komunistického režimu naučili být plně odkázáni na stát, státní příspěvky (štědrá sociální politika pokračovala dle Havlíka za Klausova předsednictví až do let 1994 – 1995)⁵⁷, ale také plnou zaměstnanost zajištěnou státem a zároveň povinnost pracovat. Ti se v nové době nedokázali zorientovat a přizpůsobit, tudíž se dostávali na dno společnosti. Kromě Romů v zásadě ani majoritní populace (respektive její zástupci) nevěděla, co a jak činit. Potýkali se s tím, jak vlastně vytvořit nový demokratický stát, na jakých základech,

⁵³ <http://lsv.cesnet.cz/cgi-bin/wa?A2=ind9604a&L=car-cs&P=57>

⁵⁴ <http://www.ecn.cz/ENV/VOLBY/BURSIK.HTM>

⁵⁵ Jedním respondentem mi bylo sděleno, že krom úspěšných finančních aktivit JUDr. E. Ščukovi několik aktivit zkrachovalo, avšak dále se mi tuto informaci nepodařilo ověřit či podložit.

⁵⁶ Havlík, P., Pečinka, B., Politika z obou stran, Česká politika 1989 – 2005, Ivo Železný, Praha, ISBN: 80 – 237 – 3953 – 0, str. 71

⁵⁷ Ibidem. Str. 116

neměli si z které země vzít příklad⁵⁸, jak při přerodu od komunismu postupovat. Tímto naznačují, že ani majoritní politická scéna neměla pevné základy, byla velmi křehká a brzy se utvořilo několik zájmových skupin, které se velmi názorově lišily a těžko se mezi sebou domlouvaly. Primárními úkoly nové vlády bylo nastavit fungující ekonomiku, zákony, upozaděné bylo utvoření či spíše obnovení občanské společnosti. I snaha o reformu v oblasti lidských práv se objevovala víceméně až po roce 2002⁵⁹.

2.5 Vymezení nejen politologických pojmů

Politické aktivity spadají do politické sociologie, což je vědecká disciplína zabývající se sociálně – psychologickými a společenskými předpoklady a následky politického jednání. Základním tématem politické sociologie je politický systém jako celek z hlediska funkce ve společenském systému. Součástí celkového sociálního systému je systém politický. Jeho prostřednictvím se realizuje politická moc. Politický systém zahrnuje rozmanité aktivity. Tvoří ho komplex institucí, zprostředkujících vzájemný vztah mezi občany a vládou: volby, volební systém, volební kampaně, politické strany a hnutí, zájmové organizace i sdělovací prostředky. Moc (podle Webera) je možnost uskutečňovat cíle v sociálním životě, a to i přes odpor druhých... Politická moc pak znamená reálnou možnost jedinců, skupin, veřejnosti prosazovat své zájmy prostřednictvím politiky a právních norem. Každá moc se snaží legitimizovat, legitimní moc = autorita, která podle Webera znamená uznání a akceptování sociální pozice jejího nositele společností.⁶⁰ S mírou akceptování společností je u romských aktivistů problém. Nejprve se musejí potýkat s tím, že jsou příslušníky marginalizované skupiny. Pakliže mají dost sil a chuti dostat se výše do politiky jsou závislí na podpoře. Podpoře lidské nebo podpoře finanční. Zde se nachází paralela k politickému postupu v majoritní populaci. Vzhledem k tomu, že Romové primárně zastupují svou menšinu, která je eufemisticky nazývána jako nižší střední třída, ale velkým bohatstvím neoplývá, nemohou se spolehnout tak jako majoritní aktivisté / politici, že jim někdo poskytne tak velký „finanční dar“, aby si mohli připravit volební kampaň, navnadit voliče dárky a popřípadě uplatit někoho dál. Jan Červenka uvádí, že spíše panuje malá vůle je podporovat a *„taky dotování politických stran je v našem (a asi nejen našem) prostředí skoro výhradně*

⁵⁸ Str. 91, 92, Havlík, P., Pečinka, B., Politika z obou stran, Česká politika 1989 – 2005, Ivo Železný, Praha, ISBN: 80 – 237 – 3953 - 0

⁵⁹ Mansfeldová, Kroupa, kol., Participace a zájmové organizace v České republice, Slon, Praha, 2005, ISBN 80-86429-53-9, str. 25

⁶⁰ Bílý, J., Základy státovědy, politologie a sociologie, Praha, 2005, ISBN 80-86861-24-4; výběrově čerpáno

*motivováno buď vizí přímé výhody (dotyčný dostane po vítězství státní zakázku či funkci, prostě vydělá) nebo nepřímé (bohatý člověk či korporace podpoří pravici a ta celé jejich skupině sníží daně, zjednoduší podnikání atd.). To romské strany nabídnout nemohou.*⁶¹

Podporu lidskou je těžké hodnotit. Stejně jako v majoritní populaci neexistuje politik všemi nebo alespoň většinou oblíbený a podporovaný, neděje se tomu tak ani v romské menšině. To znamená, že ve výsledku ho ani nemůže zvolit tolik občanů, kolik by bylo potřeba. Někdy si i aktivisté sami dopomohou k neoblíbenosti mezi Romy svými výroky, jako se to podařilo Ivanovi Veselému, který svého času tvrdil, že není otcem všech Romů, aby se o ně staral, což asi nikoho do volby nepovzbudí.

Knihy Etnické a regionální strany v ČR po roce 1986⁶² nabízí pohled na vývoj etnických stran: „V ČR se po roce 1989 vytvořil pluralitní systém politických stran. Do politiky se rozhodly zapojit i politické strany / hnutí, které jako primární cíl stanovily obhajobu etnických nebo regionálních zájmů.“⁶³ Popis etnické strany není jednotný, každý se o ní vyjadřuje jinak. Pro zajímavost: Etnická strana podle Donalda L. Horowitze⁶⁴ je politická formace oscilující mezi klasickou politickou stranou a zájmovou skupinou, jež získává podporu od určité etnické skupiny a slouží jejím zájmům⁶⁵. Podlé této definice by se dalo určit, proč Romům mimo jiné nevydrží žádné uskupení – nejsou podporováni dostatečně svou menšinou. Kanchan Chandra a Daniel Metz⁶⁶ zdůraznili moment otevřenosti, výlučnosti a ústřednosti. Tvrdí, že strana používá odkazu na etnickou příslušnost při mobilizaci voličů, její mobilizační apel přitom implicitně či explicitně vylučuje příslušníky odlišné etnické skupiny, přičemž ústřední součástí uplatněné strategie volební mobilizace je obhajoba, resp. prosazování etnicky vymezených zájmů⁶⁷. Existuje však předpoklad jednoty. Ta se však nevyskytuje ani u majority a dokonce i řešení společných zájmů mohou různí příslušníci minority chtít jiné – stejně jako je tomu u majority. Avšak i tato definice se dá aplikovat na romskou politiku. Většina romských aktivistů skutečně odkazuje na etnicitu, někteří však ji využívají ve svůj prospěch, menšina pak v jejich slovech vyznívá jako méněcenná a

⁶¹ Rozhovor s PhDr. Janem Červenkou, Ph.D., 17.8. 2011

⁶² Mareš, Miroslav (ed.), Etnické a regionální strany v ČR po roce 1986, Politologická řada; sv.č. 17, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1. vydání, Brno, 2003, ISBN 80-7325-026-8, str. 239

⁶³ Ibidem. Str.5

⁶⁴ Strmiska, M., Pojetí regionálních a etnických stran In: Mareš, Miroslav (ed.), Etnické a regionální strany v ČR po roce 1986, Politologická řada; sv.č. 17, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1. vydání, Brno, 2003, str.14

⁶⁵ Horowitz 1985:291

⁶⁶ Strmiska, M., Pojetí regionálních a etnických stran In: Mareš, Miroslav (ed.), Etnické a regionální strany v ČR po roce 1986, Politologická řada; sv.č. 17, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1. vydání, Brno, 2003, str.15

⁶⁷ Chandra, Metz 2002:5

retardovaná, což posléze vede jen k problémům a opět menšímu zájmu zvolit onoho aktivistu, který se takto vyjadřuje, jejich zástupcem. Strmiskův názor na etnickou stranu vypadá takto⁶⁸: Etnická strana může mít širokou voličskou základnu a přesto bude stranou permanentní menšiny – formace tohoto druhu se nikdy nemůže stát reprezentantem většiny a tento moment výrazně ovlivňuje vzájemné interakce s ostatními stranami. Takle neplnohodnotnost etnické strany je tedy primárně spjata s její inherentně „neúplnou“, omezenou legitimací a následně delimitací rolí, jež může plnit. Jinak řečeno: „Etnická strana = strana s etnickou identitou, etnicky definovanými zdroji politické legitimace a volební mobilizace nemůže propojovat reprezentaci „části“ a „celku“ stejným způsobem, jako neetnické strany (eventuálně jako strany etnické majority), což z ní činí druhově odlišeného straníka⁶⁹ – politického aktéra a což má zcela zásadní, dalekosáhlé důsledky pro její postavení ve stranickém systému. Nelze tvrdit, že etnické či etnicky definovatelné zájmy musí nutně artikulovat a obhajovat výlučně etničtí aktéři. Neetnické strany kupříkladu mohou mít etnická křídla či frakce (...) a mohou velmi efektivně – a snad, přinejmenším v některých situacích, právě proto, že nejsou etnické či exkluzivně etnické zastupovat, prosazovat, hájit zájmy etnických menšin.“⁷⁰ Protože se aktivisté snaží prosadit své zájmy, plány nejen prostřednictvím stran ale i oněch zájmových sdružení, uvádím informaci z knihy *Reprezentace zájmů v politickém systému ČR*⁷¹, zejména z kapitoly III. *Občanská sdružení a profesní komory* (autoři: A. Kroupa, Z Mansfeldová). Zde se píše např. toto: „Systémová transformace společnosti, která započala po roce 1989, znamenala i počátek obnovy občanské společnosti. Různé zájmy, které se vynořovaly a krystalizovaly v procesu společenských změn, vyvolaly potřebu nových prostředkujících institucí.“ (...) „Občanská sdružení, asociace a zájmové organizace tvoří základy demokracie a jsou integračním prvkem společnosti.“

⁶⁸ Strmiska, M., *Pojetí regionálních a etnických stran* In: Mareš, Miroslav (ed.), *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1986*, Politologická řada; sv.č. 17, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1. vydání, Brno, 2003, str.16

⁶⁹ PhDr. Jan Červenka, Ph.D. zde udává, že etnické strany mohou být i klíčovým hráčem, který přivede určitý počet poslanců do koalice na základě etnicity voličů a ovlivní politiku.

⁷⁰ Strmiska, M., *Pojetí regionálních a etnických stran* In: Mareš, Miroslav (ed.), *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1986*, Politologická řada; sv.č. 17, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1. vydání, Brno, 2003, str.17

⁷¹ Brokl, L. a kol., *Reprezentace zájmů v politickém systému ČR*, Slon, Praha, 1997, str. 151

3. Romské strany – hnutí v devadesátých letech

3.1 Romská občanská iniciativa

Romská občanská iniciativa byla na Ministerstvu vnitra ČSFR zaregistrována 2. března 1990. Mezi zakládající členy patřil Ing. Karel Holomek, JUDr. Emil Ščuka, Vojtěch Žiga, Ján Rusenko a Gejza Adam⁷². Předsedou se stal JUDr. Emil Ščuka, jenž vytvořil předsednické „Colegium“, do kterého zval budoucí členy rozesíláním „dekretů o jmenování“.⁷³ ROI ČSFR byla velmi silně strukturovaná, dle „Stanov“⁷⁴ (vypracovaných Vojtěchem Žigou) čítala zhruba 25 orgánů (sněmy, rady, předsednická místa, revizní komise, předsednická místa v revizních komisích a samotné colegium). ROI se charakterizovala jako nadideologická politická strana sdružující občany bez rozdílu vyznání a národnosti, která v žádném případě „není a nechce být stranou nacionální“⁷⁵. Jejím členem se mohl stát každý občan s trvalým pobytem na území ČSFR starší osmnácti let. Členové ROI ČSFR se vykazovali průkazy členství, scházeli se na jednáních tzv. Federální rady ROI, které se konaly v jejím sídle v Helénské ulici na Praze 2. Na těchto jednáních se řešily jak kroky jednotlivých členů, tak hromadné postupy všech členů ROI. Příkladem řešení oněch jednotlivých kroků bylo pozvání Miroslava Tancoše, aby vysvětlil, jak hospodařil jako vedoucí hospodářských zařízení ROI.⁷⁶ Výsledky této schůze nejsou známy, nicméně Miroslav Tancoš k 1. březnu 1992 ROI opustil. Hromadnými postupy je míněno například jednání ze 7. května 1991, na němž byli přítomni: E. Ščuka, Dr. Tatár, Ing. Holomek, Z. Guži, O. Giňa, D. Balog, M. Husák a jako hosté Š. Gorol, E. Baláz a M. David. Na jednání byl předestřen program, jehož body byly⁷⁷:

1. Zaujmout stanovisko k zásadám vlády SR k romskému obyvatelstvu
2. Informace z jednání u kulatého stolu za přítomnosti místopředsedy vlády ČSFR p. Mikloška
3. Otázka předvolebních koalicí s ROI
4. Rozdělování finančních prostředků z rozpočtu ČNR
5. Informace o ROI v SR

⁷² Posléze ředitel romské konzervatoře v Košicích.

⁷³ Archiv sdružení Dženo, osobní spis Miroslava Tancoše; obecný dekret viz příloha

⁷⁴ „Stanovy politické strany Romské občanské iniciativy v České a Slovenské Federativní republice“, archiv sdružení Dženo

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Pozvánka z 10. 1. 1992 psaná E. Ščukou; zasedání se konalo 17. 1. 1992

⁷⁷ Archiv sdružení Dženo, Zápis z jednání Colegia předsedy ROI ČSFR ze dne 7. 5. 1991

6. Projednání otázky sterilizací romských žen
7. Zaujmutí stanoviska k eventuální návštěvě Evropského parlamentu ve Štrasburku
8. Různé

K jednotlivým bodům se členům ukládá úkol a k bodu č. 2 speciálně ukládá: „Všem poslancům ROI v ČNR a FS, předsedovi ROI ČSFR tlumočit vládě ČSFR, mpř. Mikloškovi údiv a nespokojenost nad přizvanými romskými subjekty zúčastněných u kulatého stolu, kteří netvořili politickou reprezentaci v ČSFR. – Termín – neprodleně.“ Tím naráželi na jistou nelibost, jakou jim činila přítomnost zástupců Demokratického svazu Romů u tzv. kulatých stolů. Ivan Veselý, jenž v té době ještě jako aktivní zástupce Romů nepůsobil a ještě nebyl členem žádného hnutí, k tomu dnes dodává⁷⁸, že nešlo ani tak o spory ohledně finančních dotací, ale spíše o spory ideologické, kdy ROI byla orientována pravicově a DSR levicově – nicméně DSR byl zván na vládní jednání, resp. ke kulatým stolům, tedy se jich jeho představitelé – zpočátku I. Rác a Jan Čajkovský – účastnili. Záznam jednání se věnuje i počátečnímu rozkolu mezi Ing. Holomkem, zřizovatelem tehdejší Společnosti přátel romského muzea, a ostatními členy ROI. K. Holomek byl kritizován, že průběžně neinformuje o jednotlivých finančních položkách na zřizování romského muzea a také mu bylo uloženo „nejednat svévolně bez pověření ROI ČSFR v otázce zřizování romského muzea a právní porady, tyto otázky plně ponechá v kompetenci garanta tj. Rada ROI ČSFR. Krátce po této době se skupina okolo Emila Ščuky, resp. jeho bratra Milana Ščuky, jenž vedl organizaci Romart, snažila zajistit si projekt zřízení muzea romské kultury pro sebe. O tom podrobně informuje dcera Karla Holomka, historička a muzeoložka Jana Horváthová: *„Na jaře roku 1991 jsem byla součástí malé skupinky, která se v Brně ujala realizace nikoliv nové myšlenky založit muzeum, které by sloužilo k uchování a prezentaci kultury Romů. Jakmile byly podniknuty konkrétní kroky k jeho vzniku - došlo k zaregistrování na MV ČR a Ministerstvo kultury ČR schválilo finanční příspěvek určený pro chod vznikající instituce - začal se o vznikající muzeum zajímat gigant mezi romskými podnikateli - již dříve zmíněný Milan Ščuka, ředitel brněnské agentury Romart, zvaný Levos, ale ve skutečnosti spíše hbitá a bystrá štika urychleně realizující, (i když zdaleka ne vždy bezchybně), své inspirativní nápady. Pochopitelně my, co jsme o muzeum usilovali, vehementně jsme bránili jeho nezávislost, odmítali jsme, aby se muzeum stalo součástí tehdejšího kolosu a politicko-kulturního monopolu v tehdejší romském dění u nás, který vytvářela politická strana ROI (se sídlem ÚV v Praze) a umělecká agentura Romart (se sídlem v Brně) propojené osobami svých předsedů -*

⁷⁸ Soukromý rozhovor s Ivanem Veselým 17. 8. 2011

totiž bratřů JUDr. Emila a Milana Ščukových. Sílicí tlak tohoto romského monopolu jsme zvládli jen stěží, ale posilovalo nás skálopevné přesvědčení, že k objektivitě se zakládána odborná instituce může dopracovat jen naprostou nezávislostí na politice i jiných společenských tlacích a tendencích. Jen silou našich vůlí jsme nakonec "vybojovali" muzeum svobodné a samostatné, nepodlehli tlaku silné osobnosti (ať v kladném či negativním smyslu) především Milana Ščuky.⁷⁹ Nesváry⁸⁰ panovaly i mezi ROI v Čechách a ROI na Slovensku, která byla zastoupená místopředsedou ÚV ROI v Košicích - Gejzou Adamem. V prohlášení z 9. listopadu 1991 si „předsednictvo ROI v Slovenskej republike“ (nejsou zmíněny konkrétní osoby) v podaném „vyhlášení“ stěžuje na osobu Emila Ščuky, že znevažuje její postavení, centralizuje ve svých rukách všechnu moc. Jejich návrh na změnu organizační struktury⁸¹ také zamítl. Dále v nepřítomnosti odvolal řadu funkcionářů. Slovenské předsednictvo ROI vyzvalo E. Ščuku, „aby prestal intrigovať, politikárčiť a kriminalizovať nevinných ľudí.“⁸² Tím jsem chtěla naznačit, jaké bylo rozpoložení v ROI na počátku – na jedné straně úspěchy a rozmach – na straně druhé silné vnitřní rozpory, a to nejen v ROI v Česku (př. Rezoluce z 18. 8. 1990 od místních organizací ROI: vyjádření nedůvěry předsednictvu ÚV ROI kvůli hospodaření agentury ROMART, to toto následně zamítlo a označilo MO ROI za opozici), ale vzájemné s ROI na Slovensku.

Počátky ROI byly úspěšné, v červnu 1990 se do politiky na kandidátní listině OF dostalo sedm členů⁸³. Do Federálního shromáždění Klára Samková za Prahu, do České národní rady Dezider Balog za Západočeský kraj, Zdeněk Guži za Východočeský kraj, Ondřej Giňa za Středočeský kraj, Karel Holomek za Jihomoravský kraj, Milan Tatár za Severočeský kraj. Ladislav Body kandidoval za komunistickou stranu a zvolen byl taktéž. Na nevolitelném místě do České národní rady za OF kandidoval člen ROI Jan Horváth (za Severomoravský kraj).⁸⁴ PhDr. Jan Červenka, Ph.D. uvádí: „*Kde byl jaký Rom v regionu, tak byl v ROI na tom začátku a akorát pak se nepodařilo vybudovat tak silnou profesionální organizaci a začaly se*

79

http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=6&Itemid=21&lang=c

s

⁸⁰ Ač to není tématem mé práce, snažím se doplnit to, co jsem našla nového oproti práci Jakuba Krčika.

⁸¹ Roku 1990 navrhli funkcionáři ze Slovenska E. Ščukovi novou organizační strukturu ROI na republikových principech s paritním zastoupením v zastřešujícím orgáně – federální radě. Archiv sdružení Dženo, „Vyhlásenie ROI v Slovenskej republike“

⁸² Ibidem.

⁸³ Mimo jiné se díky nim podařilo prosadit změnu z romského etnika na romskou národnost.

⁸⁴ Miroslav Mareš a kol., Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989, str. 120

*samozřejmě projevovat různé rozpory. Ale program ve smyslu politickém (...) ROI měla obrovský program, co všechno by se mělo řešit ve všech možných oblastech. Ale to pak chtěla prosadit v rámci OF a stejně se jim nic zvlášť jakoby nepodařilo. To je vlastně zajímavá věc, že když sledujeme politiku vůči Romům, tak se vůbec nedá říct, že by mezi léty 1990 – 1992 byly nějaké lepší časy pro Romy. Naopak. Přestože to byla doba, kdy měli 8 poslanců, že by se něco dařilo. To si šlo všechno svou cestou. Počínaje rasismem.*⁸⁵ ROI měla zpočátku široký kulturní a společenský záběr (pořádání romských festivalů – „Romfest“; demonstrací – např. Proti rasismu v roce 1996⁸⁶), který se však časem rozměňoval. V politice široké uplatnění nenacházela, a aby její členové získali nějaké prestižní (či vůbec nějaké smysluplné) místo, uchylovali se k různým stranám s různými programy (extrémní: Radikální transnacionální strana – Emil Ščuka; střední proud: KDU – ČSL – Ladislav Body⁸⁷, Zdeněk Guži, US - Ivan Veselý (z jeho kandidatury sešlo, jelikož byl zařazen na nevolitelné místo; podle Romano kurko⁸⁸ byla příčina ve zdlouhavém a nekorektním jednání US, tudíž Výkonná rada ROI požádala o vyjmutí kapitoly týkající se řešení romské problematiky z volebního programu US⁸⁹), Monika Horáková (ta byla v tom samém volebním období, tj. v červnu 1998, jako Ivan Veselý navržena na kandidátku, ale jako nečlenice ROI jí bylo poskytnuto volitelné místo, tedy se do parlamentu dostala)⁹⁰. Po neúspěchu ve volbách v roce 1996 se ROI rozhodla již dále se voleb neúčastnit. V roce 1998, 28. února, uspořádala sjezd v Pardubicích, na kterém znovuustavený šéf strany Ščuka prohlásil, že už nemá zapotřebí se doprošovat podpory u okolních stran.⁹¹ Každopádně na červnové volby téhož roku ROI svůj program (podpora soukromého vlastnictví, svobodného trhu a individuální zodpovědnosti...) připravila a navrhla jako svého kandidáta do voleb Ivana Veselého, ale, jak je výše popsáno, z dohody US a ROI sešlo, Ivan Veselý odstoupil. V roce 2000 se dosavadní předseda ROI Ščuka stal prezidentem IRU (Mezinárodní romské unie), místo předsedy přenechal Štefanu Ličartovskému. Není však zcela jasné, jestli se Ličartovský stal předsedou okamžitě nebo

⁸⁵ Soukromý rozhovor s PhDr. Janem Červenkou, Ph. D. dne 17.8. 2011

⁸⁶ Romano kurko, číslo 8, ročník 6, 18. 4. 1996

⁸⁷ Ladislava Bodyho, dlouholetého člena KSC, si vzala na kandidátku v parlamentních volbách v roce 1998 KDU – ČSL PhDr. Jan Červenka, Ph.D.: „Oni tam chtěli mít Roma, nějakýho známějšího, (...) tak začala protestovat členská základna.“ Nicméně tehdy KDU – ČSL na potřebnou procentní hranici nedosáhla a zaznamenala tedy neúspěch včetně L. Bodyho.

⁸⁸ Romano kurko, číslo 8, ročník 8, 23. 4. 1998

⁸⁹ Jelikož ji tam sama dala, tak ji chtěla nazpět.

⁹⁰ Mareš, Kopeček, Pečinka, Stýskalíková, Etnické menšiny a česká politika, CDK, 2004, ISBN: 80-7325-050-0

⁹¹ Miroslav Mareš a kol., Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989, str. 131, Ščuka je zde parafrázován

chvíli pouze zastupoval předsednické místo.⁹² Ličartovský stačil před parlamentními volbami v roce 2002 uzavřít dohodu s ultrapravicovou stranou Národně demokratickou stranou o „řešení sociálních otázek“ a „národním usmíření“⁹³. Ličartovského bratr toto konání vysvětlil tak, že on chtěl pouze „dobro pro všechny“.⁹⁴ Mnoho členů ROI a dalších Romů se od této kauzy distancovalo a požadovali Ličartovského odstoupení a vyloučení ze strany. Ličartovský byl zároveň trestně stíhaný kvůli svým podnikatelským aktivitám, tudíž se předsednictví vzdal, místo něj nastoupil do čela strany podnikatel Gustav Karika. Nicméně ani ten ROI nevezpružil a podle usnesení č. 474 Poslanecké sněmovny z 5. května 2011 je podán návrh na její zrušení a do 30. 9. 2011 by měla být zrušena⁹⁵.

3.2 Demokratický svaz Romů

Byl založen 6. prosince 1989 Ignácem Ráczem, Ladislavem Bodym a Michalem Pulou díky velké - a zejména finanční - podpoře komunistů. Ignác Rácz dnes vzpomíná: „*Demokratický Svaz Romů jsem založil já jako apolitickou společenskou organizaci. V těch revolučních dnech jsem pozorně sledoval vyvíjení naší demokracie a usoudil jsem, že nás prakticky nikdo nezná. Proto jsme se zaměřili na prohlubování naší kultury a poznávání sami sebe.*“⁹⁶ Zakladatelé DSR byli zkušenými aktivisty, kteří již dříve byli spjati s komunistickou stranou. Ignác Rácz, na počátku fungování DSR předseda ústředního výboru DSR, jeho vznik odůvodnil tím, že pro „*Romy nebude nic dobrého to, co má přijít.*“⁹⁷ Oproti ROI měl DSR výhodu jak finanční podpory KSČ, tak i disponoval zkušenými členy z minulého režimu. Ondřej Giňa v Krčíkově práci líčí, jak postupoval Ignác Rácz ve snaze získat podporu své straně tím, že poskytoval Romům finanční příspěvky. Dostatek financí se projevil i v četném pořádání různých akcí, např. Romano kurko⁹⁸ zmiňuje jeden z mnoha romských fotbalových turnajů. Tento však byl významný, jelikož byl pořádán 12. září na počest padesátého výročí

⁹² Soukromý rozhovor s Ivanem Veselým 10. 8. 2011, který říká, že se stal Ličartovský předsedou hned po odstoupení E. Ščuky, a Ervínem Demeterem z téhož dne, který soudí, že mezi odstoupením a volbou nového předsedy byl časový odstup.

⁹³ Pečínka, Pavel: Romské strany a politici v Evropě, Edice Studijní texty, svazek 11, nakladatelství Doplněk, Brno, 2009, ISBN: 1081-354-2009, str. 71; Ličartovský této straně prodal vysílací čas na předvolební klipy.

⁹⁴ Soukromý rozhovor nenahraný, jaro 2011

⁹⁵ www.psp.cz

⁹⁶ Elektronický rozhovor s Ignácem Ráczem, 9. 8. 2011

⁹⁷ Rozhovor s Ondřejem Giňou - natočeno 4. 7. 2002 In: Krčík, J. , diplomová práce Romské politické hnutí v České republice v letech 1989 – 1992, FF UK

⁹⁸ Romano kurko, číslo 19, ročník 8, 24. 9. 1998

dne lidských práv. Kromě pořádání volnočasových aktivit se prokomunističtí členové DSR účastnili i vládních jednání, což se nelíbilo některým členům ROI (např. Kláře Samkové - podrobně popsáno v podkapitole ROI). Ignác Rácz to dnes hodnotí takto: „KSC, jako jediná strana, nám podala pomocnou ruku, financovala náš sjezd, poskytla nám kancelář, vytiskla členské průkazy, společně jsme vydali první, porevoluční romskou desku. Umožnila nám dvě poslancecké místa, jedno v Českém a jedno ve Federálním Parlamentě. V té době větší část Romů smýšlela levicově. ROI nám pomoc nechtěla a udělali z nás opozici, což je nesmysl, byli jsme společenskou organizací. Měli jsme vlastní hospodářské zařízení, pro financování našich projektů.“⁹⁹ I v DSR byly vyvíjeny velké vnitřní tlaky (ze strany Michala Pula), konkrétně vůči osobě Ignáce Rácze: „Panu Pulovi jsem předal organizaci z důvodů opozice, kterou stvořila jeho rodina a přátelé a začali mě vydírat, ohrožovat můj život. Nechtěl jsem dopustit rozkrádání Svazu a ustavování rodinných příslušníků do funkcí, začal jsem mnoha lidem překážet.“¹⁰⁰ V roce 1992 se DSR zařadil do Romského demokratického kongresu, který sdružoval romská hnutí, a v radě kongresu ho zastupoval jeho místopředseda Rudolf Tancoš¹⁰¹. Nicméně hned na jaře 1993 z kongresu DSR vystoupil. Průběžně DSR fungoval po celá devadesátá léta, po roce 2000 se rozpadl kvůli nezájmu funkcionářů a také emigracím některých členů. E. Demeter však vidí příčinu rozpadu DSR v problematickém hospodaření, na které když KSC přišla, přestala DSR dotovat a tím činnost DSR prakticky ukončila.

3.3 Hnutí angažovaných Romů

Vzniklo v roce 1991 ze skupinky bývalých členů ROI, kteří se znesvářili s Emilem Ščukou. Vůdčími osobami HAR byli zpočátku Ladislav Demeter a Vojtěch Žiga. Alespoň tak je to popsáno Jakubem Krčíkem¹⁰². Ignác Rácz, zakladatel DSR, o vzniku HAR hovoří trochu odlišněji (HAR se nechtělo podle něj přidružit k DSR atd.) - a to takto¹⁰³: „Hnutí angažovaných Romů povstalo jako opozice z našeho Svazu, protože jednoho člena nevybrali do Předsednictva. Takových opozic povstalo velmi hodně z těchto důvodů. Na počátku devadesátých let jsem na našich setkáních mluvil o nezaměstnanosti, o rasismu, o spojené Evropě, o jedné měně atd. Spoustu lidí mi říkalo, že jsem blázen a demagog. Proto jsem chtěl, aby naše sdružení nejdříve sledovalo vývoj a potom změnilo statut na politickou stranu. Mám nahrávku z ustavujícího Sjezdu naší organizace, kde o všem mluvím. Jenže dost členů

⁹⁹ Elektronický rozhovor s Ignácem Ráčzem, 9. 8. 2011

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Miroslav Mareš a kol., Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989, str. 147

¹⁰² Krčík 2002, str. 49

¹⁰³ Citaci zanechávám v kompletně původní podobě s velkými písmeny tam, kde je autor sám umístoval.

chtěli být ihned placenými Předsedy a když toho nedosáhli, okamžitě zakládali opozice. Měli jsme Hospodářská zařízení, které jsme založili proto, aby nás podporovali v činnosti. Ředitelé těchto zařízení byli členy Hospodářské Rady. Tyto podniky nám měly odvádět dvě procenta zisku z každé fakturace... Zpočátku to velmi dobře fungovalo. Ale ředitelé těchto podniků chtěli více peněz pro sebe. Jmenovitě Pan Rudolf Tancoš z Českých Budějovic, ředitel Nevodromu, začal peníze zpronevěřovat, když jsem to odhalil okamžitě začal burcovat ostatní ředitele, aby se mě zbavili.. Byli to : Milan Makula , Vladislav Galbavý ze Zlína, Michal Pulo z Kladna, Jaroslav Bača z Berouna, Pan Šanta z Děčína atd. Celkem jsme měli deset podniků. Páni Tancoš, Makula a Pulo spolupracovali už ve starém Svazu Cikánů-Romů a to samé tam činili. Mluvil jsem s panem Holomkem, který mě před " nimi" varoval. Pan Body, poslanec, kterého jsem dosadil já po dohodě s KSČ, byl švagrem Makuly a bratrancem Pula, společně s Tancošem utvořili proti mé osobě skupinu a dokonce mi vyhrožovali fyzickým násilím, jestliže nepředám funkci Předsedy panu Pulovi. Situaci jsem potom sledoval pouze z tisku, to že se chtělo Hnutí angažovaných Romů přidružit, mě není známo. Jedno je jisté, že organizace, kterou jsem zakládal, měla úplně jiné poslání. Pánové Tancoš, Pulo a Body, tuto ideu zničili a použili ve vlastní prospěch.“¹⁰⁴

HAR se vůči ROI lišilo příklonem k levici. Zatímco ROI inklinovala z pragmatických důvodů k pravici (Klára Samková: „*Jak známo, komunisti a levicové strany jsou v našem státě zatím velmi neoblíbeny. Jestliže bychom je podporovali, znásobila by se nenávist k Romům ještě nenávistí k nim jako k podporovatelům toho, co všichni ostatní nenávidí. Proto bude z čistě pragmatického hlediska ještě cca dvacet let neúnosné, abychom se profilovali vlevo.*“)¹⁰⁵ a podle HAR se zabývalo výhradně kulturními aktivitami, HAR se přihlásilo k levici. První sjezd HAR financovala ČSSD¹⁰⁶, dále se HAR přidalo k prokomunistickému DSR, se kterým se chtělo dohodnout na vzniku Rady romských představitelů, koordinujících práci aktivistů v regionech. HAR se definovalo jako politické hnutí, které má pomoci romskému obyvatelstvu hlavně v oblasti sociální a ekonomické a považovalo ROI za zbytečně diktátorskou a nacionální. Předseda HAR Žiga v roce 1993 emigroval do Kanady a předsednictví po něm převzal aktivista Ivan Veselý. Aktivity HAR slábly, předsedou se po Veselém stal Milan Markovič, ale vzhledem k neplacení správních poplatků bylo fungování strany roku 2002 pozastaveno.

¹⁰⁴ Zasláno elektornickou poštou 17. 8. 2011. Ignác Rác sdělil, že se tedy děním po roce 1992 z důvodu svého odchodu do Polska nezabýval. To je možná trochu sporné, jelikož se po boku Michala Pula účastnil ještě jednání a volby Rady romských občanských sdružení 10. 6. 1995 v Hodoníně. Tak to alespoň vyplývá ze zápisu romských sdružení, který se nachází v archivu sdružení Dženo.

¹⁰⁵ Krčík, Jakub, diplomová práce Romské politické hnutí v České republice v letech 1989 – 1992, str. 53

¹⁰⁶ Krčík 2002, str. 54

3.4 Romský národní kongres

Ustavující sjezd RNK se konal 25. března 1991 ve Valdštejnském paláci, kam byly pozvány mnohé romské organizace (Maticе romská – Romské křesťansko vzdělávací sdružení, Sdružení romských autorů, HAR... - členy nemohly být jednotlivé osoby), aby zde písemně stvrdily záměr, že se „RNK stal vrcholným federativním orgánem pro všechny romské subjekty a aktivity.“¹⁰⁷ Organizačně byl rozdělen na Radu RNK, Prezidium, Sekretariát, Sekce a Revizní komise, přičemž Rada byla tvořena představiteli jednotlivých organizací. Prezidium bylo kolektivním orgánem Rady, předsedů sekcí a tajemníkem a koordinovalo sekce. Sekce byly „odborné“ a měly vlastní jednací řády. Revizní komise dohlížely na hospodaření s majetkem RNK. Stejně jako organizace ROI působil i RNK co se týká četnosti a podmínek orgánů přebujele a zjevně bylo těžké něco takového řídit po delší dobu. RNK usiloval opět o řešení romské problematiky a vytýkal ROI, že se zaměřuje pouze na bohaté Romy. Od počátku svého ustanovení tedy i RNK podával návrhy na řešení romské problematiky. Z dostupných dokumentů¹⁰⁸ a korespondencí RNK v archivu Sdružení Dženo vyplývá, že RNK usiloval o přisouzení Romům statutu národnosti¹⁰⁹, dále podával stížnosti na ministerstvo vnitra ČR ohledně působení fašistických skupin, v nichž žádal „vládu a parlamenty, aby zajistily ochranu práv národnostních menšin“ a odvolaly nekompetentní osoby podporující ve veřejné správě tato extremistická hnutí¹¹⁰. Vedení RNK se ujali Rusenkovi. Ján Rusenko za Sdružení romských souborů a jeho sestra Margita¹¹¹ Reiznerová za Sdružení romských autorů. Nicméně ani RNK neměl dlouhého trvání, se vznikem konkurenčního Romského demokratického kongresu se organizace zastoupené v RNK přesunuly do RDK.

3.5 Romský demokratický kongres

¹⁰⁷ Pečínka, Pavel: Romské strany a politici v Evropě, Edice Studijní texty, svazek 11, nakladatelství Doplněk, Brno, 2009, ISBN: 1081-354-2009, str. 75

¹⁰⁸ Určitě nějaké materiály chybí, tudíž nepodávám kompletní a zaručenou informaci.

¹⁰⁹ Viz dopis Vláda Oláha za RNK adresovaný PhDr. Jozefu Mikloškovi, místopředsedovi vlády ČSFR ze dne 23. 4. 1991, v němž V. Oláh píše: „Statistické údaje, které měly zjistit, kolik Romů se přihlásí ke své národnosti a podle toho nám uznat či neuznat národnost je velkým podvodem 20. století vůči Romům. Využívá nevědomosti a zaostalosti romského lidu. Až dojde k sebeuvědomění romského národa, Romové pochopí, a ke své národnosti se hlásit budou. Do sjednocené Evropy chceme vstoupit se svou vlastní poznanou identitou.“ (Archiv Sdružení Dženo)

¹¹⁰ Dopis tajemníka RNK Jana Rusenka adresovaný prezidentu Václavu Havlovi, generálnímu prokurátoru ČSFR, Federální vládě ČSFR, Federálnímu shromáždění, vládě ČR, ČNR, Federálnímu MV, Mezinárodnímu helsinskému výboru, Evropskému parlamentu a OSN ze dne 27. 11. 1991, archiv sdružení Dženo.

¹¹¹ Oficiálním jménem Mária Reiznerová.

Na jeho vzniku se v Praze dohodly romské organizace 31. 7. 1992.¹¹² Tohoto dne vydaly tzv. Dohodu¹¹³ romských organizací, ve které svým podpisem stvrzují zástupci celkově devatenácti romských organizací¹¹⁴, že souhlasí „s ustanovením Romského demokratického kongresu jako vrcholového orgánu reprezentujícího všechny níže podepsané a zastoupené organizace, který je oficiálním reprezentantem romské menšiny v ČR.“, a zároveň prohlašují, že „zástupci níže podepsaných organizací (...) se samostatně nebudou vyjadřovat k otázkám týkajících se romské menšiny a nebudou se prohlašovat za romskou reprezentaci.“¹¹⁵ V průběhu let však někteří členové vystupovali sami za sebe, či vyloženě jménem někoho jiného¹¹⁶, což podporovalo neshody uvnitř RDK.

Nicméně vznik RDK zapříčinily parlamentní volby v roce 1992. Romští aktivisté a politici se dohodli na vytvoření jednotné organizace, resp. strany, která by představovala zaměření společenské, kulturní, mládežnické a hospodářské. V čele¹¹⁷ RDK stála Rada, dále existoval Kongres RDK a nechyběla revizní komise. V Radě zasedal Emil Ščuka a Ondřej Giňa za ROI, Jan Rusenko za Sdružení romských souborů, Ivan Veselý za HAR a Rudolf Tancoš za DSR. Ondřej Giňa se stal tajemníkem. V takovémto složení byli přijímáni premiérem Václavem Klausem (resp. podle dokumentů a korespondence vyplývá, že do roku 1995 se s Klausem setkali pouze jednou) a předsedou ČNR Milanem Uhdem. Milan Uhde byl spolupráci RDK s Radou pro národnosti nakloněný. 14. března 1995 vyzval v dopise¹¹⁸ adresovaném Ivanu Veselému, aby se RDK zúčastnil setkání s komisí Rady pro národnosti a jejím novým předsedou L. Bodym a zároveň aby RDK vyslal svého zástupce, který by byl členem komise. Ivan Veselý na dopis reagoval pobouřeně s tím, že L. Bodyho nikdo z řad romských organizací nikam nedoporučil a že jeho účast v komisi je vzhledem k příslušnosti

¹¹² Karel Holomek míní, že to byla výhradně záležitost Ondřeje Gini a Rudko Kawczynského z Mnichova, oba dva jsou podle něj silní romští nacionalisté. El. rozhovor s K. Holomkem ze dne 26. 8. 2011

¹¹³ Dohoda romských organizací, archiv sdružení Dženo

¹¹⁴ Hnutí angažovaných Romů, Romská občanská iniciativa, Demokratický svaz Romů, Sdružení olašských Romů, Romská kulturní jednota, Romská asociace mládeže a dětí, Unie romské mládeže, Společnost Romů na Moravě, Romské ženy, Sdružení romských souborů, ČHAVORO, VUDUD, Rada romských sdružení, Společnost romského divadla, Kulturní svaz občanů romské národnosti, Sdružení romských autorů, DSR na Moravě a Slezsku, Romská občanská unie a Matice romská

¹¹⁵ Dohoda romských organizací, archiv sdružení Dženo

¹¹⁶ Příkladem je stížnost sepsaná Jurajem Markovičem, předsedou Hnutí angažovaných Romů, adresovaná Ivanu Veselému 29. 9. 1995. Markovič píše: „(...) před nedávnem jsem zjistil, zcela náhodně, že někteří představitelé RDK podle vlastního uvážení a osobní potřeby zastupují HAR na veřejnosti přesto, že nejsou jeho představiteli. Takovým jednáním nejen dezinformují vedoucí romské představitelů různých úrovní o HAR, ale také poškozují nejen HAR, ale i romské hnutí jako takové. (...) Dávám tímto na vědomí, že z výše uvedených důvodů vystupují z RDK jako představitel hnutí angažovaných Romů a dále vystupují jako člen kontrolní a revizní komise RDK.“ Stížnost sepsaná v Českých Budějovicích 29. 9. 1995, archiv sdružení Dženo. Zajímavé je, že tuto stížnost dle dalšího dokumentu sepsal Markovič již v roce 1992, kde konkrétně zmínil jméno osoby, která takto vystupuje – Rudolfa Tancoše.

¹¹⁷ Stanovy RDK ze dne 15. 4. 1992, archiv sdružení Dženo

¹¹⁸ Dopis Milana Uhdeho č.j. 1251/95, archiv sdružení Dženo

k Levému bloku krokem zpět. „Tento stav považujeme za absolutně absurdní.“¹¹⁹ V závěru pak Uhdeho nabídku na obsazení člena Komise členem z RDK odmítá.

V roce 1996 v Romano kurko vycházely nadšené články o sjednocení Romů, apelující na romské občany, aby šli k volbám a volili svého romského zástupce. Tiskacími písmeny Ondřej Giňa v dubnovém Romano kurku psal: „*V nadcházejících volbách máme možnost výběru: BUĎ BUDEME CHYTŘEJŠÍ a budeme volit romské kandidáty – nebo budeme BLBÍ a nepůjdeme k volbám, anebo budeme JEŠTĚ BLBĚJŠÍ, když nebudeme volit romské kandidáty.*“¹²⁰ Aktivita RDK i přes počáteční pevné spojení dříve neslučitelných stran opět vydržely krátce, protože se objevily problémy s nedostatkem financí a nemožností něčeho vůči majoritě dosáhnout. Časem tedy i Romský demokratický kongres zanikl.

3.6 Strany s nevýraznou působností a politické pohnutky

Kromě těchto stran byly v devadesátých letech vedeny jako národnostní politické strany ještě: Křesťanská a demokratická strana Romů, Strana občanů romské národnosti Severočeského kraje a Východoevropské národnostní politické hnutí v ČR¹²¹. Kusé informace¹²² jsem získala pouze o Křesťanské a demokratické straně Romů, kterou zastupoval Petr Jano a jejím členem se stal i Vlado Oláh. V. Oláh na dotaz o funkčnosti a fungování Křesťanské a demokratické strany Romů sdělil, že strana byla založena v devadesátém roce jako Romské křesťanské demokratické sdružení, které se o rok později přejmenovalo na Matici romskou¹²³. Poté si uvědomil, že se jednalo o úplně jiné strany / spolky a řekl, že Křesťanská a demokratická strana Romů byla pouze zaregistrována a nefungovala dlouho. Sám v ní prý nepůsobil.¹²⁴ V. Oláh se podle E. Demetera snažil „*začlenit kulturu do křesťanství*“, pořádal pro Romy kulturní kostelní vystoupení se zpěvy (předlohou mu byli baptisté v USA). Pro posouzení vhodnosti takovéto aktivity politické strany však neexistují věrohodné údaje pro podložení. Ervín Demeter poukazuje na to, že nikdo z představitelů této strany neměl dostatečné vůdčí schopnosti, aby stranu nějak prosadil. Tyto strany tedy

¹¹⁹ Dopis ze dne 10. 4. 1995 adresovaný Milanovi Uhdemu, předsedovi poslanecké sněmovny

¹²⁰ Romano kurko, číslo 8, ročník 6, 18. 4. 1996

¹²¹ <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/informace-o-plneni-zasad-stanovenych-ramcovou-umluvou-1406/>; uvádím pro úplný výčet romských stran v devadesátých letech

¹²² Od respondenta Ervína Demetera.

¹²³ Matice romská bylo romské křesťanské a vzdělávací sdružení, nikoliv strana.

¹²⁴ Telefonický rozhovor s V. Oláhem dne 30. 8. 2011

nejspíše¹²⁵ nebyly plně funkční a postupně byly pozastaveny či zrušeny. Z výpovědi E. Demetera i Vlado Oláha je zjevné, že tehdejší realitu ohledně působení některých stran lze popsat jen stěží. Veřejně se prosazovalo ještě několik uskupení, v zákoně o národnostních menšinách¹²⁶ jich ke konci roku 1998 uvádějí 122 (údaje Ministerstva vnitra).

V politice je pro uplatnění nejdůležitější prodávání naděje. „Úspěšný politik je totiž permanentní prodavač naděje, který projektuje, co si někdo přeje nebo o čem sní. Když je přesvědčivý, může u mnoha lidí zapůsobit jako startovací klíček k lepší budoucnosti.“¹²⁷ Takovým šikovným prodavačem a navíc dle vyprávění několika Romů nesmírně charismatickým vůdcem byl Emil Ščuka, který se pohyboval na pomezí aktivisty, politika a podnikatele. Nebyl tak silným romským nacionalistou jako např. Ivan Veselý, ale v touze politicky uspět se přikláněl k různým výrazným pravicově smýšlejícím stranám (Radikální transnacionální strana¹²⁸), vždy však brzy zjistil, že se nejedná o strany, se kterými by něco mohl dokázat, něčeho dosáhnout. Jak byl politikem vrtkavým, tak byl jistým podnikatelem. Díky němu vznikla v roce 1998 např. Romská střední škola sociální (založena Nadací Rajka Djuriče), v roce 2007 založil Mezinárodní konzervatoř Praha.

¹²⁵ Nepodařilo se mi ověřit, jde o můj úsudek.

¹²⁶ www.vlada.cz

¹²⁷ Havlík, P., Pečinka, B., Politika z obou stran, Česká politika 1989 – 2005, Ivo Železný, Praha, ISBN: 80 – 237 – 3953 – 0, str. 14

¹²⁸ Transnacionální radikální strana vedená Marcem Pannellou usilovala o zrušení trestu smrti, legalizaci marihuany, osvobození Tibetu, maximální usnadnění rozvodů, potratů... Karel Holomek dodává, že se její politika nehodila do sociálních programů Romů: „Taky na ni nikdo z Romů v Československu nezareagoval a odmítl ji, snad kromě Emila Ščuky. Ale to nepřekvapovalo, jemu o sociální programy nešlo a on, jak se záhy ukázalo, zoufale politice nerozuměl.“ El. Rozhovor s K. Holomkem 26. 8. 2011

4. Aktivity

Ve své práci vnímám dva typy aktivit. Tím prvním typem jsou činy: pořádání sjezdů, kampaní, účast na vládních jednáních, vyjadřování myšlenky na zlepšení přístupu ke vzdělání. Druhým typem jsou aktivity ve smyslu založení sdružení, stran. Tyto informace však stručně shrnuji, popřípadě doplňuji, protože již byly mnohokrát popsány. V práci je však takto striktně diferencovat nebude, jelikož se často prolínají. Romských sdružení a hnutí byly a jsou desítky. Zpravidla bývají zakládána, aby jejich prostřednictvím bylo možné dosáhnout nějakého grantu na vybraný projekt. Často je také romský aktivista příslušníkem několika sdružení najednou.¹²⁹ Objevuje se profilace aktivistů skrze organizace.

Kromě oficiálních aktivit a schůzek se konaly i schůzky neoficiální. Za ně lze považovat ty, jež se udály bez zájmu veřejnosti, nebo na ně dopředu organizovaně nevybírali aktivisté účastníky a neinformovali o nich plně své okolí. Některé se konaly v soukromí, jiné na plesech a jiných společenských událostech. *„Takových neoficiálních schůzek bylo také mnoho. Na plesech se nedohodlo nikdy nic, alespoň co já vím. Ale jedním z výsledků takových neformálních jednání mezi špičkou romských předáků, nikdy jich nebylo víc než 5, bylo: Když nemohu pomoci, nebude škodit. Zdá se, že to jakžtakž platí dodnes. Byl to hlavně odraz mediálních pozorování, že Romové jsou rozhádání. Tak jsme řekli alespoň toto. Ale novináři to asi nevědí, protože pořád trvají na tom, že jsme rozhádání.“*¹³⁰ Takto smýšlí Karel Holomek, názor jiných aktivistů není znám, nicméně aktivisté se hojně navzájem osočují přes média, stejně jako tomu bývá v majoritě.

4.1 Aktivisté versus politici

Dalo by se použít i pojmů reprezentant či představitel, což jsou pojmy „implikující volenost“¹³¹. Domnívám se, že častěji se budu uchylovat k pojmům aktivista či politik. Aktivistou rozumím osobu angažující se pro jednotlivé akce, osobu tak zvaně zapálenou

¹²⁹ Ivan Veselý – člen sdružení Dženo, zároveň asociace AROIE – Asociace romských občanských iniciativ; Karel Holomek předseda SRNM – Sdružení Romů na Moravě a zároveň čestný předseda Společnosti odborníků a přátel Muzea romské kultury

¹³⁰ Elektronický rozhovor s K. Holomkem ze dne 26. 8. 2011

¹³¹ Charakteristika termínu od PhDr. Jana Červenky, PhD.

pro věc, či sérii událostí. Jako politika pak hodnotím osobu, která se systematicky a dlouhodobě zabývá nejen podporou dané menšiny, ale i politikou jako takovou, tj. vyjadřuje a zamýšlí se nad děním v politické sféře, má ambice se prosazovat ve veřejné správě a který třeba také zveřejňuje své myšlenky ve sdělovacích prostředcích. Jako politika musíme v případě romské menšiny brát i osobu, která není / nebyla členem horní či dolní sněmovny. Nálada ve společnosti je totiž taková, že i když odhlédneme od aktuálního nedostatku občanů – Romů, kteří by se mohli podílet nějakým způsobem na vládnutí a řízení země, není ani politická vůle zařadit Roma na kandidátní listinu. Pro politika je prioritou získat voličskou přízeň a, jak píše ve svém dosud neuveřejněném zamyšlení (s názvem Dvacetiletí Romů ve společenství Slováků a Čechů)¹³² Karel Holomek, vcítit se do očekávání voličů. A protože tímto očekáváním je podle statistických údajů o názorech lidí na soužití s romskou menšinou Romy postihnout, nejlépe je odstranit (ať již mírněji do ghett, nebo tvrdě za hranice země), nedá se očekávat, že by se začlenění Romů na politické úrovni pozdvihlo. Pro strany levicové i pravicové je vyloučeno, aby romského politika podpořili. Romští politici se pak uchylují do nevládních sfér, odkud se snaží působit na jiné instituce a prosazovat se jejich prostřednictvím. Tato cesta je zdlouhavá, ani není moc efektivní vzhledem k množství různých organizací, programů, které bojují o dotace na své projekty... Vyžaduje to obrovské nasazení a trpělivost. *„Jaký div, že u takové práce vydrží jen několik málo silnějších a fundovanějších osobností. Většina z nich, pokud projevila v důsledku své práce intelekt a profesionálnější přístup, nakonec skončí v regionálních a lokálních institucích v rolích poradců nebo referentů sociálních nebo lidskoprávních odborů. To je dobré, ale jen v omezené míře a v čase, kdy nelze očekávat nic více. Především proto, že každý úředník musí projevovat určitou dávku loajalitu vůči svému úřadu, kde je zaměstnán a není zcela svobodný v prosazování svých jinak dobře myšlených postojů. Chápu to jako přechodné období, které může v budoucnu přispět k výchově romských politiků hodných toho slova.“*¹³³ Zde naráží Karel Holomek na fakt, kdy některé organizace – Romodrom, IQ Roma servis vykonávající kvalitně své programy, mají díky své loajalitě úřadům lepší přístup k prosazení svých plánů – ať již finančně nebo názorově. Kdežto ti, kteří již v minulosti podporu čerpali a navíc se vyslovují vůči lokálním úředníkům kriticky, již nárok na

¹³² Viz příloha.

¹³³ Úryvek ze soukromého článku Karla Holomka: Dvacetiletí Romů ve společenství Slováků a Čechů

podporu ztrácejí s odůvodněním, že „již dostali“¹³⁴. Nicméně toto není jen potíž dotýkající se pouze romské menšiny. Z výzkumu¹³⁵ o stavu české občanské společnosti (Index občanské společnosti), který se prováděl od prosince 2003 do listopadu 2004 díky Nadaci rozvoje občanské společnosti, vyplynulo, že česká občanská společnost je po patnácti letech rozvoje aktivní, ambiciózní a různorodá, ale stále čelící problémům. A těmi problémy (tedy „i“ nebo „zejména v“) v majoritní sféře jsou klientelismus (zneužívání pravomocí či postavení k osobnímu účelu a zvýhodňování blízké skupiny či osob), neprůhlednost (spíše chybí záměr „být transparentní“ – neschopnost či nevěle připravit výroční zprávu o hospodaření – tímto způsobem skončilo např. HAR – Hnutí angažovaných Romů), neschopnost sebepropagace, neprofesionalita a špatná kvalita řízení a rozhodování.

Pozice romského aktivisty je různá. Někdy bývá samozvaným ochráncem práv Romů, někdy je zvolen a podporován druhými, někdy je Romy oceňován a někdy nikoliv. Někteří se tak obratně pohybují v politické sféře, nebo jsou natolik charismatičtí, že jejich názory na různá témata respektují např. v zahraničí více, než názory majoritních politiků.

4.2 Seznam aktivistů

Následující výčet je založen na osobách, které se často vyskytují jako aktéři zde uvedených událostí. Seznam jistě není kompletní, jelikož zajisté existují osoby, které svou činností také přispívali, jen nebyly například natolik výrazné, nebo nejsou veřejně - mediálně známé. U jména konkrétního aktivisty uvádím krátkou informaci o jeho pracovním zaměření. Obsažnější informace se pak vztahují k osobě Karla Holomka vzhledem k jeho angažovanosti a věku.¹³⁶

Ivan Veselý – předseda sdružení Dženo, velmi podrobný životopis zde: <http://www.lawyers.cz/czech/dokumenty/vesely/cv.pdf> - aktuálně připravuje romskou televizi. Je poměrně radikálním aktivistou – v roce 1996 například navrhoval, aby Romové zaujímali vůči lhostejným a arogantním úředníkům, skinheadům a jim podobným stejný postoj, jako oni k nim¹³⁷.

¹³⁴ Od tohoto vyjádření je samozřejmě nutné si držet odstup, těžko posoudit, do jaké míry má pravdivostní hodnotu. Nicméně to uveřejňuji jako zajímavý názor, se kterým se určitě mnozí ztotožní, pakliže se potýkali se stejným problémem třeba v jiné lokalitě.

¹³⁵ VAJDOVÁ, T.: Česká občanská společnost 2004: Po patnácti letech rozvoje. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005

¹³⁶ Karel Holomek i hodně komunikuje a informace o něm jsou dobře dostupné.

¹³⁷ Romano kurko, číslo 8, ročník 6, 18.4.1996

Karel Holomek – nyní předseda SRNM (Společenství Romů na Moravě) a zároveň vyslanec Dekády romské inkluze. Dříve zástupce ROI, kandidoval za OF (1990)¹³⁸, zároveň byl předsedou a zakládajícím členem Helsinského občanského sdružení, stále se aktivně ke všemu vyjadřuje. Když se připravoval vstup do EU, tak existovala konzultativní tělesa, jež zjišťovala a sdělovala připravenost země do EU. V nich působil i K. Holomek (na rozdíl od ostatních aktivistů vybavený aktivní kompetencí v angličtině). Holomek tehdy upozorňoval, že podle zjišťovaných čísel je v ČR 80 000 rodin postižených zákonem o občanství. Zoltan Barany, který vedl rozhovor se Zdeňkem Matějkou, předsedou pražské pobočky OSCE, dodává podrobnosti, jež mu Matějka sdělil. Před rokem 1996 byl největším problémem České republiky v mezinárodních vztazích přístup k romské menšině. Vůbec všichni východoevropští politikové si dávali velký pozor na tlak z Evropské unie a tučet politiků a expertů od Varšavy po Sofii přiznali, že tlak z EU je velkou motivační a hybnou silou pro to něco dělat.¹³⁹ A sám Karel Holomek říkal, jak v onom konzultativním tělese situaci znepríjemňoval svými výpověďmi o stavu práv a svobod Romů.¹⁴⁰ Proti Holomkovi se v roce 1999 zvedá ze strany ostatních aktivistů vlna nevole. Na jedné straně je jim trnem v oku dotace pro „Holomkovy“ nové noviny Romano Hangos, kvůli kterým se o polovinu snížila dotace Romano kurku a jiným romským tiskovinám.¹⁴¹ Na druhé straně jim vadí Holomkova častá účast v pracovních skupinách. Tento názor byl hojně podporován i v médiích. Ondřej Giňa vedl rozhovor s Václavem Mikem¹⁴², jenž si stěžuje na Holomkovu všudypřítomnost: *„Holomek zasedá v kdejaké komisi a výborech jako zástupce Romů. Zúčastňuje se všelijakých seminářů, kde se projednávají záležitosti Romů. Jezdí do ciziny jako romský představitel a prezentuje názory o Romech na veřejnosti a v médiích. Jenže jeho názory jsou moc daleko od názorů ostatních Romů, kteří nemají šanci promluvit tam, kde mluví Holomek. To mohu potvrdit z vlastní zkušenosti. Holomek a jeho rodina zasahují obrovským způsobem do vývoje romského etnika a života konkrétních lidí. Doposud jsem neslyšel, aby se pan Holomek Romům zodpovídal za svoje jednání a činnost, což je podle mého názoru velice zarážející a nebezpečné.“* Na to Ondřej Giňa reaguje slovy, že je dobře, že pan Miko otevřel „nesmírně

¹³⁸Redaktor čtrnáctideníku Romano hangos (Romský hlas). Narozen v roce 1937 v Brně, původní profesí strojní inženýr, později přinucen pracovat jako stavbyvedoucí průmyslových staveb, po listopadu 89 se věnuje programu integrace Romů do společnosti. Je jedním ze zakladatelů Muzea romské kultury.

¹³⁹ Barany, Z., str.273

¹⁴⁰ Soukromá, dosud nezveřejněná, nahrávka s Ing. Karlem Holomkem

¹⁴¹ Romano kurko, číslo 2, ročník 9, 11. 2. 1999

¹⁴² Romano kurko, číslo 7, ročník 9, 15. 7. 1999; Václav Miko tehdy založil novou organizaci InfoRomaKontakt Rokycany.

významné téma k zamyšlení“ a poté rozvádí myšlenku, jak se někteří aktivisté chopili příležitosti na úkor druhých.

Štefan Ličartovský – roku 2001 se stal po Ščukově odchodu předsedou ROI. Povoláním podnikatel v realitách, zastupitel na Praze 3 – dnes opět podnikatel (poslední veřejné informace o něm, když sliboval finanční pomoc rumunským Romům, kteří stanovali v Praze).

Emil Ščuka – spoluzakladatel přípravného výboru ROI (1989), za doby jeho předsednictví v ROI se ROI stala členem IRU. V roce 1993 se Ščuka stal prezidentem IRU. Dnes se věnuje advokacii a je ředitelem Mezinárodní konzervatoře Praha.

Ladislav Bílý – předseda ROS KV (Romské občanské sdružení Karlovy Vary) a GRRP (Grémium romských regionálních představitelů).

Monika Mihaličková (Horáková) – roku 1998 v parlamentních volbách jako jediná z romské menšiny uspěla na kandidátní listině Unie svobody. Stavila se proti názorům Ivana Veselého, o němž říkala, že se pouze bedlivě rozhlíží kolem sebe, ale žádná konkrétní řešení situace Romů nenavrhuje, jen napadá ostatní¹⁴³. Vystudovaná psycholožka, která se již se v politice neangažuje.

Klára Samková – advokátka. V roce 1990 – 1992 byla poslankyní Federálního shromáždění (zvolena jako členka ROI za OF). Roku 1993 ROI opouští. Úplný životopis zde: http://www.lawyers.cz/czech/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=77
V romské politice se již neangažuje.

Ondřej Giňa – od prvních svobodných voleb v červenci 1990 společně s Deziderem Balogem, Zdeňkem Gužim, Karlem Holomkem a Milanem Tatárem v České národní radě. Do roku 1992 místopředseda ROI. Koncem devadesátých let člen Gremia romských regionálních představitelů. Novinář romských tisků.

Čeněk Růžička – spoluzakladatel a předseda Výboru pro odškodnění romského holocaustu v ČR (vznikl v roce 1998), v jehož rámci neustále bojují o zrušení vepřína v Letech – na místě bývalého koncentračního tábora. Dále v rámci VPORH pořádali výstavy s tématem holocaustu (v Senátu ČR, v Bruselu v budově Evropského parlamentu¹⁴⁴, výstavu s názvem Sintové uvedli v Německu).

4.3 Významní aktivisté a podporovatelé ze strany majority v devadesátých letech

¹⁴³ Romano kurko, číslo 8, ročník 6, 18. 4. 1996

¹⁴⁴ Informace od Čenka Růžičky, který uvádí, že po shlédnutí výstavy v Bruselu evropští poslanci rozhodli, že vepřín v Letech je „vykřičník“ a poslali české vládě protest, na který vláda nijak nereagovala. Telefonický rozhovor ze 30. 8. 2011

Uvádím osoby činné v majoritní politice, které mi byly navrženy samotnými aktivisty¹⁴⁵ jako zastánci romské menšiny. Václava Havla jmenovali všichni aktivisté. Karel Holomek vyzdvihl Karla Schwarzenberga a Petra Uhla. Čeněk Růžička zmínil Pavla Rychetského. Výběr je náhodný, protože jsem nemluvila se všemi romskými aktivisty, kteří by třeba zmínili i další osobnosti. A samozřejmě existují osobnosti, které jsou výrazné a vytanou na mysl většině aktivistů a pak působí osobnosti, které nejsou tak výrazné, ale nenápadně pomáhají daleko více, nicméně nejsou tak známé a ani tedy aktivisty jmenované.

Mezi první podporovatele patřil Václav Havel, který se hájením Romů, jejich práv a svobod zabýval již v době komunismu¹⁴⁶. Tehdy ještě se svými kolegy – chartisty – napomohl sepsání dokumentu č. 23 Charty 77¹⁴⁷. Jednalo se o dokument, který se vyjadřoval k protizákonnému a diskriminačnímu přístupu¹⁴⁸ společnosti k Romům. Dokument předjímal, že právě romská komunita bude jednou z těch, které doplatí na transformaci, a to právě kvůli zacházení komunistického režimu s touto menšinou. S nápadem na jeho sepsání přišel Josef Vohryzek, který seznámil romské aktivisty JUDr. Emila Ščuku, Jana Rusenka a Vojtěcha Žigu s představiteli budoucího Občanského fóra. Josef Vohryzek sepsání dokumentu i uskutečnil. Díky známostem s romskými kurátory – Zdeňkem Pincem a Tomášem Vrbou – získal i detailní informace o násilných, státem řízených přístupech k Romům. Václav Havel umožnil 25. listopadu 1989 vystoupit romským aktivistům Rusenkovi a Ščukovi na Letenské pláni. Po převratu navštívil např. romský festival, osadu na Slovensku, v roce 1996 navštívil Rokycany, kde diskutoval s Romy o jejich problémech¹⁴⁹, čehož si Romové velmi vážili.

Dalším bojovníkem za práva Romů byl Karel Schwarzenberg¹⁵⁰, ministr zahraničních věcí. Karel Schwarzenberg byl v letech 1984 – 1991 prezidentem Mezinárodního helsinského výboru pro lidská práva¹⁵¹. Od 1. 1. 1990 byl členem kolegia poradců prezidenta Václava Havla a od 11. 7. 1990 do července 1992 byl jeho kancléřem. Od roku 1992, jak uvádí ve svém životopise¹⁵², hospodařil na rodinných statcích v jižních Čechách, což bylo významné tím, že se na rodinném panství nacházely Lety u Písku – tzv. cikánský

¹⁴⁵ Vlado Oláhem, Čeněkem Růžičkou, Karlem Holomkem, Ivanem Veselým, Ervínem Demeterem.

¹⁴⁶ V. Havel byl v roce 1977 jedním z pěti mluvčích Charty 77 (zbylí čtyři: Jiří Hájek, Ladislav Hejdlánek, Marta Kubišová a Jan Patočka) viz: <http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/5>

¹⁴⁷ http://www.lidovky.cz/ln_domov.asp?c=A070108_153710_ln_domov_vvr

¹⁴⁸ Romano Džaniben – V – 4/1998, Dokument č. 23 Charty 77

¹⁴⁹ Romano kurko, číslo 8, ročník 6, 18. 4. 1996

¹⁵⁰ Soukromá nahrávka s romským politikem Ing. Karlem Holomkem

¹⁵¹ V této funkci byl v roce 1989 společně s Lechem Walesou vyznamenán cenou lidských práv Rady Evropy

¹⁵² http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/ministr/index.html

koncentrační tábor a Schwarzenberg přišel jako první už v roce 1990 s návrhem na vytvoření památníku obětem. Toto navrhl Karlu Holomkovi, který byl v té době poslancem a znal se s K. Schwarzenbergem také díky svému švagru Milanovi Šimečkovi, který dělal správce na jednom ze zámků rodiny Schwarzenbergů a také dělal prezidentu Havlovi šéfa poradců.¹⁵³ Dcera pana Holomka, Jana Horváthová (ředitelka Muzea romské kultury), okamžitě zpracovala historický exkurz, ten byl odeslán do kanceláře prezidenta a za finanční podpory prezidenta, úřadu vlády, města Písku a za podpory muzea holocaustu ve Washingtonu¹⁵⁴ se podařilo památník vytvořit. Tomu ještě předcházela konference o romském holocaustu v Písku. Karel Schwarzenberg také svolával na svůj zámek Dřevíč sezení romských představitelů (Emil Ščuka, Ivan Veselý, Karel Holomek...), romské reprezentace, řešil s nimi, co je nutné dělat... Shromáždění se konala i na zámku Schwarzenberg, odkud existuje např. záznam o sepsání tzv. Schwarzenberské výzvy¹⁵⁵ „celkem slušných gádžů ke svým spoluobčanům v České a Slovenské republice. Jejím obsahem bylo, aby občané neváhali se zastat člověka jakékoliv rasy, je – li nespravedlivě napadán, ponižován či urážen. Pod touto výzvou bylo podepsáno více než padesát

¹⁵³ http://cs.wikipedia.org/wiki/Milan_Šimečka

¹⁵⁴ Historička Jana Horváthová pro toto muzeum natáčela rozhovory s Romy, kteří přežili koncentrační tábory, Amaro Gendalos, ročník 1, číslo 3, 30. 7. 1997

¹⁵⁵ Romano kurko, číslo 1, ročník 8, 15. 1. 1998 a zároveň server www.romove.radio.cz, kde se píše toto: Čeští a slovenští intelektuálové zformulovali **Schwarzenberskou výzvu celkem slušných gádžů ke svým spoluobčanům v České a Slovenské republice**, kterou 26. října přijali a podepsali na zámku Schwarzenberg-Scheinfeld. Výzvu také přednesla socioložka Jiřina Šiklová na mezinárodní konferenci konané 31. října - 1. listopadu v Praze o "Evropské bezpečnosti v perspektivě občanské společnosti" svolané Českým helsinským výborem a Helsinky Citizen Assembly.

"Jestlize je nespravdive nejaky clovek napaden, ponizovan a urazen, je traba se ho osobne a okamzite zastat, at je jakokoliv rasy, narodnosti nebo etnika a takovy cin verejne odsoudit tak, aby se v cele spolecnosti postupne vytvorilo vedomi, ze toto se ve slusne spolecnosti proste nedela. Kdyz dojde k podobnym cinum v demokratickych statech v zahranici obvykle protestuje cela vlada a jeji predstavitel je demonstrovat proti tomuto nasili, a verejne ho odsoudi. Nase vlada zatim toto nedela, asi nema cas a mozna, ze nekteri clenove parlamentu mozna ani vubec nevedi, ze by meli takto postupovat. Proto s timto dobrym zvykem musi zacit obcane sami a doufat, ze dalsi slusni lide toto zeme se k tomuto spolecenstvi pripoji. Takto pred nami jednali a nespravdive pronasledovanych se zastavali a je branili clenove Amnesty International, Helsinsky vyboru i Helsinskych obcanskych shromazdeni, a vsichni ti, kteri se angazuji ve prospECH zachovani lidskych prav ve svete.

V soucasnosti jsou takto v Ceske a Slovenske republice nejvice diskriminovani a ponizovani Romove, pejorativne oznacovani za cikany. Oni zase nas, neromskou vetsinu oznacuji za gadze. Jsme gadzove, prijimame toto oznaceni, ale chceme se odlisit od gadzu, kteri jsou rasiste a nevychovani hulvati a i od tech gadzu, kteri jenom vsechno kritizuji, ale nic nedelaji pro zmenu ci ve prospECH tech, kterym je ublizovano."

Podepsani: Jiri Pehe (politolog, poradce prezidenta Havla), Petr Pithart (politik, predseda Senatu), Vilem Precan (historik), Helena Precanova, Noemi Precanova (prekladatelka), Jiri Ruckl (podnikatel), Karel Schwarzenberg (podnikatel), Rudolf Slansky (diplomat), Ladislav Snopko (dramaturg), Zdenek Suda (sociolog), Szigeti Laszlo (publicista), Martin M. Simecka (redaktor a spisovatel), Jirina Siklova (profesorka, socioložka), Jan Sikl (psychoterapeut), Jan Simsa (evangelický farar), Jaroslav Sonka (novinar), Jiri Vancura (publicista), Libuse Vancurova (redaktorka), Jiri Vesely (mikromiolog), Josef Vohryzek (literární kritik), Tomas Vrba (publicista), Peter Zajac (literární vedec), Vaclav Zak (novinar) a další.

bojovníků za lidská práva, např. – Fedor Gál, Josef Jařab, Petr Pithart, Karel Schwarzenberg, Josef Vohryzek, Martin M. Šimečka a další.

Také se účastní romských festivalů, naposledy navštívil soukromě letošní sedmnáctý ročník festivalu Romská píseň.

Zastáncem Romů byl i Pavel Rychetský (tehdy místopředseda vlády), ačkoliv, když se s ním projednával zákon o právech národnostních menšin (přítomen Karel Holomek i Ondřej Giňa), tak Pavel Rychetský vystoupil a řekl, že sice chápe argumenty Romů, mohl by je nějak podpořit, ale že to udělat nemůže z toho důvodu, že neexistuje politická vůle, aby práva národnostních menšin byla nějakým způsobem upravena, a on nehodlá ztrácet svůj čas marným usilováním. V tomto zákoně šlo o to, aby národnostní menšiny měly v rámci samospráv možnost účastnit se jejich řízení ve věcech autonomie menšin (týkalo se Němců, Poláků a Romů – podařilo se jen Polákům v oblasti Těšína – dvojjazyčné školy). Nicméně díky jeho přičinění vznikl za Zemanovy vlády status vládního zmocněnce pro lidská práva a začala se formovat Rada pro záležitosti romské komunity. Čeněk Růžička zase dodává, že přičiněním P. Rychetského vznikl památník v Mirovicích¹⁵⁶, okolo jehož vzniku byly dohady, „ (...) *jak mají znít informace na těch deskách, jména těch obětí.*“ (...) „ *K tomu byl nějaký text a my jsme samozřejmě chtěli, aby ten tábor byl označen jako koncentrační, ale to se bohužel lidem nelíbilo, tak jsme to trochu změnili v té konečné fázi a to se zase nelíbilo vládě. No ale my jsme si stáli za svým s tím, že vrátíme peníze (na to byla tenkrát dotace od státu) a odstraníme to. Já už jsem byl tak rozčilený, že jsem chtěl odstranit i tu desku, kde jsme nenapsali „koncentrační tábor“, ale pojali jsme to trochu dvojsmyslně. To se zase nelíbilo Radě vlády. Tak jsme řekli, že jim peníze vrátíme, ale dáme si tam svou desku sami, a že to bude koncentrační tábor jak vyšítej. Chtěli na mě podat trestní oznámení. (...) A právě pan Rychetský tenkrát prohlásil, že ve svém textu, který jsem tam uvedl, mám pravdu. A tím to skončilo. A to byla Rychetského zásluha.*“¹⁵⁷

Jako první funkci vládního zmocněnce pro lidská práva vykonával disident Petr Uhl, který si u Romů získal svými postoji (směřujícími k levici) respekt.¹⁵⁸ V letech 1998-2001 byl zároveň předsedou Rady pro národnosti, Rady pro lidská práva a Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity a také zmocněncem vlády pro lidská práva. Významně protestoval proti stavbě zdi v Ústí nad Labem, jež měla vytvořit bariéru mezi

¹⁵⁶ Zde jsou pohřbeny oběti z Let.

¹⁵⁷ Telefonický rozhovor s Čeněkem Růžičkou dne 30. 8. 2011

¹⁵⁸ Na konci devadesátých let ho však několik málo aktivistů přestalo uznávat, protože se – podle jejich názoru – ne zcela dostatečně angažoval v kauze letského památníku.

„nepřizpůsobivými“ Romy a jejich majoritními sousedy. Roku 2001 z rodinných důvodů rezignoval na všechny své funkce.¹⁵⁹ Jeho výpověď v časopise *Romano vodi*¹⁶⁰ hodnotí tehdejší stav: „*Zájem skoro nikdo neměl, až na Pavla Rychetského, člověka, který mi tu pozici nejen nabídl, ale sám se o tuto oblast zajímal. Mezi Romy měl i přátele, lidská práva ho zajímala.*“ Ještě v roce 1996 si názorů Petra Uhla nejen romští aktivisté (např. Ondřej Giňa) cenili a také uveřejnili v tisku jeho komentář z prosince 1996, se kterým se tehdy ztotožňovali: „(...) *Segregace není řešením, je jím integrace. Ta ovšem neznamená asimilaci, nýbrž soužití romské emancipované komunity s většinou, která si také osvojí prvky romské kultury, anebo je bude aspoň respektovat. V tomto smyslu žádná romská otázka neexistuje, je to problém nás všech.*“¹⁶¹

V České republice byl zřízen v roce 1988 Český helsinský výbor¹⁶²¹⁶³, který se zaměřoval na sledování a ochranu při porušování lidských práv. Cílem jeho zakladatelů („30 kriticky myslících a opozičně jednajících občanů v čele s prof. Dr. Jiřím Hájkem“) ¹⁶⁴ bylo navázat na práci Charty 77, tedy navzdory pronásledování vydávat a zveřejňovat „svá stanoviska k naprostému nesouladu tehdejšího právního řádu a právní jakož i politické praxe s přijatými principy mezinárodních lidských práv.“¹⁶⁵ Hned po revoluci se stal organizací s mezinárodním prvkem a pokračoval v obhajobě lidských a občanských práv. Po roce 1993 se činnost ČHV diferencovala, byla zahájena poradenská služba (Poradna pro uprchlíky a Poradna pro otázky státního občanství), informatika a výchova o lidských právech atd. ČHV pravidelně od roku 1993 vydával každý rok čtvrtletní zpravodaje a také souhrnné roční zprávy o stavu lidských práv v ČR. Tyto zprávy jsou následně každoročně uveřejňovány na webových stránkách romského vysílání Radiožurnálu – pořadu O Roma vakeren. Z iniciativy ČHV vznikla i pozice ombudsmana – veřejného ochránce lidských práv.¹⁶⁶ Ještě v roce 1993 se ČHV věnoval především stavu uprchlíků, od roku 1994 se zaměřuje i na romskou problematiku – uveřejňuje memorandum Romů ze Slovenska, ve kterém Romové – zastoupeni JUDr. Gustávem Karikou, JUDr. Vincentem Danihelem a PhDr. Viliamem Zemanem apelují na dodržování rovnoprávnosti pro romské občany, apelují na rychlé řešení nezměstnanosti Romů a chtějí garanci, že jim budou uvolněny finanční prostředky z Fondu

¹⁵⁹ www.wikipedia.cz

¹⁶⁰ *Romano vodi*, ročník 9, číslo 3, březen 2011

¹⁶¹ *Romano kurko*, číslo 25, ročník 6, 5.12.1996

¹⁶² http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%BD_helsinsk%C3%BD_v%C3%BDbor

¹⁶³ <http://www.helcom.cz/view.php?cislocclanku=2004110301>

¹⁶⁴ http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%BD_helsinsk%C3%BD_v%C3%BDbor

¹⁶⁵ http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%BD_helsinsk%C3%BD_v%C3%BDbor

¹⁶⁶ Zpravodaj č. 2 Českého helsinského výboru 1993

sociálního rozvoje při radě Evropy.¹⁶⁷ Samotný ČHV, resp. jeho zástupci: Prof. JUDr. Václav Pavlíček v.r., PhDr. Libuše Šilhánová v.r. a Miroslav Lehký, vydávají také *Stanovisko k rasové a národnostní nesnášlivosti*, jímž se snaží poukázat na neustálé glorifikování nacismu v ČR a odsuzují ho. Buď v rámci ČHV nebo samostatně¹⁶⁸ fungovalo Helsinské občanské shromáždění, v němž působili i Romové. Karel Holomek byl jeho ředitelem a tvrdí, že jako prvním sdružení se jim povedlo získat grant ze zahraničí na program výchovně – vzdělávací a na „účast Romů v politice“¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Zpravodaj č. 6 Českého helsinského výboru 1994

¹⁶⁸ Nepodařilo se mi nikde ověřit, ani konzultanti (Ervín Demeter, Olga Fečová, Karel Holomek) nevěděli a každý tvrdí něco jiného. Jediné místo, kde se nachází informace o HOS je zde:

<http://romove.radio.cz/cz/clanek/19365#hos>

¹⁶⁹ Soukromá nahrávka s Karlem Holomkem. Konkrétně si však nevzpomíná.

5. Vybrané aktivity k jednotlivým létům

5.1 Rok 1993

Myšlenka romské univerzity

Koncem roku 1992 Klára Samková vznesla návrh na založení Romské univerzity. Údajně se inspirovala v Americe, konkrétně se jednalo o stáž, kde se setkala se zástupci několika nadací, které podporovaly rozvoj vzdělávacího systému na různých úrovních včetně úrovně vysokoškolské. Těmi institucemi byly např.: Ford Foundation, New York Foundation, Soros Foundation a Project on Ethnic Relations Princeton. Idea romské univerzity v České republice se u těchto institucí údajně setkala s ohlasem, a jak píše 31. 12. 1992 Klára Samková v dopise adresovaném Liboru Kudláčkovi, poradci ministra (Ministerstvo pro správu národního majetku a jeho privatizaci), instituce mají zájem zúčastnit se tohoto projektu. Jako záruku pro přidělení grantu však požadují, aby byl projekt podporovaný vládou. Samková v dopise navrhuje jako ideální místo pro výstavbu oblast Cihelny v Brně (organizačně by se o výstavbu postarala agentura Romart¹⁷⁰ podnikatele Milana Ščuky, bratra Emila Ščuky). Samková argumentuje tím, že alespoň podle předběžného jednání by schválení tohoto privatizačního projektu bylo touto zárukou a apeluje, že při vstupu do Evropského společenství je zvažováno i dodržování lidských práv a ochrany národnostních menšin. Také by to samozřejmě přineslo kapitál do dané oblasti. Tento návrh zcela zmizel. Jeden romský aktivista¹⁷¹ poznamenal, že je to jediné dobře, jelikož romská univerzita by jen přispěla k vytváření segregace a že již bohatě stačila romská střední škola sociální v Kolíně. Jiný romský aktivista¹⁷² neuskutečnění projektu lituje, a dodává, že jako národnostní skupina na univerzitu, potažmo vzdělávání v mateřském jazyce, mají Romové právo a bylo povinností ČR toto zajistit. Tak či onak by bylo důležité zajistit odpovídající úroveň. Někteří aktivisté zmiňují nízkou vzdělávací úroveň na RSŠS, resp. nedostatečné znalosti absolventů, na druhé straně mohou studenti dostupněji dosáhnout maturitního diplomu, který si v majoritní společnosti může koupit každý.

Dějí

¹⁷⁰ Pozn. asi byl míněn Romstav.

¹⁷¹ Karel Holomek

¹⁷² Ivan Veselý

Po roce 1990 vzrostl zájem o romskou menšinu nejprve zejména z důvodů jejich migrací z postkomunistických zemí na Západ. Do ČR se k Romům stěhovalo stále větší množství jejich slovenských příbuzných. Reakcí nebo spíše neblahým důsledkem těchto nelegálních pobytů bylo schválení zákona¹⁷³ o občanství: „Většina Romů, kteří přišli do Čech ze Slovenska, totiž v České republice pobývala jako na návštěvě u příbuzných. Tato situace se daleko více zkomplikovala po rozdělení Československé federace, kdy byl v České republice v roce 1993 schválen Zákon o občanství a kdy se z desetitisíců slovenských Romů žijících v České republice stali od 1. 7. 1994 lidé bez státní příslušnosti.“¹⁷⁴ Svoboda s sebou kromě ekonomického propadu Romů přinesla i růst násilí a jiných projevů rasové nesnášenlivosti vůči Romům. V roce 1991 bylo v České republice zaznamenáno 25 trestných činů, jejichž motivací byla rasová, popřípadě etnická nesnášenlivost. V roce 1992 jich bylo zachyceno 31 a v roce 1993 již 55. Znepokojivý je však fakt, že trestné činy páchané z rasových pohnutek nebyly až na ojedinělé případy jako takové trestně postihovány.¹⁷⁵ Přijetí zákona o českém občanství a vzrůstající fyzické násilí vůči Romům neušlo pozornosti mezinárodních vládních i nevládních organizací, zabývajících se dodržováním lidských práv. Ačkoli západní demokracie a mezinárodní instituce vnímají s obdivem rozkvět demokracie v České republice po pádu komunismu, upozorňují na odvrácenou tvář nové svobody, jakou je rasismus.“¹⁷⁶

Jirkovská vyhláška a migrační zákon

Po roce 1989 nastala chaotická situace, docházelo k prudkému nárůstu kriminality a také migracím. Protiromské nálady převládaly, aktivní rasismus byl všudypřítomný. Jedním z nenávislných postupů, respektive snah o „možné řešení romské otázky“¹⁷⁷ bylo vypracování nejprve vyhlášky k zabezpečení veřejného pořádku a bezpečnosti ve městě Jirkov. „Tento úřední dokument, označovaný v médiích jako „jirkovská vyhláška“, převzala i další města, především na severu Čech. Tato městská vyhláška, zavádějící např. instituci městského vězení, se stala podnětem k návrhu zákona o mimořádných opatřeních k zajištění veřejného pořádku (tj. „migračního zákona“), který generální prokuratura ČR podala v posledních prosincových dnech r. 1992.“¹⁷⁸ Na základě této vyhlášky poté byly vytvořeny Směrnice pro romskou sociální výstavbu¹⁷⁹ (1. návrh – 1. března 1994). Podle „Směrnic“ mělo být

¹⁷³ http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/1993/040993/Sb_040993_-----_.php

¹⁷⁴ <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18801>

¹⁷⁵ Zpráva Českého helsinského výboru o stavu lidských práv v České republice z roku 1994

¹⁷⁶ <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18801>

¹⁷⁷ Archiv Džena, spis „Případy z roku 1993 – koncepce Kladna a Jirkova

¹⁷⁸ http://ulug.ff.cuni.cz/projekty/romove/02_NEKV_LEUD.pdf

¹⁷⁹ Viz příloha

vytvořeno de facto romské „městečko“ s bytovými jednotkami pro třicet osob, jejichž součástí měly být např. dílny, náměstíčka. Takto to bylo komentováno ve spise archivu Džena: „Tento projekt usiluje o obnovení sociálních vazeb v rómské společnosti, aby mohla působit (...) jako psychické útočiště každého Roma. Cílem je vytvořit komunitu, v níž bude zřetelný prvek sounáležitosti a která se začlení do kontextu města.“ Směrnice byly také podkladem pro architektonický workshop¹⁸⁰ (FA ČVUT v Praze – 18. – 25. dubna 1994), na kterém mimo jiné přednášela i etnografka PhDr. Eva Davidová o archetypech romského obydlí. Případ Jirkova nabýval rozměrů, společně i s opětovnou velkou mediální prezentací (ČT, Lidové noviny, Rudé právo, Romano kurko atd.) . Generální prokurátor¹⁸¹ Judr. Jiří Šetina, silně podporován Klubem angažovaných nestraníků¹⁸², předložil návrh migračního zákona. Ten však byl ve svém důsledku spíše antimigrační a minimálně byl v rozporu s Listinou základních práv a svobod.¹⁸³ Po jeho předložení v prosinci 1992 na půdě Parlamentu bylo hned 7. 1. 1993 vydáno prohlášení¹⁸⁴ vedením městské prokuratury v Praze, ve kterém městský prokurátor JUDr. Jaroslav Jakl vyjadřuje znepokojení: „Konstatujeme, že materiál předložený generálním prokurátorem ČR je právně a legislativně zcela nekvalifikovaný, svědčící o ignoranci (...)“ V průběhu ledna a února roku 1993 zaznívaly silné protesty proti tomuto zákonu nejen ze strany majority, ale i v té době ještě velmi aktivní romské menšiny – resp. jejích zástupců. Z nich se nejhlasitěji a nejčastěji ozývali členové ROI, ale i v romských médiích se dostávali ke slovu další aktivisté - Ing. Karel Holomek (za OH - Občanské

¹⁸⁰ Viz příloha

¹⁸¹ nejvyšší státní zástupce

¹⁸² http://cs.wikipedia.org/wiki/Klub_anga%C5%BEovan%C3%BDch_nestran%C3%ADk%C5%AF: Klub angažovaných nestraníků (KAN) je politické hnutí, které vzniklo na jaře roku 1968 (žádost přijata NVP 8. dubna 1968). Sdružovala všechny zájemce o politickou angažovanost, kteří nebyli nebo nechtěli být členy KSČ ani žádné jiné strany tehdejší Národní fronty - jiné politické strany mimo zmíněnou Národní frontu nebyly tehdy povoleny. KAN se hlásí k ideálům svobody, demokracie, humanity a prosperity, prosazuje toleranci rasovou, národnostní i náboženskou, a uplatňování zásady rovnosti občanů před zákonem a rovnosti příležitostí . Po převratu v roce 1989 byla činnost klubu obnovena (31. března 1990 byl ustaven přípravný výbor KAN) nejprve v rámci Občanského fóra. Po registraci politického hnutí KAN Ministerstvem vnitra ČSR (7. května 1990) a po ustavujícím sjezdu KAN v Praze (6. října 1990) se stal KAN samostatným politickým subjektem.

¹⁸³ „Platnost zákona,

reagujícího na nezákonné vyhlášky městských zastupitelstev v Jirkově a v Ústí nad Labem, v konkrétní obci by na návrh ministra vnitra povolovala s omezenou platností česká vláda. V této době by si uživatel nebo majitel bytu musel pro návštěvu (s výjimkou přímých příbuzných) vyžádat souhlas ohlašovny pobytu. Délka pobytu by v těchto případech nesměla přesáhnout pět dnů a za každý den by měl navíc každý zletilý návštěvník zaplatit deset korun. V případě nezaplacení by „černému obyvateli“ totiž hrozila vysoká pokuta či nepodmíněný trest. Také přijímání podnájemníků norma podmiňuje souhlasem městského nebo obecního úřadu. Náměstek generálního prokurátora J. Patočka odmítl v rozhovoru se zpravodajem ČMZN názor, že návrh zákona je v rozporu s Listinou základních lidských práv a svobod. „Užití mimořádných opatření při mimořádné události je obvyklé a Listina to připouští“, řekl a jako příklad použil zákon ČNR o požární ochraně.“ Čerpáno z webu:

http://ulug.ff.cuni.cz/projekty/romove/02_NEKV_LEUD.pdf

¹⁸⁴ Viz příloha.

hnutí¹⁸⁵), Ondřej Giňa. Devátého ledna uspořádala ROI tiskovou konferenci v Ostravě, na které místopředsedkyně ROI Klára Samková zdůraznila, že dle ROI se tzv. Jirkovská vyhláška netýká pouze Romů, ale všech občanů, jejich základních lidských a ústavních práv. Představitelé ROI zde požadovali, aby se vláda distancovala od návrhu migračního zákona, žádali o odvolání prokurátora Šetiny z funkce. Téměř o měsíc později (10. 2. 1993) uspořádalo tiskovou konferenci v Brně Občanské hnutí, na které se předseda Sdružení Romů na Moravě a zároveň tedy i člen OH Karel Holomek vyjádřil¹⁸⁶, že pro OH je nepřijatelné, aby v kterékoliv městské části Brna byla některá z verzí – ať už Ústecké, či Jirkovské - vyhlášky přijata. Upozornil na jinou oblast, pomocí níž by se dalo zlepšit do budoucna soužití Romů s majoritou, aniž by se musely vytvářet podobné vyhlášky. Tou oblastí bylo a je školství, on sám konkrétně navrhoval vytvoření nultých ročníků při základních školách, v nichž by si děti osvojovaly češtinu a nebyly tak dále hendikepovány v možnosti dalšího studia.

Nakonec ke stažení tohoto zákona došlo. Nicméně inspiraci si vzala i města mimo severní Čechy a víceméně protiromské návrhy na „zlepšení“ soužití byly vydávány často. Za všechny uvádím ukázkou z dalšího „možného řešení romské otázky“, jaké navrhoval v kladenské městské části Dubí Miroslav Šlanc, předseda spolku Obnova obce. Řešení se skládá ze dvou částí s názvy „co víme, že nelze“ a „co je nové“. Z každé části jsem pro příklad vybrala dva body, díky nimž jde si lépe představit, jak dobová nálada vypadala.

Co víme, že nelze:

- nelze připustit anonymitu života těchto občanů – „Nikdo neví a ani nekontroluje, kdo kde má bydlet, jak žije, zda pracuje, čím se živí atd. Společnost na ně takto samozřejmě nemůže mít žádný vliv a veškeré proklamace jsou k ničemu.“
- Nelze tyto občany stále stěhovat z místa na místo a obrovskými náklady znovuobnovovat jimi opuštěné domy a byty

Co je nutné:

- vypracovat program včetně příslušné legislativy, aby romští občané byli rozptýleni v určitém procentuálním poměru do měst a obcí. Ano, budou se bránit obě strany všemi prostředky, ale je nutné za pomoci ROI, politických stran a zastupitelských orgánů toto prosadit
- vytvořit při místních zastupitelstvech sociální komise, které budou zcela pravidelně a systematicky ovlivňovat jejich chování a život. Ne ovšem formou různých sociálních

¹⁸⁵ Krčík, J. 2002, str. 39

¹⁸⁶ Romano kurko, číslo 8, roč. 3, 26. 2. 1993

podpor, ale úzkou spoluprací a výchovou. Zde mají prostor k činnosti všichni ti „radové“ a novodobí misionáři, kteří nás stále tak poučují.

Miroslav Šlanc výčet těchto opatření zakončuje myšlenkou, že je: „ ... třeba zajistit práva i povinnosti. Ne ovšem s tím, že to budeme donekonečna omílat. Tito občané musí nést plnou zodpovědnost za své činy. Pokud něco zničí, tak to sami spraví, nebo jinak odpracují. Mluvit o tom, jako někteří zástupci ROI, že to zaplatí, je iluzorní.“

Důležité je zmínit, že zrovna Miroslav Šlanc spadá do kategorie „méně“ radikální, nepokládá své řešení za to pravé, ale situaci již chce řešit. Z výše uvedených bodů je také možné vyčíst snahu či touhu o návrat komunistických praktik, kdy by bylo ideální, aby opět docházeli do romských domácností sociální pracovníci a pokračovala řízená asimilace. Dále je vidět, jak naráží i na ne zcela vhodné výroky zástupců ROI.

Zákon o občanství

Tento zákon byl spojen s prvotní snahou zbavit se mnoha v České republice žijících Romů¹⁸⁷, dále zabránit přílivu slovenských Romů¹⁸⁸, dotýkal se ale i etnických Slováků žijících v ČR a potomků Čechů masově vysídlených v roce 1939. Nabytí českého občanství lidmi ze Slovenska bylo podmíněno jejich pětiletou beztrestností, dvouletým trvalým pobytem a propuštěním ze státního svazku Slovenské republiky.¹⁸⁹ Zákon vyvolal spory nejen v Čechách a na Slovensku, ale ČR byla kritizována i okolními evropskými zeměmi. Až roku 1996 došlo k jeho zmírnění. Tehdy poslanec ODS Jiří Payne předložil návrh, podle kterého se uvádělo, že se české občanství může udělovat i slovenským občanům, kteří byli odsouzeni za neúmyslný trestný čin nebo že české státní občanství budou moci Slováci získat na základě individuálního posouzení ministerstva vnitra. Dotazovala jsem se několika¹⁹⁰ Romů, jestli jim zákon o občanství přinesl nějaké újmy, pokaždé se mi dostalo odpovědi, že nikoliv, nebo že měli jen drobné obtíže a většinou si občanství dokázali „nějak“ zařídit. Ale jisté je, že mnoho jich se získáním občanství problémy mělo. Jan Horváth, který v tu dobu působil na Místní organizaci ROI v Bílovci a byl i „poslancem na bíloveckém MÚ“ říká: „ *Tisíce z nás se stali*

¹⁸⁷ Na něž byl zneužit v té době nefunkční ale formálně platný zákon o federaci z roku 1969.

¹⁸⁸ Poznámka Jana Červenky: Lidé narození v roce 1954 a výše byli posuzováni dle místa narození rodičů.

¹⁸⁹ Zpráva ze zasedání a jednání Ústavního soudu České republiky ohledně zákona č. 40 o českém občanství ze dne 13.9. 1994, vypracováno: Jan Horváth, spis z archivu sdružení Dženo

¹⁹⁰ Mých pěti známých.

cizinci v zemi, ve které se narodili. Vzpomínám si, jak mě úřednice vítala při žádosti o české občanství: „ Vítejte doma!“ Bylo to absurdní, já i moje děti, které se tu narodili, museli žádat o češství. Pomáhali jsme mnoha Romům vyplňovat žádosti.“¹⁹¹ Proti zákonu se vymezoval i Ing. Karel Holomek z Občanského hnutí. Romano kurko parafrázuje Holomkovy myšlenky, uvádí, že „vydaný zákon o občanství podmínkami, které stanovuje, není v souladu s Všeobecnou deklarací lidských práv. Bylo by proto morální povinností parlamentu, aby zajistil jeho novelizaci. Jinak se může stát, že se značně zvýší počet bezdomovců (zejména z řad Romů), což ke zklidnění vzájemných vztahů ve společnosti nepřispěje.“¹⁹² Přijetí zákona o občanství zapříčinilo některým občanům ČSFR ztrátu občanské identity a z nevládních organizací se jeho dopadem zabývalo Helsinské občanské shromáždění, Český helsinský výbor a Nadace Tolerance, díky níž probíhal čtyřměsíční program¹⁹³ „Kampaň mobilizace romské komunity za účelem pomoci při žádání o české občanství“¹⁹⁴. Výsledkem programu byla zpráva rumunské obhájkyně lidských práv, žijící v Praze a USA, Iny Zoon, v níž zmiňovala následující problémy: Romové nechápou rozdíl mezi národností a občanstvím; převážná většina Romů nebyla dostatečně informována – nevěděla o prodloužení původní lhůty o zažádání občanství (z 31. 12. 1993 do 30. 6. 1994); neměli dostatek právní pomoci a financí – pakliže dokumenty nutné k doložení žádosti o občanství neměli či ztratili, tak pro náhradní museli cestovat mezi oběma zeměmi a na to často neměli finance, tudíž si ve výsledku o občanství zažádat nemohli.

Reakcí státu na okolnosti jirkovské vyhlášky, zákonu o nabývání a pozbývání občanství a počátky otevřených a množících se rasistických útoků bylo vládní vydání usnesení ke zprávě o poradě k romské problematice¹⁹⁵. Vydáno bylo 10. února 1993 pod číslem 67. Zdálo se, že je reakcí na požadavky¹⁹⁶ Romského petičního výboru, ale spíše bylo odpovědí na kritiku ze zahraničí. Usnesení, jež je naskenováno v příloze, se skládalo ze tří hlavních bodů (1) ministr vnitra má přijmout opatření čelící projevům programového násilí ve společnosti a informovat o nich vládu, (2) ministři práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy a vnitra mají do 31. března zpracovat situační zprávu o problematice

¹⁹¹ Elektronický rozhovor s Janem Horváthem ze dne 24. 8. 2011

¹⁹² Romano kurko, číslo 8, ročník 3, 26.2. 1993

¹⁹³ Od prosince 1993 – duben 1994, zpravodajč. 6 ČHV

¹⁹⁴ Program sledoval více než 1000 individuálních případů v pěti městech ČR, zároveň však vycházel z inromací získaných v řadě oficiálních institucí a z mnoha odborných konzultací. Výsledná zpráva byla zaslána vládě ČR, Kanceláři prezidenta republiky, velvyslanectvím členských států Evropského společenství, UNHCR, Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, Radě Evropy a Různým mezinárodním nevládním organizacím.

¹⁹⁵ Viz příloha

¹⁹⁶ O požadavcích se mi nepodařilo získat detailní informace.

romské komunity z hlediska sociální situace, včetně zaměstnanosti a školství s návrhy na účinná opatření, (3) ministři práce a sociálních věcí a vnitra mají zabezpečit do 28. února 1993 na úrovni příslušných okresů sociálně poradenskou službu pro romské občany. Poslední bod – zřízení poradenských služeb – je totožný s podbodem v bodě jedna, tudíž se shodují a celkově vlastně zpráva mnoho návrhů, jak Romy podpořit a ochránit, nepodává. Podepsána byla tehdejšími předsedou Václavem Klausem, zpracována pak jeho spolupracovníky: místopředsedou vlády J. Kalvodou, ministrem spravedlnosti J. Novákem, ministrem práce a sociálních věcí J. Vodičkou, již zmiňovaným generálním prokurátorem J. Šetinou, náměstkou ministra vnitra M. Fendrychem a V. Zemanem, vedoucím ÚV ČR J. Kovářem, H. Frištenskou ze sekretariátu Rady pro národnosti a poradkyní předsedy vlády J. Řepovou. Ze závěrů zprávy vyplývá, že se vláda od projevů rasové nesnášenlivosti bude distancovat, ale to je vše, další kroky v ní sepsané již neměly nějaké praktické uplatnění.

Vydáním usnesení se však nic nezměnilo, tudíž romští aktivisté neustávali v kritikách a uskutečňování sjezdů na různých (národních, mezinárodních) úrovních. Kritické dopisy (uveřejňované v *Romano kurko*) vyzývající k mobilizaci byly psány Ondřejem Giňou, který tehdy byl členem Rady pro národnosti a bývalým poslancem České národní rady. Vyzýval Romy k nenásilné iniciativě, „bez organizačního zatížení“, aby apelovali na své spoluobčany, masmédiu, strany, vládu, parlament, manifestovali, aby se docílilo potřebného zásahu ze strany moci, aby zákony a povinnosti byly respektovány a bráněny.¹⁹⁷ Mezi další kroky aktivistů patřila i účast na II. zasedání XXXVI. Kongresu Radikální strany v Itálii v Římě. Konala se ve dnech 3. – 10. února, kam se sjelo více jak tisíc stranických členů z celé Evropy. Jejím členem byl od roku 1990 i Emil Ščuka, předseda ROI, který byl zvolen členem Generální rady této strany. Předmětem konference byla snaha najít řešení v boji proti rasismu, ale i proti narkomafii a dalším společenským prohřeškům jdoucím mimo normy. Bohužel již není nikde zmíněno, kdo tam s jakým projevem vystoupil.

Bující otevřený a státem nepotíraný rasismus

S demokratizací postkomunistických zemí východní Evropy se zvětšil počet nebezpečných útoků na Romy (samozřejmě nejen na ně, ale i na další národnostní či etnické skupiny). Demokratickými režimy rychle přibývalo povolovaných nacionalistických stran a umírněný postoj k nim zaujímaný vládami byl shledáván jako tichý souhlas k otevřeným rasistickým

¹⁹⁷ *Romano kurko*, číslo 8, ročník 3, 26.2. 1993

vyjádřením. Fyzické násilí z rasových důvodů se odehrávalo ve všech zemích, ale největší počet se jich udál právě v České republice.¹⁹⁸ Dříve než na Romy (národnostní menšinu) byly u nás útoky vedeny proti Vietnamcům, kteří v ČR mají stále status etnické menšiny (rozhoduje především délka usazení)¹⁹⁹. Poté se útoky převážně skinheadských hnutí nasměřovaly vůči romské menšině.²⁰⁰ Útoky byly fyzické likvidace osob, vypalování jejich příbytků, slovní napadání se prolínaly průběžně celými devadesátými léty. Nevládní a mezinárodní organizace přispívaly k medializování útoků na Romy, na škodu však bylo, že se jim nepodařilo vždy dostat objektivnímu obrazu. K tomu docházelo zejména tehdy, když chtěly informace opřít o výpovědi romských aktivistů, které již byly jednostranné a neodrážely tak hodnověrně realitu. Další ne zcela přesné informace se objevovaly, když byly zmiňovány různými osobami (ať už aktivisty, vládními či jinými úředníky...) čísla o počtech obětí. Jak udává Hana Frištenská²⁰¹, údaje o počtu trestných činů s rasovým motivem, spáchaných v letech 1990 – 1997, jsou čerpány ze zpráv Ministerstva vnitra, zpracovaných především v letech 1996 a 1997 a tyto údaje uvádí pouze počty trestných činů, které byly šetřeny jako rasové a uzavřeny, k čemuž, jak dodává PhDr. Jan Červenka, Ph.D., je dodnes neochota. Systematicky byly případy vedeny až od roku 1995. Jak Helsinský výbor, tak i některé nadace²⁰² rasové útoky monitorovaly. Respektive Helsinskému výboru údaje o napadeních poskytovalo občanské sdružení Dokumentační středisko pro lidská práva, které v roce 1996 založil Stanislav Penc a ČHV tyto údaje zveřejňuje jako hodnověrné.²⁰³ Zoltan Barany upozorňuje²⁰⁴, že je nutné rozlišovat násilí, které bylo výsledkem reakce na provokaci - ať již z jakékoliv strany (př. hádka v hospodě) a čistými, jednoduchými, nenávistnými útoky

¹⁹⁸ Barany, Z., *The East European Gypsies, Regime change, marginality and ethnopolitics*, Cambridge university press, 2002, ISBN 0 521 00910 3

¹⁹⁹ Skovajsa, M. a kol., *Občanský sektor*, Portál, Praha, 2010, ISBN 978-80-7367-681-0

²⁰⁰ Podle časopisu *Romano voďi*, číslo 1-2, roč. IX, únor 2011 – článek Jáchyma Topola o první rasové vraždě v časopise *Respekt*. Díky Topolovi a jeho informování o zbitých vietnamských dělnících se uskutečnila schůzka „vietnamských a kambodžských intelektuálů s frontmanem otevřeně xenofobní kapely Orlík s Danielem Landou a Davidem Matáskem. Důvod byl jednoduchý: první a poslední varování. Pohár trpělivosti asijských mužů po brutálním napadení žen na ubytovně košík přetekl, a tak muzikantům podle Topola jasně doporučili – přestaňte, jinak začneme oplácet stejnou mincí. „Mnoho z nich byli veteráni válek, někteří se speciálním výcvikem, mladíci posílení pivem, silní jen v partách, by pro ně nebyli problém, „dodává Topol. Landa s Matáskem svůj vzkaz, který se lavinově šířil mezi ostatní skinheads, na svých koncertech zjevně předali. Množství útoků vůči Asiatům následně klesalo, zároveň byl ale zavražděn první Rom. „Agrese se možná jen přesunula jinam,“ přemítá Topol.“

²⁰¹ Frištenská, H., *Nasvícený rasismus současnosti – rasové násilí IN: Romové v České republice*, kol., Socioklub, 1999, ISBN 80-902260-7-8

²⁰² PhDr. Jan Červenka, Ph.D. připomíná Nadaci Jiřího z Poděbrad, která také monitorovala počet rasových útoků. Nadace Jiřího z Poděbrad je vedena na těchto stránkách: <http://www.firmy.cz/detail/231953-nadace-jiriho-z-podebrad-pro-evropskou-spolupraci-praha-stare-mesto.html>, na uvedeném telefonním čísle jsem se je snažila kontaktovat, nicméně kontakt byl nefunkční.

²⁰³ <http://www.helcom.cz/download/zpravy/zprava97.pdf>

²⁰⁴ Barany, Z., *The East European Gypsies, Regime change, marginality and ethnopolitics*, Cambridge university press, 2002, ISBN 0 521 00910 3

skinheadů nebo jiných extremistických skupin. Sám cituje Konstantyna Geberta z Varšavy, vydavatele židovského časopisu Midrasz, který poznamenává: „Česká společnost je klasickým příkladem (...) pokrytectví a tolerovaného rasismu: Toleruje rasismus, lze o něm a je si toho vědoma.“²⁰⁵ V Čechách na oficiální politické půdě zhruba od roku 1990 - regionálních voleb - silně pravicové křídlo zastávala strana SPR – RSC (Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa) vedená Miroslavem Sládkem, který proslul mnoha výroky adresovanými Romům, mezi jeho extrémní názory patří i ten, aby romská mládež byla trestně odpovědná od nižší věkové hranice – od deseti let.

Již v roce 1991 byl z rasových důvodů zavražděn první Rom - Emil Bendík. Vraždě předcházelo zbití sedmi Romů a podpálení jednoho domu. Vše se odehrálo 23. února v Lipkově u Klatov. Tamější rodina Bendíků byla problémová a měla na kontě desítky trestných činů včetně znásilnění, tudíž je označení „rasový“ důvod poměrně sporné.²⁰⁶ Celkově se na jejich zbití a zabití Bendíka podílelo dvacet osm osob. Pachatelé byli až v březnu 1993 odsouzeni jednak k nepodmíněným trestům (nejdelší 7, 5 let) a osmnáct z nich k trestům podmíněným. Proti tomuto rozsudku se vzbouřili aktivisté vedení Emilem Ščukou, předsedou ROI, kteří požadovali, aby byli pachatelé obviněni podle paragrafu 259 – z genocidy. Také varovali, že se obdobný případ může opakovat. Romano kurko přinášelo zprávy nejen o napadání Romů, ale i o přepadávání turistů (skini přepadli turisty z Bulharska; zmlácen byl německý novinář...), snažilo se podávat informace o rasismu. K řešení situace majoritní politikou došlo až po zavraždění Tibora Berkiho 13.5.1995 ve Žďáru nad Sázavou. Berki, podle okolí slušný, pracovitý Rom, nikdy netrestaný, byl napaden v noci ve svém domě, před svou rodinou čtyřmi mladíky (17 – 21 let). Tresty, které dostali, tj. dva měsíce a šest měsíců podmíněně, 18 měsíců a 12 let nepodmíněně, byly směšné. A tím se začali aktivisté opět mohutně bouřit. Vláda navrhla zpřísnění trestu za rasisticky motivované násilné činy a dala popud k založení nového policejního oddělení, které se zabývá výhradně extremismem.²⁰⁷ ROI spolu s dalšími romskými organizacemi navrhla ustavení občanské kontroly nad plněním tohoto rozhodnutí. Ondřej Giňa byl i nadále kritický, tvrdil, že až smrt

²⁰⁵ Interview with Gebert (Warsaw, 16 August 1999) In: Barany, Z., The East European Gypsies, Regime change, marginality and ethnopolitics, Cambridge university press, 2002, ISBN 0 521 00910 3

²⁰⁶ PhDr. Jan Červenka, Ph.D.: „Ty pachatele jsem slyšel v televizi, znali ho jménem, vyprávěli, jak honil lidi za bílého dne po městě se sekáčkem na led a šlo spíše o mstu na konkrétní rodině – naproti tomu dodnes – viz Natálka – jdou rasisti prostě „na Cikány“.“

²⁰⁷ http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_9943

přiměla stát něco změnit a přestat problémy ignorovat, ale že problémů, kterých by si vláda měla všimnout, je více.

5.2 Rok 1994 a rok 1995

Sdružení Dženo původně vzniklo 18.1. 1994 jako nadace na obnovu a rozvoj tradičních hodnot Romů. Založeno bylo Ivanem Veselým a JUDr. Klárou Samkovou. Zpočátku bylo velmi aktivní, shromažďovalo články ze všech periodik týkající se Romů. Tato výstřížková služba fungovala i v ROI s cílem sesbírat co nejvíce materiálu (zpráv v tisku) o Romech tak, aby bylo možné na jejich základě uspořádat kampaň. Díky JUDr. Kláře Samkové Romům poskytovalo bezplatně právní poradu, spolupředávalo s Romským demokratickým kongresem školení romských aktivistů²⁰⁸. Ve sdružení Dženo vzniklo i romské internetové radio – Radio Rota, počin zejména paní Ivety Demeterové a internetová televize Jakh.

5.3 Rok 1996

Dne 26. dubna 1996 se konala na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy porada, na kterou byli přizváni představitelé romských hnutí (zúčastnil se i Ladislav Sztojka, představitel olašských Romů v Praze). Porada byla pořádána ministrem vlády Igorem Němcem a ministrem školství, mládeže a tělovýchovy Ivanem Pilipem, aby se prodiskutovala otázka vzdělávání romských dětí na základních a středních školách. Na schůzi bylo předloženo zástupci ministerstev školství, že by se romské organizace měly více podílet na řešení problematiky vzdělávání. Karel Holomek, který na tuto dobu nevzpomíná v dobrém, zejména kvůli neschopnosti a nefundovanosti Igora Němce a Ivana Pilipa²⁰⁹, na této schůzi upozornil na to, že „ (...) česká škola neakceptuje romského žáka v jeho celé šíři a je zde pocíťována potřeba školní reformy“, novinář Mikuláš Smoleň navrhl vydání česko – romského slabikáře a M. Sarközy zpracování romské historie do učebnic dějepisu.²¹⁰

Zhruba v polovině roku 1996 také z úst romských aktivistů stále častěji zaznívá kritika směřovaná vůči straně Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa, dále vůči společnosti Republika, s.r.o., které se proslavily výroky zejména svého předsedy Miroslava Sládka typu: „*Cikáni by měli být trestně odpovědní už od narození, protože to už je*

²⁰⁸ Romano kurko, číslo 10, ročník 6, 16.5.1996

²⁰⁹ Soukromá nahrávka s Ing. Karlem Holomkem, pořízená v Brně, 25. 7. 2011

²¹⁰ Romano kurko, číslo 10, ročník 6, 16.5.1996

prakticky jejich největší zločin.“ ; „ (...) já jsem však přesvědčen o tom, že v naší zemi nebudí rasismus, ale naopak rasismus naruby. Utiskování jsme my, původní domorodí obyvatelé, a naopak, zvýhodňování neprávem jsou některé skupiny obyvatel. Vezměte si třeba příklad: Může dostat podporu v nezaměstnanosti někdo, kdo nepracoval? Může dostat přídatky na děti někdo, kdo nepečuje o děti? Může dostat nový byt někdo, kdo si ten předchozí sám zdevastoval? Já si myslím, že odpověď na tyto otázky je zcela jasná. Proto nevěšme hlavu, naopak ji zvedněme a trvejme všichni na tom, že v naší zemi platí jedna pravidla pro všechny.“²¹¹ . Nakonec Ivan Veselý společně s Klárou Samkovou podali na tuto stranu trestní oznámení za podněcování k rasové nesnášenlivosti. Jan Horváth zase vytvořil petici adresovanou parlamentu ČR – Imunitnímu a mandátovému výboru s názvem „Stop rasismu a fašismu Dr. Sládka“, ve které signatáři stvrzovali žádost o zahájení trestního stíhání Miroslava Sládka. Článek věnovaný výročkům a chování Miroslava Sládka sepsal a uveřejnil i Ondřej Giňa²¹². Miroslav Sládek se svou stranou navrhovali např.: obnovení trestu smrti (odůvodnění: Stále rostoucí kriminalita, hlavně nejbrutálnější trestné činy, především vraždy spáchané mnohdy zvláště zavrženíhodným způsobem a ze zvláště zavrženíhodných pohnutek, páchané naprosto nenapravitelnými kriminálními živly, vedla předkladatele k tomu, aby podali tento návrh ústavního zákona, který v případě svého přijetí vypustí z Listiny základních práv a svobod, v článku šestém, odstavec třetí, text tohoto znění: "Trest smrti se nepřipouští.“), zákaz trestního stíhání poslance (zde si zjevně připravoval prostor pro své nepostihnutí)²¹³ atd. Jeho republikánští kolegové však byli poslaneckou sněmovnou v roce 1995 vydáni k trestnímu stíhání a nakonec byl k trestnímu stíhání vydán v roce 1997 i sám Miroslav Sládek.²¹⁴

I v roce 1996 docházelo k nenávisťným akcím skinheadů, což zaznamenalo ve své každoroční zprávě o České republice i americké ministerstvo zahraničí²¹⁵. V romském tisku byl zmiňován hlavně pochod skinheadů v Praze – Chodově, který byl umožněn starostou této městské části Janem Smolkou. „Demonstrace“ skinů se konala 2. listopadu 1996 a jak píše Ondřej Giňa: „ (...) kerde baro „pochod“ u calo drom vičhinenas rasisticka hesla CIKÁNI RAUS, JUDE RAUS, BÍLÉ ČECHY etc. Kavke ačhiŕa la demonstracijatar savi kamŕa te el

²¹¹ [http://www.hribi.net/video_youtube/Cikani%20CR%20\(projev%20M.Sladka\)/JD9uFa9GnuM](http://www.hribi.net/video_youtube/Cikani%20CR%20(projev%20M.Sladka)/JD9uFa9GnuM)

²¹² Romano kurko, číslo 16, ročník 6, 8. 8. 1996

²¹³ <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?o=2&nz=326>

²¹⁴ <http://www.parlamentnilisty.cz/parlament/200986.aspx>

²¹⁵ <http://www.romove.radio.cz/cz/clanek/18801>

kontra drogi, kriminalita the prostitucija „rasový pochod“ kontra le Romenge.“²¹⁶ Policie nijak nezasahovala a naopak přiměla Romy, aby zůstali doma a nevycházel. Poté 4. listopadu 1996 vydal Ivan Veselý coby výkonný tajemník RDK „Protest proti postupu policie a starosty obce Chodov“, ve kterém upozorňuje na nebezpečí tolerance různých extremistických skupin.²¹⁷ Aktivitou s mezinárodním přesahem bylo uspořádání konference o romských médiích, které se zúčastnila řada známých romských osobností ze zahraničí, jakými byli: Andrzej Mirga z Polska, Rudko Kawczynski a Rajko Djurič z Německa, Ian Hancock z USA, Klára Orgovánová ze Slovenska, Emil Ščuka za ROI, Ivan Veselý za nadaci Dženo, Mikuláš Smoleň, dr. Gejza Orlet, Ondřej Giňa za romský národnostní tisk ČR, Jarmila Balážová za Romské rozhlasové vysílání ČR, dr. Hana Frištenská za Radu pro národnosti vlády ČR a konečně zástupci mezinárodních organizací a institucí OSCE²¹⁸. Právě na této konferenci, kde se měla řešit profilace Romů v médiích, se první den jejího konání převážně probíraly rasistické projevy v jednotlivých zemích. Výsledkem této konference nebyl nějaký jednotný výstup, ale konstatování Andrzeje Mirgy, že je potřeba hledat spolupráci romských medií s neromskými médii. V České republice poté nadace Dženo připravila projekt informačního a analytického centra provádějícího monitorování tisku s tím, že podle Ivana Veselého „Analýza uvedených materiálů by mohla odhalit vliv médií na například vzrůstající rasismus v České republice, mohla by odhalit způsob manipulace veřejným míněním vůči Romům a vytváření či spoluvytváření postojů majoritní společnosti. (...) Poukázáním na manipulační praktiky v tisku v jedné oblasti pak bude možno eliminovat i obdobné praktiky v oblastech dalších.“²¹⁹

5.4 Rok 1997

Bratinkova zpráva – sociologický průzkum

Reakcí Romů na rasově motivované útoky a celkově špatné životní podmínky se staly migrace do západních zemí. Vláda byla znepokojena a vydala prohlášení: „Prohlášení vlády k současné situaci v romské komunitě: 1. Vláda prohlašuje, že je znepokojena odchodem některých našich spoluobčanů a jejich žádostmi o politický azyl v zahraničí a je pevně rozhodnuta čelit příčinám, které k tomu vedou.

²¹⁶ Romano kurko, číslo 25, ročník 6, 5.12 1996

²¹⁷ Romano kurko, číslo 23, ročník 6, 14. 11. 1996

²¹⁸ <http://www.osce.org/who/87> - Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

²¹⁹ Romano kurko, číslo 20, ročník 6, 3. 10. 1996

2. Vláda považuje romskou komunitu za přirozenou součást naší společnosti, uvědomuje si a plně respektuje romskou kulturu a její přínos pro celou naši zemi.

3. Vláda udělá všechno, co je v její moci, aby u nás nikdo neměl strach z důvodů své příslušnosti k té či oné menšinové komunitě. Ekonomické důvody jsou řešitelné u nás doma a nejsou ospravedlněním žádosti o politický azyl.

4. Vláda vyzývá Romy a vlivné představitele romských organizací aby neodcházeli, aby začali s vládou konstruktivně spolupracovat, aby neprodleně navrhli své zástupce do Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity, aby se zapojili do prosazování již existujících opatření vlády i do opatření, které dnes vláda schválila a které se týkají většiny členů vlády a všech přednostů okresních úřadů.

5. Vláda zároveň vyzývá všechny občany České republiky, aby i oni udělali maximum pro lepší pocit našich romských spoluobčanů, a tak přispěli k tomu, aby z naší země vymizel pocit vzájemné nedůvěry, podceňování, obviňování či diskriminace z rasových důvodů.²²⁰ Pavel Bratinka, ministr bez portfeje²²¹ a předseda Rady pro národnosti, byl pověřen vytvořením pracovní skupiny, která se má zabývat záležitostmi romské komunity. V této skupině bylo sedm Romů a dva zástupci z majority a jejím koordinátorem byl Ondřej Giňa. Její členové uplatnili připomínky ke vznikající Zprávě o stavu romské komunity.

Důsledkem migrace stále většího a většího počtu Romů a zároveň jistým pozitivním činem pak byla příprava Zprávy o situaci romské komunity v ČR. Jan Horváth dnes hodnotí zprávu jako takovou, která poprvé vyhodnotila potřeby romské menšiny a nastínila další vývoj. „Bohužel vlády, které přišli potom, se tím nechtěli zabývat.“²²² Samotnému vypracování zprávy předcházelo mimo jiné několik sezení přípravného výboru, jehož členy byli např.: Karel Holomek (v té době byl předsedou dnes již neexistujícího Helsinského občanského shromáždění²²³), Emil Ščuka, Jarmila Balážová (redaktorka Českého rozhlasu), Petr Uhl (tehdy redaktor deníku Právo) a Václav Trojan z Helsinského občanského shromáždění. Vznik Zprávy byl motivován tím, že se jednalo o první „systematický pokus zmapovat postoje zaměstnanců státní správy k Romům a jejich komunitě, názory na příčiny a možnosti řešení problémů provázejících soužití Romů s majoritní populací.“²²⁴ Terénní průzkum probíhal mezi 25. březnem a 16. dubnem 1997. Měl formu rozhovoru tazatele s respondentem na základě standardizovaného dotazníku. Díky rozhovorům s pracovníky

²²⁰ <http://www.tspweb.cz/dokument-fulltext.shtml?x=133515>

²²¹ Od června 1996.

²²² El. rozhovor s Janem Horváthem ze dne 24. 8. 2011

²²³ Mezinárodní evropské centrum pro střední a východní Evropu (nahrávka s K. Holomkem) – romská sekce, která jako první získala evropský grant – už mi nebylo řečeno, na co to byl grant

²²⁴ <http://www.tspweb.cz/dokument-fulltext.shtml?x=133515>

mnoha odborů úřadů, policisty a romskými a proromskými aktivisty byl zjištěn stav v oblastech bydlení, podnikání, kultury, vzdělání, zaměstnanosti, kriminality, romských a proromských iniciativ. Výsledná zpráva byla předložena vládě ke schválení koncem srpna, ale její znění zamítl jak Václav Klaus²²⁵, tak i ministři a někteří romští aktivisté, kteří požadovali její dopracování. Konkrétně se tak stalo dne 27. srpna 1997 a druhý den 28. srpna již v Romano kurku Mikuláš Smoleň popisuje okolnosti. Ministr vnitra Jan Ruml hodnotil situaci takto: „*Trochu mě mrzelo, že nešlo o materiál pana Bratinky, ale spíše představitelů jednotlivých romských organizací a nevládních institucí. Já proti tomu nic nemám, ale potřebuji, aby si člen vlády stál za tím, co je v jím předkládaném materiálu napsáno. Proto vlastně nechala vláda tu zprávu trochu přepracovat. (...) Očekávám, že pan Bratinka nám předloží svůj vlastní materiál, který samozřejmě může čerpat ze všech možných podkladů.*“²²⁶ Jiná romská reprezentace (Mikuláš Smoleň za Romský národnostní tisk, Rudolf Tancoš – člen Rady pro národnosti, Ivan Veselý – nadace Dženo, Ondřej Giňa – člen Rady pro národnosti, Ladislav Body a Emil Ščuka za ROI) sama dne 14. srpna 1997 jednala s Václavem Klausem a usilovala o možnost přepracování této zprávy²²⁷. Aktivistů jsem se ptala, jak tedy byla zpráva a kým přesně přepracována, bohužel si již nepamatovali. Zpravodaj ČHV udává, že během září a října bylo ve Zprávě změněno pouze usnesení s úkoly pro ministry a státní orgány a předkládací a důvodová zpráva; zpráva o stavu romské komunity zůstala beze změn.²²⁸

Ze zprávy vyplývaly úkoly pro jednotlivá ministerstva.²²⁹ Úkolů bylo celkem čtyřicet a důraz byl kladen především na oblast vzdělávací a sociální (apel na zaměstnávání romských asistentů, rekvalifikace Romů). Zpráva byla přijata 29. října 1997 usnesením č. 686, kdy České republice hrozilo zavedení víz do Velké Británie. Petr Uhl k tomu dodával: „*Vlády byly různé, ale nemohu zatratit celou Klausovu vládu, i když Bratinkovu zprávu přijala až ve chvíli nebezpečí, které hrozilo státu obnovením britských víz.*“²³⁰

Jedním z důsledků Zprávy bylo zřízení Meziřesortní komise pro záležitosti romské menšiny jako poradního orgánu Úřadu vlády²³¹, dále pak že jejími členy se stali členové vlády, tudíž se romské problematice přiznala vážnost. Meziřesortní komise měla koordinovat rezorty vnitra, sociálních věcí, spravedlnosti a další se zástupci romské komunity a hledat řešení speciálně romská. V tom se lišila od Rady pro národnosti, která se věnovala především

²²⁵ Soukromá nahrávka rozhovoru s Karlem Holomkem, 25. 7. 2011

²²⁶ Amaro gendalos, ročník 1, číslo 6, 30. 10. 1997, Rozhovor Jarmily Balážové s Janem Rumlem, str. 5

²²⁷ Romano kurko, číslo 17, ročník 7, 28. 8. 1997

²²⁸ <http://www.helcom.cz/download/zpravy/zprava97.pdf>

²²⁹ <http://www.tspweb.cz/dokument-fulltext.shtml?x=133515>

²³⁰ Miroslav Mareš a kol., Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989, str. 132

²³¹ *Romové v České republice*. Socioklub, Praha 1999b. ISBN 80-902260-7-8

podpoře kulturních aktivit, národnostnímu tisku a podobným aktivitám.²³² Jedním z dalších závěrů bylo, že mají být nadále zpracovávány koncepce řešení problému integrace do společnosti. Nová koncepce integrace se ale připravila až o dva roky později a poprvé byla předložena vládě až v roce 2000.

Koncem roku 1997 se stala výkonnou místopředsedkyní Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity Monika Horáková. Vystudovaná psycholožka byla zvolena z asi padesáti uchazečů – Romů i neromů a byla jmenována Pavlem Bratinkou. Jak mi bylo jedním členem komise²³³ (byli tam tito romští členové: Ivan Veselý, Ing. Karel Holomek, Matěj Šarkozy, Josef Facuna, Jan Šipoš a Margita Lakatošová a deset náměstků ministrů) zasedající v Lichtenštejnském paláci²³⁴ sděleno, dělalo se vše pro to, aby nebyl zvolen Emil Ščuka. To se také podařilo a jako své úkoly stanovila Monika Horáková kromě těch úzce souvisejících s náplní své práce (seznámení s předsedou komise Vladimírem Mlynářem a náměstkou ministrů vlády) řešení problematiky školství a dále bydlení Romů.²³⁵ Předseda komise Vladimír Mlynář si přesto jako svého poradce vybral Emila Ščuku. V roce 2001 byla meziresortní komise přejmenována na Radu vlády pro záležitosti romské menšiny.²³⁶

Migrace

Počáteční migrační pohyby z České republiky směrem na západ se objevovaly již od dob převratu. Za hranice neprchali pouze Romové, ale i ostatní občané z majoritní skupiny. Jinak tomu nebylo ani v ostatních zemích. Zoltán Barány uvádí, že desetitisíce Romů zejména z Bulharska, Rumunska a Jugoslávie opouštěly „své“ země ve snaze uniknout diskriminaci, perzekucím a také ekonomickým těžkostem. Hodně z nich putovalo právě přes Maďarsko a tehdejší Československo do Polska, aby se odtamtud lépe dostali do Německa, nebo lépe do dalších západních zemí. Pro příklad: ze 450 000 lidí hledajících azyl v Německu jich 100 000 prošlo přes Polsko. Kromě západních zemí některé skupiny směřovaly i na sever – do Švédska, Finska, Dánska a dalších.

V České republice se počet migrantů výrazně zvětšil v roce 1997 a favorizovanou zemí byla nejprve Kanada. Často se uvádí, že spouštěcím momentem pro migrace do Kanady

²³² Amaro gendalos, ročník 2, číslo 1-3, leden – březen 1998, str. 19

²³³ Karel Holomek

²³⁴ Amaro gendalos, ročník 1, číslo 7-8, listopad/prosinec 1997, str. 9 a 20,21

²³⁵ Romano kurko, číslo 1, ročník 8, 15. 1. 1998

²³⁶ <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/uvod-5779/>

bylo odvysílání reportáže v pořadu Na vlastní oči.²³⁷ Kateřina Sidiropulu Janků ve své dizertační práci s názvem „Lepší život: Migrace v Česko – kanadských romských rodinách“ s tímto tvrzením nesouhlasí: „(reportáž) nepochybně motivovala stovky lidí k odchodu, ale stovky lidí již v zahraničí byly a některé naopak od odchodu odradila.“²³⁸ Proti reportáži se tvrdě ohradila i novinářka Jarmila Balážová: „Klíma je posílal nikoliv do nebe, jak zněl název reportáže, nýbrž do neznáma, do velmi tvrdé reality a - podle mého názoru by měl cítit přinejmenším morální odpovědnost za osudy mnoha Romů, kterým se prostřednictvím své reportáže snažili namluvit, že pouze jejich etnický původ je zárukou k poskytnutí statutu uprchlíka.“²³⁹ Zoltan Barany píše, že brzy po uvedení reportáže, byly vykoupeny všechny letenky do Montrealu a Toronta a 21. srpna 1997 již bylo všech 39 torontských azylových domů přeplněno novými emigranty²⁴⁰. Situace se proměňovala, někteří Romové byli přijati a zůstali, jiní byli přijati a vrátili se přesto zpět do České republiky, tak jako manželé Skalkošovi²⁴¹, kteří na rozdíl od jiných vracejících se Romů měli finance, aby si v Čechách mohli pořídit bydlení. Kdo se vrátil nebo byl poslán zpět z ciziny, neměl nárok na nic - ani na

²³⁷ „Večer 5. srpna 1997 odvysílala soukromá televize NOVA v publicistickém pořadu "Na vlastní oči" reportáž Josefa Klímy bezstarostném životě romských žadatelů o azyl. Idylické záběry Romů postávajících u Niagárských vodopádů vzbudily naděje na lepší život u stovek Romů z mnoha českých měst (Ostravy, Mostu, Rokycan, Brna i Prahy). Poselství reportáže bylo pro Romy zcela jasné: "Sbalte se a jeďte do Kanady, kde se o vás postarají lépe než doma..." A Romové jeli. Letecké společnosti zaznamenaly několik dní po odvysílání reportáže zvýšenou poptávku po letenkách do kanadských měst Toronto a Montréal, na kanadské zastupitelství telefonovalo mnoho Romů. "Pořad nastínil pouze jednu stránku věci a vyvolal zcela nesmyslné představy," řekla v srpnu 1997 mluvčí kanadské ambasády v Praze Lucie Čermáková. Hromadný odchod Romů z České republiky ale už začal...

"Jsme potěšeni tím, že se televizi NOVA podařilo svým pořadem pojednávajícím o sladkém životě cikánů v zámoří probudit v krvi tohoto etnika kočovnickou minulost, díky které se před dávnými časy dostali bohužel i k nám," neskrýval radost z romského exodu republikánský poslanec Jan Vík, zatímco tehdejší premiér Václav Klaus byl nešťastný, protože tak České republice přibýly další potíže. "Moc bych radil všem zúčastněným, aby se do těchto hříček hrátek nepouštěli," apeloval na své romské spoluobčany 11. srpna v Českém rozhlase. Jeho stranická kolegyně, starostka ostravské čtvrti Mariánské hory, Liana Janáčková si ale jeho slova k srdci nevzala a do hrátek se pustila. Romům, kteří zamýšleli odejít z České republiky, chtěla nabídnout peníze na letenku, když vrátí dekret na byt. Její návrh se ale nesetkal u politiků s přílišným pochopením, takže od něj raději ustoupila. Ani Romy ale tento apel nezastavil a dál nakupovali letenky do Kanady. "Ti lidé jsou rozhodnutí odejít a kdyby se jim nepodařilo vystěhovat se do Kanady, budou mít snahu vystěhovat se jinam. Evropa ještě bude mít s Romy problémy," předpověděl zcela správně romský aktivista Ondřej Giňa...

Nikdy předtím se v České republice tolik nemluvalo a nepsalo o Romech jako v srpnu 1997. Všechna média chrlila články a reportáže o situaci Romů a důvodech proč odcházejí. Ani politici nezůstávali pozadu a téměř všichni cítili potřebu se k romské emigraci vyjádřit. "Vůbec mě netrápí, že odchod Romů do zahraničí poškodil mezinárodní pověst republiky. Myslím si naopak, že nám to může pomoci, že se zamyslíme sami nad sebou," řekl například prezident Václav Havel v rozhovoru pro Českou televizi, podle kterého není ani vláda ani zákony v České republice rasistické, "jen" ve společnosti dřímají nálady směřující k rasismu, což se projevuje třeba tím, že lidé nezasáhnou při rvačce skinů s Romy a policie občas zajde za roh, aby u toho nemusela asistovat. „(zdroj: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18357>)

²³⁸ http://is.muni.cz/th/17268/fss_d/Janku_disertace.pdf

²³⁹ Amaro gendalos, ročník 1, číslo 5, 30. 9. 1997, str. 3

²⁴⁰ Barany, str. 245

²⁴¹ Rodina s nadprůměrným příjmem a čistým trestním rejstříkem, která do Kanady odešla již v roce 1993.

podporu v nezaměstnanosti, ani na byt.²⁴² O dva měsíce později zavedla Kanada vízovou povinnost. Po tomto „zhoršení“ přístupových podmínek Romové obrátili svou pozornost k Velké Británii. V srpnu a září roku 1998 se 460 Romů z ČR a 1611 ze SR ucházelo o azyl v Británii. Mgr. Barbora Třísková ve své diplomové práci zabývající se migrací slovenských Romů v ČR do Velké Británie poukazuje na prvotní motiv, kterým bylo získání či znovunabytí určitého sociálního statusu. Nehledě na podmínky, které Británie nabízela (každý občan Evropské unie má právo vstoupit, žít i pracovat ve Velké Británii bez nutnosti jakékoli náročné legislativní procedury).²⁴³ Británie poté zpřísnila podmínky, část azylantů musela zemi opustit a jen díky diplomatickým přímluvám prezidenta Václava Havla u britského premiéra Tonyho Blaira upustila Velká Británie od znovuzavedení víz²⁴⁴. Nicméně neupustila od kontrol cestujících romského původu na pražském ruzyňském letišti a následném zamezování jejich odletu do Velké Británie. Diskriminační praktiky britských úředníků zaznamenali reportéři České televize. Sám Richard Samko²⁴⁵ - jakožto cestující do V. Británie - byl 25 minut vyslýchán a nakonec mu byla cesta „pro nedostatek důkazů, že chce Británii pouze navštívit“ zamítnuta. Na rozdíl od jeho „bílé“ kolegyně Nory Novákové, již byla - bez obdobného výsledku – cesta povolena.²⁴⁶ Tato činnost britských konzulárních úředníků byla povolena „Technickou přílohou o postupu při provádění kontrol“, jež byla pouze zveřejněna Ministerstvem zahraničních věcí ČR²⁴⁷ a byla v zásadě soukromou dohodou mezi MZV ČR a jeho britskou stranou. Dohoda se tak ujednala zcela mimo zásady mezinárodní úmluvy, která má být schválena Parlamentem a podepsána prezidentem.²⁴⁸

Reakce romských aktivistů na emigrace byly různé - umírněné, vyzývající ke klidu a neopouštění země, ale také svým způsobem ironické. V dubnu roku 1997 se zrovna takový ironický článek nabízí. Má název „Kanada – poslední země zaslíbená?“ a jsou v něm popsány pouze samé výhody, jichž Romové, kteří emigrovali Kanady, dosáhli. Článek o tom, jak skvěle se Romové mají (i za cenu toho, že si ženy vydělávají nemalé peníze striptýzem), končí slovy: „Možná někoho napadne, že to všechno je etnicky až příliš „netradiční“, lidsky nedůstojné. Ať tedy uváží, oč méně důstojné bývá nemít kde bydlet, trpět hladem, žebrat ba krást a ještě se nechat mlátit holohlavými deviantními výrostky!“²⁴⁹ Autorem byl Josef Bednář. 14. srpna 1997 se na schůzku k předsedovi vlády Václavu Klausovi vydali tito romští

²⁴² Amaro gendalos, ročník 1, číslo 5, 30. 9. 1997, str. 11

²⁴³ http://is.muni.cz/th/174343/fss_m/ -

²⁴⁴ PhDr. Jan Červenka, Ph.D. dodává: „Ale ostudně kontrolovali přímo u nás na Ruzyni!“

²⁴⁵ Moderátor, žurnalista nejen v České televizi.

²⁴⁶ <http://www.britskelisty.cz/0107/20010731a.html>

²⁴⁷ Tehdejším ministrem byl Jan Kavan.

²⁴⁸ <http://www.britskelisty.cz/0107/20010731a.html>

²⁴⁹ Romano kurko, číslo 7, ročník 7, 10. 4. 1997

zástupci: Emil Ščuka, Mikuláš Smoleň, Ivan Veselý, Ladislav Body, Ladislav Tancoš a Ondřej Giňa, aby projednali zlepšení podmínek pro Romy. Výsledkem jednání byla výzva Emila Ščuky k Romům, aby neodcházeli a zůstali.²⁵⁰ Smírně se snaží přesvědčit Romy k neemigrování i Ondřej Giňa v titulním článku ze září 1998²⁵¹. Poukazuje na problémy odešlých azylantů, podává výčet věcí, které Romové musí zajistit, aby jim byl přidělen azyl a v závěru na Romy apeluje, aby zpytovali svědomí, jestli jsou zde v Čechách opravdu aktivní, jestli se opravdu snaží řešit své problémy, zdůrazňuje nutnost být aktivní nejen ve svém zájmu, ale i v zájmu ostatních. Aktivista a zároveň dopisovatel Petr Horváth z Ostravy se k migracím vyjadřuje ve svém zamyšlení „Proč zůstat doma?“, v němž jen potvrzuje Giňova slova, že je třeba zůstat v Čechách a bojovat za to, „abych mohl žít jako člověk zde doma. Věřím tomu, že nejsem sám a společně si vybojujeme to, abychom neměli proč utíkat z domů.“²⁵²

5.5 Rok 1998

ROI zakládá Ligu na pomoc romským obětem války. Spolu s ROI spolupracuje i Muzeum romské kultury a Výbor pro odškodnění romského holocaustu, jehož ředitelem byl Čeněk Růžička.

Co však probíhá v tehdejších romských sdělovacích prostředcích, jsou zprávy o násilných rasově motivovaných útocích. Jedním z prvních byl žhářský útok na rodinu krnovských Romů, který se odehrál 17. ledna. Nejprve byla do domu, kde spala rodina, vhozena zápalná lahev, krátce poté na druhém konci města bylo podpáleno auto, které patřilo Romovi. Tyto útoky byly majoritou odsouzeny a byly učiněny pokusy o nápravu, zejména díky Vladimíru Mlynářovi²⁵³. O necelý měsíc bylo zjištěno, že za útoky stála skupina čtyř mladých skinheadů.²⁵⁴ 13. února byla vhozena do bytu obývaného Romy další zápalná láhev, tentokrát v Orlové na Karvinsku. 15. února byla zavražděna ve Vrchlabí Helena Bihariová, která byla surově zbita a následně vhozena do ledového Labe dvěma skinheady (informace z Romano vod'i – informace ze serveru romove.radio.cz se v několika bodech liší). Tento útok byl opět veřejně odsouzen, na smuteční obřad přijel Vladimír Mlynář, Monika Horáková, Dagmar Havlová, Emil Ščuka a další. Po obřadu uspořádal Vladimír Mlynář na žádost

²⁵⁰ Romano kurko, číslo 17, ročník 7, 28. 8. 1997

²⁵¹ Romano kurko, číslo 19, ročník 8, 24. 9. 1998

²⁵² Romano kurko, číslo 4, ročník 8, 26. 2. 1998

²⁵³ Od 2. 1. 1998 byl ministrem bez portfeje a jako takový měl funkci mluvčího vlády ve vládě J. Tošovského a byl předsedou meziresortní komise od 2. 1. 1998 do 17. 7. 1998

²⁵⁴ <http://romove.radio.cz/cz/clanek/19372>

romských představitelů pracovní shromáždění, na kterém se řešila problematika rasismu, postavení Romů ve společnosti aj. Romští aktivisté podnikali i další akce ve snaze řešit množící se rasové útoky, dvě shromáždění Romů zorganizovaná Ondřejem Giňou se odehrála v Berouně a v Praze. Předmětem shromáždění bylo vyjádření soustrasti ke smrti Heleny Biháriové a zároveň apel na český stát, „aby se přiznal k neschopnosti ochránit Romy a umožnil jim odchod ze země.“²⁵⁵ Na druhém shromáždění konfrontoval Giňova výše uvedená slova Petr Uhl, který uvedl: „*Pokud by ČR k podobnému opatření přistoupila, vyřadila by sama sebe ze společenství demokratických států.*“ Vznikaly i podpůrné petice ze strany majority. Vladimírem Urbánkem z Filozofického ústavu AVČR a jeho kolegy²⁵⁶ byla vytvořena výzva proti rasizmu s názvem „NEMLČME!“²⁵⁷ Text výzvy sděloval, aby lidé nebyli lhostejní a nebáli se podpořit Romy a zároveň apeloval na Romy, aby neopouštěli Českou republiku. Výzvu podepsalo i mnoho českých intelektuálů a umělců. Na hledání východisek z problémů byla připravena i ROI, která svolala na 28. února téhož roku sjezd v Pardubicích, na tom se ale spíše řešilo, jestli nechat Emila Ščuku z předsednictví odstoupit, či nikoliv.

Konaly se ale i schůzky pořádané majoritou. Takové setkání proběhlo například 11. 2. 1998 pod záštitou Nadace Vize 97²⁵⁸ a navazovalo na tzv. romský kulatý stůl, jenž se konal v říjnu 1997. Těchto jednání se účastnili např. romští i neromští intelektuálové, umělci²⁵⁹ a vzájemně si vysvětlovali, jak zlepšit soužití, vytvořit Romům lepší podmínky k úspěšné integraci. Vize 97 na základě podpory vzdělávání také uvolnila 250 000 korun na vznik romské učebnice. Jiné konkrétní dopady tyto schůzky nejspíše neměly, spíše přispívaly k formulování a výměně názorů. Význam romských kulatých stolů jakožto schůzek na pomezí oficiality a neoficiality není příliš zmiňován, ptala jsem se tedy Karla Holomka, zdali by mohl sdělit nějaké bližší informace: „*To už nemám dávno v hlavě a poznámky jsem si nedělal. Kulatých stolů bylo moc. Dva dokonce u Havla ve vile Amálce, díky jeho ženě Dáše, která se jednu dobu velmi angažovala v romské otázce. Bylo to druhé prezidentské období Havla. To moderoval Michael Kocáb. Bylo to spíše symbolika, že Havel řešení té otázky přeje. Těch akcí byly stovky. Která zrovna byla kulatým stolem a která jen jinak nazvaným jednáním už*

²⁵⁵ Romano kurko, číslo 4, ročník 6, 26.2. 1998

²⁵⁶ Petrem Slámou z Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy a Janem Červenkou z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

²⁵⁷ Uveřejněna byla v Amaro gendalos, ročník 2, číslo 1 – 3, leden – březen 1998, str. 33

²⁵⁸ Amaro gendalos, ročník 2, číslo 1-3, leden – březen 1998, str.2 2

²⁵⁹ Emil Ščuka, Karel Holomek, Jan Kačer, Jiřina Šiklová, Věra Galatíková, Ludvík Vaculík – celkem se sešlo více než sto lidí z oblasti vědy, umění, občanských iniciativ i vládních orgánů

*nerozeznám.*²⁶⁰ Je zřejmé, že pro komplexní obeznámení by bylo potřebné se zaměřit výhradně jen na tyto schůzky, postupně kompletovat výpovědi všech zúčastněných a porovnávat v nich informace, na kterých se shodují, z nich pak vytvořit věrný obraz schůzek.

V dubnu se konala schůzka členů Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity s ministrem práce a sociálních věcí PhDr. Stanislavem Volákem, aby se projednala velká nezaměstnanost Romů a současně byla připomenuta nabídka romských podnikatelů (např. Vladimír Galbavý z Hodonína, Facuna z Karviné, Michal Pulo za Demokratický svaz Romů) na spolupráci se státem. Dále byl podán návrh na vznik Hospodářské rady (iniciativa romských podnikatelů), která se měla zabývat ekonomickými problémy romského etnika.

5.6 Rok 1999

K tomuto roku jsem vybrala jednak okolnosti spjaté s odstraněním vepřína v Letech, které jsou uveřejňovány snad v každém čísle *Romano kurko* v roce 1999, ale také stavbu zdi v Ústí nad Labem, nejčastěji zmiňované jako kauza v Matiční ulici. Jako třetí bod uvádím novou koncepci integrace²⁶¹, která sice nebyla tolikrát romskými novináři či aktivisty probírána, ale byla po roce 1997 druhou koncepcí integrace.

Protestní akce za odstranění vepřína v místech bývalého romského koncentračního tábora v Letech u Písku

Cikánský tábor vznikl na místě bývalého sběrného tábora. Jedním z jeho účelů byla převýchova Romů k práci. Romové do něj byli posíláni od druhého srpna 1942. Bylo jich až čtyřikrát více, než kolik jich tábor mohl pojmout. Množství lidí a špatné hygienické podmínky vedly k výskytu epidemie tuberkulózy, skvrnitého tyfu a jiným chorobám, situace se zcela vymkla z kontroly veliteli tábora, Josefu Janovskému²⁶², jenž byl následně vyměněn. Od třetího prosince 1942 byly odtamtud vypravovány transporty s Romy, kteří byli klasifikováni jako asociálové, do Auschwitz I a Auschwitz II – Birkenau. Po transportech zůstalo v květnu 1943 v táboře z původních 1114 osob pouhých 198 vězňů, ti měli být podle směrnic kriminální ústředny v Praze „okamžitě odstraněni“²⁶³, tj. posláni do druhého tzv. cikánského tábora na našem území – Hodonína u Kunštátu. Tábor v Letech byl od osmého srpna 1943 likvidován.

²⁶⁰ Písemný rozhovor s K. Holomkem z 26. 8. 2011

²⁶¹ <http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx>

²⁶² http://www.lety-memorial.cz/history_cz.aspx

²⁶³ Nečas, C., *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*, MUNI, Brno, ISBN 80-210 – 0945 – 4, str. 61

Na místě tohoto bývalého tábora byla postavena velkovýkrmna prasat. Aktivita vedoucí k odstranění vepřína v Letech u Písku jsou vedeny už od počátku devadesátých let, resp. v roce 1994 zde byl tehdejší prezident Václavem Havlem odhalen pomníček obětem romského holocaustu²⁶⁴ a o existenci onoho vepřína od té doby průběžně slyšíme bohužel dodnes, jelikož i přes snahy aktivistů - počínaje Romy samotnými - a zástupci za ochranu lidských práv (Petr Uhl, Džamila Stehlíková, Michael Kocáb...) konče, není vůle. A kromě chybějící vůle zaznívají ze strany majoritního obyvatelstva nenávislné hlasy. Jedním z příkladů je i dopis adresovaný Výboru odškodnění romského holocaustu, uveřejněný v Romano Kurko²⁶⁵, ve kterém jeho autor Pavel Němec uvádí důvody, pro které by se měla zachovat stávající situace i nadále. Těmi důvody míní vyvolávání zbytečné averze majority vůči Romům, zbytečné finanční náklady – peníze určené k odstranění vepřína by bylo dle něj vhodnější investovat do vzdělání Romů, odvolává se na to, že „zemřelým lze projevit úctu i na jiném místě“. Platnost svého názoru opírá o tvrzení, že se s Romy přátelí, shání sponzory Muzeu romské kultury a mnoho Romů se s jeho názory ztotožňuje.

Výrazněji se v květnu 1999 projevila skupina okolo aktivisty Ondřeje Gini. Tato česká odnož RNC – Roma National Congress zorganizovala 13. května 1999 shromáždění Romů z různých měst ČR, aby společně uctili památku umučených Romů a aby vyjádřili nesouhlas s „hanobením smrti“, jak uvádí Ondřej Giňa ve svém příspěvku do červencového vydání Romano kurko²⁶⁶. Nejednalo se o uspořádání jednorázové akce, skupina měla tendence k vytvoření mezinárodní kampaně v rámci RNC, která by probíhala v mnoha evropských zemích a také ve Spojených státech amerických. Kampaň se měla skládat z kulturních akcí, mítinků, protestních petic a zejména pak z bojkotování vepřového masa s upozorněním, že takové maso může být z Letů. Tehdejší vládní zmocněnec pro lidská práva Petr Uhl sice podpořil tento „boj“, ale zároveň vyjádřil pochybnosti o případném zdatu kampaně takového rozsahu a vůbec celkového efektu. Ondřej Giňa v tomtěž červencovém vydání ve druhém článku s názvem Mezinárodní kampaň Lety reaguje na Uhlovy pochybnosti takto: „*Pan zmocněnec se poněkud mýlí, protože RNC je pouze iniciátorem, realizátory jsou Romové a jejich organizace působící v Evropě a USA. Předem bylo jasné, že pouhý jeden akt nebude dostatečně silný k tomu, aby vláda České republiky změnila postoj k plnění svých mezinárodních závazků, k nimž patří také řešení existence velkovýkrmny prasat v místech bývalého koncentračního tábora, kde trpěli a umírali nevinní Romové. Mezinárodní kampaň*

²⁶⁴ <http://romove.radio.cz/cz/clanek/23929#1>

²⁶⁵ Romano Kurko, číslo 2, roč. 9, 11. 2. 1999

²⁶⁶ Romano Kurko, číslo 7, roč. 9, 15. 7. 1999

Lety je dlouhodobá akce a bude trvat tak dlouho, dokud nezmizí prasečí farma z míst utrpení a smrti našich bratrů a sester.“ Na tomto místě je nutné podotknout, že již např. v roce 1998 vláda Miloše Zemana sice o jeho odstranění rozhodla, ale změnila názor. Sto milionů korun, které by celá akce stála, vložila nakonec do projektů pro Romy. Načež vydal Evropský parlament rezoluci, ve které požadoval odstranění vepřína. To Václav Klaus považoval za „naprosto smrtící“ zásah do domácí politiky.²⁶⁷ Našli se samozřejmě i Romové neztotožňující se s takovým přístupem Romů vedených Ondřejem Giňou. Například již v dubnovém²⁶⁸ vydání téhož roku autorka článku s názvem „Vepřín v Letech u Písku“ pod iniciálami A. G. píše, že má pocit, že letským vepřínem nechali proromští aktivisté zastínit mnoho jiných dle ní důležitějších oblastí a dodává: „*Nechci předbíhat událostem přesto je pro mne dobrým znamením, když vládní zmocněnec Petr Uhl netrvá na zbourání velkovýkrmny prasat. (...) Co dodat? Snad jen tolik, že právě teď by se romští předáci měli přičinit o to, aby těch pár desítek milionů nepřišlo nazmar.*“ Což opět nabízí otázku, do jaké míry a za koho vlastně aktivista bojuje, kdo a popřípadě kolik lidí tvoří onu skupinu jeho spolubojovníků.

O zbourání vepřína se zasazoval od roku 1998 zejména Čeněk Růžička²⁶⁹, předseda Výboru pro odškodnění romského holocaustu v ČR²⁷⁰. Kvůli dosažení vzniku pietního místa v Letech právě Výbor pro odškodnění romského holocaustu založil - společně s Marcusem Papem²⁷¹ a dalšími aktivisty²⁷². Nyní je ve vedení VPORH pět osob – původem jsou to čeští Romové a Sintové²⁷³. Pro konec vepřína bojovala po roce 2000 ministryně pro lidská práva Džamila Stehlíková, její nástupce Michael Kocáb, všichni zatím bojovali a bojují bezúspěšně.

Problém soužití v Matiční ulici

Velká pozornost všech domácích i zahraničních médií se v oblasti soužití s Romy od roku 1998 upírala k rozhodnutí vystavět v části města Ústí nad Labem zeď, jež by měla ochránit „spořádaně žijící majoritu“ před „nepřizpůsobivými“ Romy.

Počátek konfliktu je možné datovat od roku 1993 – 1994, kdy se v obvodní části Ústí nad Labem změnilo zastupitelstvo²⁷⁴ a bývalé ubytovny v Matiční ulici v části Neštěmice (dva

²⁶⁷ Lidové noviny, Václav Drchal, Petr Kolář, www.lidovky.cz

²⁶⁸ Romano kurko, číslo 4, roč.9, 15. 4. 1999

²⁶⁹ V tomto táboře zahynula jeho rodina.

²⁷⁰ Výbor pro odškodnění romského holocaustu v ČR vznikl v roce 1998 a jeho prioritou bylo právě zrušení letského vepřína. Bližší informace by se měly nacházet zde: <http://cestiromove.ecn.cz/>, bohužel stránky aktuálně žádné informace neobsahují.

²⁷¹ Německý sociolog a publicista.

²⁷² Čeněk Růžička zmiňuje, že s nimi ještě byli na počátku VPORH další tři, čtyři lidé, ale s množivými se skinheadskými útoky emigrovali. Nahrávka z telefonického rozhovoru ze 30. 8. 2011.

²⁷³ Konkrétní jména mi Č. Růžička sdělil, ale v práci je zveřejnit z obav nechtěl.

²⁷⁴ <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=1407>

ze čtyř domů v Matiční ulici) změnilo na malometrážní byty. Tyto byty nabídli zastupitelé asi 35 rodinám, většinou romským, které mezi lety 1994 – 1998 byty obsadily. Kromě Romů v Matiční ulici bydleli i Neromové, které obtěžoval hluk a nepořádek vytvářený Romy. Neromští obyvatelé navrhli postavení čtyřmetrové zdi (mezi dvěma domy)²⁷⁵, což jim záhy přislíbil ústecký primátor Ladislav Hruška.²⁷⁶ Romové však na jaře 1998 založili občanské sdružení Romska duha a nepořádek ve spolupráci s radnicí uklidili. Romští aktivisté z Gremia romských regionálních představitelů ještě vytvořili petici, v níž vyzývali k odstoupení činitelů ústecké samosprávy, kteří podpořili výstavbu plotu a zároveň apelovali na prošetření všech, kteří se „na této akci podíleli“.²⁷⁷ Petici předali 2. června 1998 ústeckému primátorovi Ladislavu Hruškovi, který petici nepřikládal větší význam a ještě ji zpochybnil z formálního hlediska. Schůzku s představiteli z GRRP označil za emotivní, na což Ondřej Giňa zareagoval slovy: „Emotivní byla, ale spíše z jeho strany. Naším cílem je sehnat pod petici co nejvíce podpisů, rozhodně by ji měl podpořit každý Rom v této zemi, protože se to týká bezprostředně nás všech, a také každý slušný občan této republiky. Doufáme, že se tak podaří získat dvě stě tisíc podpisů. Pracujeme na tom v každém regionu a také hodláme oslovit další romské organizace s žádostí o podporu.“²⁷⁸ Nicméně 15. září 1998 zastupitelstvo v Neštěmicích rozhodlo o vystavení alespoň 1, 8 metrů vysokého keramického plotu, chodníků a hřiště. Tyto aktivity vzedmuly vlnu nevole a díky nim se Česká republika stala terčem kritiky ze zahraničí. Matiční ulici navštívili 29. září 1998²⁷⁹ experti Rady Evropy (Martin Emerson a dva romští členové: Nicolae Gheorge a Andrzej Mirga)²⁸⁰, kteří vyjádřili nesouhlas s chystanou segregací.²⁸¹ V lednu 1999 přijala vláda stanovisko k situaci v Matiční ulici a pověřila vládního zmocněnce pro lidská práva Petra Uhla, aby projednal s místní samosprávou nutnost dodržování lidských práv, a aby vládu informoval o krocích neštěmického zastupitelstva. To neustoupilo z plánované stavby, a tak vláda vydala nařízení k pozastavení stavební činnosti z důvodů porušování Listiny základních práv a svobod. Ještě před tímto pozastavením již byly započaty stavební práce, ve kterých se nemínilo neštěmické zastupitelstvo nechat zastavit a vyhlásilo, že se stavbou plotu začne (a také začalo) 5. října 1999. Do Matiční ulice se ale sjeli členové Grémia romských regionálních představitelů, aby plot rozebrali²⁸². Aby však

²⁷⁵ Ibidem.

²⁷⁶ http://zpravy.idnes.cz/maticni-po-deseti-letech-ulice-z-niz-pomalu-mizi-zivot-pp2-/domaci.aspx?c=A091013_133641_domaci_itu

²⁷⁷ Amaro gendalos, ročník 2, číslo 6, červen 1998, str. 16

²⁷⁸ Ibidem.

²⁷⁹ Amaro gendalos uvádí, že se to konalo již 27. září 1998.

²⁸⁰ Amaro gendalos, ročník 2, číslo 10, říjen 1998, str. 3

²⁸¹ <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2003061922>

²⁸² Romano kurko, číslo 12, ročník 9, 16. 12. 1999

zastupitelstvo opět dostalo svému a zároveň „neporušilo“ lidská práva, ustoupilo Petru Uhlovi²⁸³ v tom, že místo původně jednoho plánovaného vchodu v plotu měly vzniknout dva uzamykatelné vchody. Dále měl být v Maticní ulici vyčleněn jeden byt pro terénního sociálního pracovníka. V říjnu 1999 Maticní ulici navštívil zvláštní zmocněnec Komise OSN pro lidská práva Maurice Glehé – Ahanhanzo, aby se seznámil s tamější situací.

Dne 13. října 1999 začala výstavba 65 metrů dlouhé „zdi“ za dozoru devadesáti policistů a hotova byla téhož dne²⁸⁴. Protesty ze strany romských aktivistů pokračovaly. Ladislav Bílý s Ondřejem Giňou za Grémium romských regionálních představitelů prohlásili: „ Na plot budeme neustále poukazovat v zahraničí a pokryjeme ho protestními texty.“²⁸⁵ Výstavbu hodnotili jako projev „institucionálního rasismu“²⁸⁶. Do Maticní ulice v tu dobu jezdil protestovat i Jan Horváth a Ervín Demeter. Téhož dne se Poslanecká sněmovna 100 hlasy proti 58 usnesla na zrušení rozhodnutí neštěmického zastupitelstva. Protesty romských aktivistů trvaly, a tak se s nimi 12. listopadu 1999 sešel premiér Miloš Zeman na Úřadu vlády na jednání, během kterého aktivisty požádal o přerušení protestu do 30. listopadu s tím, „ že probíhající jednání s vládním zmocněncem a neštěmickou radnicí spějí k dohodě, ale probíhající protest v Maticní ulici tato jednání nepříznivě ovlivňují.(...) Na základě dohody, že do 30. listopadu bude zeď v Maticní ulici zbourána, byl protest Gremia přerušen.“²⁸⁷ Situace se na obou stranách zklidnila v okamžiku, kdy byla 25. listopadu 1999²⁸⁸ zeď rozebrána a zároveň vláda uvolnila neštěmickému zastupitelstvu deset milionů korun, z nichž 3, 6 milionu korun bylo použito na vykoupení tří rodinných domů, jejichž obyvatelé si přáli z Maticní ulice odejít. Zbývající finance byly použity na odkoupení a demolici jednoho neobývaného a zchátralého činžovního domu v Maticní ulici a na sociální programy.²⁸⁹ Prezident Václav Havel se k závěru situace v Maticní ulici vyjádřil: „ Rozhodnutí neštěmického zastupitelstva zbourat zeď v Maticní ulici považuji za úspěch pro obě strany, odpůrce i zastánce. A to především proto, že dohody bylo dosaženo vyjednáváním. Zbouráním zdi však problém nekončí, naopak. Nyní je třeba soustředit pozornost na řešení sociálních problémů, které ke stavbě zdi vedly.“ Ondřej Giňa tuto myšlenku ještě rozšířil, když poznamenal, že: „ Romové, domácí i zahraniční kritici dosáhli pádu ústecké zdi, ale tím se dosáhlo pouze odstranění viditelného a zhmotnělého symbolu, kterým v Ústí nad Labem

²⁸³ Romano kurko, číslo 10, ročník 9, 14. 10. 1999

²⁸⁴ Romano kurko, číslo 11, ročník 9, 11. 11. 1999

²⁸⁵ http://zpravy.idnes.cz/maticni-po-deseti-letech-ulice-z-niz-pomalu-mizi-zivot-pp2-/domaci.aspx?c=A091013_133641_domaci_itu

²⁸⁶ Romano kurko, číslo 10, ročník 9, 14. 10. 1999

²⁸⁷ Romano kurko, číslo 12, ročník 9, 16. 12. 1999

²⁸⁸ <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2003061922>

²⁸⁹ <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=1407>

vyjádřili gádžové svůj vztah a postoj vůči nám Romům. Ubránili jsme se velkému nebezpečí, které ústecká zeď přinesla, ale nedosáhli jsme změny ve vztahu gádžů vůči nám.“²⁹⁰

Nová koncepce romské integrace

Nová koncepce romské integrace²⁹¹ byla po tzv. Bratinkově zprávě z roku 1997 další snahou, jak vyřešit soužití většiny s romskou menšinou. Zpracována byla v roce 1999, předložena vládě v roce 2000²⁹². Jejím výsledkem bylo, že má být každoročně aktualizována a má na ni být učiněna zpětná vazba.²⁹³ Než však byla přijata, čelila mnoha námitkám. „Vládním usnesením č. 279/ 1999 bylo uloženo zmocněnci pro lidská práva Petru Uhlovi, aby do 31. prosince 1999 rozpracoval a předložil vládě Koncepci romské integrace.“²⁹⁴ Poprvé byla přijata 7. dubna 1999, avšak byla vrácena k úpravám.²⁹⁵ Což byla škoda, protože Romové od jejího vzniku hodně očekávali, zvláště po událostech v Matiční ulici. Takto se k nepřijetí Koncepce stavěl Ondřej Giňa: *„Koncepce integrace Romů do společnosti mohla vytvořit alespoň základ pro řešení krizových oblastí života Romů – bezpečnost, právní ochrana, bydlení – to vše Romové potřebují řešit a bez pomoci státu to prostě není možné. Finanční prostředky musí uvolnit stát, realizaci konkrétních postupů řešení musí koordinovat vláda, kontrolu musí vést parlament a legalitu zajistit soudní moc. Ale prvotní je politická vůle, pozitivní přístup občanské společnosti a její ochota změnit svůj existující status quo vůči Romům.“*²⁹⁶ Koncepce byla poté předělávána a jejímu přepracování přispěl i seminář, který se konal na zámku v Kolodějích v dubnu roku 2000. Semináře se zúčastnili jak zástupci Romů²⁹⁷, tak i zástupci polské menšiny. Majorita byla zastoupena členy vlády²⁹⁸ a hlavním zpravodajem byl Petr Uhl. Diskutovány byly tři hlavní body: 1. Odstranění nerovnosti, problémů diskriminace, xenofobie a rasového násilí orgány státní správy, 2. Institucionální

²⁹⁰ Romano kurko, číslo 12, ročník 9, 16. 12. 1999

²⁹¹ http://projekty.osu.cz/tsp/dokumenty/akt_koncepce_rom_int.pps#283,2, Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity Seminář pro koordinátorů romských poradců - Podpora vytváření systému terénní sociální práce Olomouc, 26. března 2008

²⁹² http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/48711C471EFA593BC12571B6006C3E82

²⁹³ Soukromá nahrávka s Kralem Holomkem, 25.7.2011, Brno

²⁹⁴ <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2003061922>

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ Romano kurko, číslo 3, ročník 10, 16. 3. 2000

²⁹⁷ Nepodařilo se mi zjistit, kteří Romové byli přítomni, ptala jsem se Karla Holomka, Ivana Veselého, Jana Horvátha i Ervína Demetera, ale nikdo si na detaily a souvislosti s touto koncepcí nepamatoval, nebo nebyl přítomen.

²⁹⁸ Rychetský, Špidla, Fišer, vládní zmocněnec Petr Uhl a další.

řešení záležitostí Romů, 3. proces vytváření romské reprezentace.²⁹⁹ Tato schůzka napomohla k vyjasnění zájmů a potřeb Romů a jejich interpretování v Koncepci, která poté obsahovala i příslib vzniku Úřadu pro etnickou rovnost, podporu procesu demokratizace Romů, realizaci protirasistické kampaně (schválené usnesením vlády č. 34 ze dne 11. 1. 1999) a další.³⁰⁰ Zpráva byla nakonec přijata vládou 14. června 2000.³⁰¹

5.7 Rok 2000

Pro počátek roku 2000 je charakteristické zaujímání negativních postojů části romských aktivistů (Mikuláš Smoleň za o.s. pro romský národnostní tisk, Emil Ščuka za ROI ČR a Ondřej Giňa) vůči Meziresortní komisi a zejména pak vůči osobě Petra Uhla, coby vedoucího úřadu. Tito aktivisté posílali petice a dopisy pro Uhlovo odvolání, ve kterých poukazovali na - z jejich pohledu - nesrovnalosti v jeho konání. Po pročtení zpráv z té doby se zdá, že ústředním problémem bylo přerozdělení dotací Radou vlády pro národnosti³⁰² (z důvodů nízké prodejnosti a nízké odbornosti³⁰³) pro romské noviny, na jejichž základě se snížila dotace pro Romano kurko a de facto na jeho úkor (ze čtrnáctideníku se stal měsíčník) vznikly konkurenční noviny Romano hangos vydávané Sdružením Romů na Moravě, zaštitěné osobou Karla Holomka. Kromě nově vznikajících problémů ohledně vydávání Romano Kurka aktivistům vadilo, že Petr Uhl jmenoval jako místopředsedu Meziresortní komise Neroma Romana Krištofa (redaktora Romano hangos) a ten dále obsadil do komise Karla Holomka a Ignáce Zímu ze stejné redakce. Kromě petic a dopisů (i premiérovi vlády Václavu Klausovi) se delegace aktivistů v čele s JUDr. Emilem Ščukou sešla s vicepremiérem Pavlem Rychetským a předložila mu svou vizi, svůj návrh na ustanovení nové funkce vládního zmocněnce, kterým by měl být Rom³⁰⁴. Sympatické je, že v o něco menším měřítku, ale přeci, otisklo Romano kurko i reakci Petra Uhla (pro ČTK) na jejich stížnosti. P. Uhl z rodinných důvodů nakonec rezignoval na funkci v roce 2001.

²⁹⁹ Romano kurko, ročník 10, číslo 4, 13. 4. 2000

³⁰⁰ <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=1407>

³⁰¹ Romano kurko, číslo 7, ročník 10, 13. 7. 2000

³⁰² Romano kurko, číslo 2, ročník 9, 11. února 1999

³⁰³ Romano kurko, číslo 1, ročník 10, 20.1. 2000 – zveřejněný dopis Petra Uhla, v němž Uhl sděluje:

„Podmínkou pro přidělení další části dotace je splnění doporučení Rady týkající se zvýšení odborné úrovně periodika (příspěvky by neměly být zastaralé a jednostranně zaměřené). Rada také doporučila spojení redakcí Romano kurko a Romano hangos a vydávání jednoho kvalitního titulu místo dvou stávajících.“

³⁰⁴ Navrhovali Ladislava Goralu nebo Antonína Gondolána

Ve dnech 25. – 28. 7. 2000 se v Praze v sídle Rádia Svobodná Evropa - Rádia Svoboda konal kongres Mezinárodní romské unie (IRU)³⁰⁵. Zúčastnilo se ho více než 250 delegátů ze čtyřiceti zemí světa (nechyběl: Ján Cibul'a, Rajko Djurič ...). Na slavnostním zahájení byli přítomni³⁰⁶: velvyslanec USA v ČR John Shattuck, kanadský velvyslanec Ronald Halpin a náměstek ministra zahraničních věcí České republiky Martin Palouš. Mluvčí kongresu byla Jarmila Balážová Na kongresu se jednalo mimo jiné o nutnosti žádat omluvu za vyhlazení Romů za druhé světové války, o situaci Romů v jugoslávské provincii Kosovo³⁰⁷, méně se hovořilo o standardizaci romského jazyka a migraci Romů ze střední a východní Evropy. Po dlouhodobě neobsazené funkci prezidenta³⁰⁸ IRU byl třetí den trvání kongresu zvolen prezidentem IRU JUDr. Emil Ščuka,³⁰⁹byly přijaty nové stanovy a jmenování noví funkcionáři.

³⁰⁵ IRU vznikla v roce 1971 a na zakládajícím sjezdu, jehož se účastnili romští předáci z 28 států, byla přijata romská vlajka, hymna a romský jazyk.

³⁰⁶ <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18584>

³⁰⁷ PhDr. Jan Červenka, Ph.D.: „Romové se tam deklarovali jako neteritoriální národ.“

³⁰⁸ Rajko Djurič rezignoval ze zdravotních důvodů dne 30. 6. 1999.

³⁰⁹ Romano kurko, číslo 8, ročník 10, 17. 8. 2000; E. Ščuka byl do té doby generálním tajemníkem IRU.

6. Zhodnocení výběru literatury a výpovědí respondentů

Pro popis tehdejších romských politických stran a hnutí jsem primárně začala s knihou Pavla Pečínky *Romské strany a politici v Evropě*. Nicméně Pečínka velmi čerpal z Krčíkovy diplomové práce, tudíž již poté nebylo nutné z jeho knihy čerpat. Ještě jsem zkusila použít Pečínkou uveřejněnou kapitolu s názvem „Romské politické strany a hnutí“ v knize *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*, kde se sice nachází pár nových poznatků oproti Krčíkovi, nicméně i poté jsem shledala, že bude lepší čerpat z původního pramene, tj. z Krčíkovy práce. Nakonec se mi vyplatilo zejména sledování serveru romove.radio.cz, kde jsou zmiňována nejdůležitější fakta k téměř každému roku. Některá témata jsou rozebrána i velmi podrobně, doplněna i o všechny možné reakce zainteresovaných skupin či osob. Pro lepší pochopení nejen politické situace v České republice v devadesátých letech mi pomohly publikace věnované studiím občanského sektoru a zejména jeho porevolučním vývoji. Tyto studie pochází od autorů, kteří vyučují převážně na katedře Studií občanského sektoru Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, někteří z nich působí i v Českém helsinském výboru (Selma Muhič Dizdarevič). K mému výběru tisku (*Romano kurko*, *Amaro gendalos*) musím dodat, že *Romano kurko* mi, jako jedno z mála romských novin³¹⁰ na počátku let devadesátých, sloužilo k získání přístupu k informacím zhruba do roku 1995 / 1996. Z těchto novin jsem čerpala hlavně z toho důvodu, že se věnovaly soustavně romským politickým aktivitám. Jan Horváth, který v *Romano kurko* také publikoval dnes takto vzpomíná: „*V roce 1991 vzniklo Romano kurko – týdeník, to byla suprová práce. Burcovali jsme veřejnost, poukazovali na předsudky a diskriminaci. Psali jsme o rasových vraždách atd.*“³¹¹ Také do nich psali i sami aktivisté, což přináší jistá pozitiva i negativa. Aktivisté jako Ondřej Giňa a Ivan Veselý tam například publikovali své názory, mnohdy i svá rozčarování a nelibosti, tudíž zpětně umožňují lépe se vžít do doby a událostí. Výhodou je i fakt, že v novinách byly uveřejňovány kritiky – nejen vůči tehdejším oficiálním „nepřátelům“³¹², ale i mezi sebou si zainteresovaní pisatelé – aktivisté vyměňovali názory takovouto veřejnou formou. Mezi nevýhody patří po určitou dobu víceméně stejná sestava novinářů – dopisovatelů, kterými byli: Ondřej Giňa, Nerom Josef Bednář a Mikuláš Smoleň. V mém tématu je těžké dobrat se někde pravdy, zdali se věci skutečně staly tak, jak jsou popisovány (ať již ústně či písemně), zdali dotyční aktivisté opravdu řekli, to, co řekli, nicméně pro mě to byly tyto noviny jako

³¹⁰ Resp. romských novin a časopisů v té době (do poloviny devadesátých let) bylo značné množství (Lačo lav, Amaro lav, Romano gendalos, Bulletin Muzea romské kultury, Romane Lilla, Romano džaniben, Nevo romano gendalos, Gendalos).

³¹¹ Elektronický rozhovor s Janem Horváthem ze dne 24. 8. 2011

³¹² Doba, kdy *Romano kurko* bylo pod vedením E. Šuky, resp. se podílel na jeho vydávání (šéfredaktorem byl Mikuláš Smoleň) a jedním z protivníků byl K. Holomek

jeden z výchozích bodů hodnotné a alespoň mne uvedly do obrazu doby tehdejší romské politiky. I když také jen částečně. Sice jsem si nedělala žádnou statistiku typu uveřejňovaných článků, ale zdá se, že ve velké míře se jedná o zveřejňování stížností na různé strany nebo vyzývání Romů k aktivizaci. Naopak v uveřejněném dopise od Václava Klause³¹³ se píše, jak se Václavu Klausovi líbí tyto noviny a panu Smoleňovi v něm vzkazuje³¹⁴: „Jsem rád, že v romské komunitě jsou lidé, kteří nezúžili své aktivity na neustálé stěžování.“³¹⁵ Názor tedy si musí udělat každý čtenář sám. Události, které se staly po roce 1996 již opírám i o další zdroje, jimiž je Amaro gendalos, vzniklé po zrušení časopisu Gendalos³¹⁶, a server Českého rozhlasu³¹⁷. Amaro gendalos byl společenský měsíčník (od roku 2003 i v elektronické verzi), vydávaný sdružením Dženo, který se snažil podávat informace i z politického dění. I do něj psali aktivisté, ale již v menší míře³¹⁸. Spíše se již jednalo o romské novináře – např. Jarmilu Balázovou. Výběr informátorů a jisté nesnáze, které tento výběr doprovázely, jsem sice zmínila v Úvodu a Metodologii, je potřeba však poznamenat ještě další fakt. Je totiž nutné mít na zřeteli, že kromě přínosu autentičnosti (aktivisté zmiňují, co prožívali či jak události prožívali) se může objevovat zkreslování událostí, vypouštění pro ně nedůležitých detailů. A není nikdo, kdo by to tak zvaně mohl uvést na pravou míru, jelikož nikdo nebyl u všeho a se všemi. V souvislosti s ukotvením do kontextu majoritní společnosti jsem pracovala s publikacemi Bohumila Pečínky a Petra Havlíka a Lubomíra Brokla, dále pak s odbornými texty zaměřenými na občanskou společnost a její rozvoj.³¹⁹ Pro podložení některých informací jsem pracovala s dokumenty z archivu sdružení Dženo, zde však byl problém s uváděním přesných odkazů, jelikož dokumenty nejsou důkladně archivovány, nejsou opatřeny bibliografickými údaji, tedy vždy uvádím odkaz na archiv Dženo a k tomu, pokud existuje, název dokumentu.

³¹³ Romano kurko, číslo 3, ročník 10, 16. 3. 2000

³¹⁴ PhDr. Jan Červenka, Ph.D. poznamenává, že tentýž výrok zazněl i na sjezdu IRU v roce 2000 v Praze.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Podrobná práce o romském tisku zde: http://www.phil.muni.cz/~vokounov/vokounova_romskecasopisy.doc, PhDr. Jan Červenka, Ph.D. upozorňuje, že se jednalo o Romano gendalos

³¹⁷ www.romove.radio.cz

³¹⁸ Nicméně v redakční radě seděli následující: Ivan Veselý, JUDr. Emil Ščuka, ing. Pavel Traub, JUDr. Klára Veselá

³¹⁹ Pátrala jsem a poptávala se i po jiných publikacích, jež nějak zpracovaly tematiku devadesátých let, ale nenalezla jsem. Dostupné jsou např. vzpomínkové knihy politiků, novinářů, ale s těmi jsem se pracovat obávala.

7. Závěr

Nekladla jsem si za cíl přinést politologické úvahy, jelikož na to nemám patřičné vzdělání. Pro téma práce jsem se rozhodla, abych si doplnila znalosti o situaci v daném období, které jsem měla mizivé. Také jsem čekala, že se dozvím o nějakých pokrocích, které společnost učinila ke zlepšení vzájemného soužití. Záměrně píše společnost, protože jak se říká, romský problém neexistuje, je to problém nás všech a zejména majority, jež si nedokáže stále poradit. Když jsem si jednotlivé uplynulé roky „prošla“, zjistila jsem, že se něco málo změnilo k lepšímu a něco naopak nikoliv. Útoky na Romy jsou stále aktuální. A jsou to stále ty samé: fyzické napadání, vyhazování zápalných lahví do domů obývaných Romy, povolování pochodů pravicových a jiných extremistických hnutí městy, diskriminace na poli pracovním i v přístupu ke vzdělávání. Změna k lepšímu je nejspíš taková, že již není možné, aby se objevovaly cedule s nápisy typu: Cikánům vstup zakázán. Také někdy viníci trestných rasových činů dostávají vyšší tresty, než dostávali, někdy však nikoliv. Na školách jsou finančně podporováni romští žáci. Zaměstnávání jsou romští asistenti. Jakékoliv rasistické výrazy jsou na veřejných webových stránkách mazány a v tisku jsou nepřipustné. Úspěchem bylo i v roce 2010 zrušení extremistické Dělnické strany, která byla vedena Tomášem Vandasem, bývalým tajemníkem Miroslava Sládka. Spíše se otevřený rasismus a diskriminace proměnili v tiché aktivity³²⁰. PhDr. Jan Červenka, Ph.D. však dodává, že se *„celé myšlení nebo přístup společnosti opravdu změnil, ač mnohdy někde bublá nějaký ten rasismus. Ale de facto, když o tom tak přemýšlím, daleko větší změna nastala mezi léty 1998 - 2000 počínaje Bratinkovou zprávou, vznikem pozice zmocněnce, než v době, kdy měli Romové ve všech komorách své zástupce.“*³²¹ S ohledem na mé téma aktivistů a aktivit se změnilo mnohé. Výrazné osoby dění let devadesátých se vytratily a nových aktivních a viditelných osob mnoho není. Karel Holomek je v důchodu, své politické aktivity utlumil a věnuje se již jen okrajově Muzeu romské kultury a psaní článků. Emil Ščuka se také vytratil mimo politické i aktivistické pole, ale v zásadě se vytrácel již od té doby, kdy byl v ROI nahrazen Ličartovským. Ivan Veselý se občas ještě objeví v televizním pořadu či na nějaké demonstraci, ale k nějakým veřejným prohlášením se neuchyluje, jelikož již nemá tu vůli a chuť pořád bojovat – vidí, že zde stejně není šance na změnu přístupu vlády či společnosti

³²⁰ Nicméně výhrůžky smrtí jsou stále aktuální: http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_10489 – zde konkrétně výhrůžka Janě Horváthové: nedávno extremisté vyhrožovali smrtí novinářů Patriku Bangovi a jeho synovi: http://xman.idnes.cz/romove-me-casto-maji-za-exota-rika-emancipovany-cikan-patrik-banga-p98-/xman-rozhovory.aspx?c=A110628_165400_xman-rozhovory_fro

³²¹ Rozhovor s PhDr. Janem Červenkou, Ph.D. dne 17.8. 2011

k Romům.³²² O Ondřeji Giňovi nic nevím, jelikož mi nebylo umožněno se s ním setkat a nevěděl o něm ani nikdo z romských aktivistů, kterých jsem se ptala. Jeho syn, Ondřej Giňa, se také objevuje na demonstracích, ale nejedná se o osobu, jež by se dala zmínit jako soudobý reprezentant či obhájce Romů. Mezi aktuální proromské bojovníky lze snad zařadit novináře Jarmilu Balážovou a Patrika Bangu, politiky - aktivisty Lucii Horváthovou a Davida Beňáka a Drahomíra Radka Horvátha (často se účastní demonstrací, za Romy občas hovoří v televizních pořadech) a Čěňka Růžičku. Shrnutí: romští politikové s politickými aktivitami se objevovali v devadesátých letech a zejména na jejich počátku byli velmi silní, důvěryhodní, věřili v možné změny, překážkami pak pro ně byla úzkoprofilovost³²³ jejich stran, nedostatek financí či špatné hospodaření s nimi a samozřejmě až do roku 1997 malý zájem majoritních stran. Dnes najdeme několik romských aktivistů, kteří se účastní demonstrací ve městech, promlouvají za Romy a k Romům, zakládají organizace atd., ale ve vládních sférách se až na výjimky (Gabriela Hrabaňová v čele Rady vlády pro romskou menšinu, D. Beňák³²⁴, J. Balážová – aktuální členové Rady vlády pro záležitosti romské menšiny) nevyskytují a spíše promlouvají prostřednictvím svých organizací či za ně.³²⁵

³²² Soukromý nenahrávaný rozhovor v sídle Džena, počátek dubna 2011

³²³ Co se týká zaměření – např. mají pouze sociální program.

³²⁴ Pracoval na Úřadu vlády ČR jako odborný pracovník, dále jako zastupitel na MÚ Prahy 14; více informací o něm viz: http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6830

³²⁵ Samozřejmě není možné znát všechny aktivisty na území celé České republiky, ale zmiňuji ty osoby, které jsou mediálně známy, nebo o nich vím, že se zúčastňují pro Romy významných akcí.

8. Bibliografie

Odborná literatura

Holomek, K., *Vývoj romských reprezentací po roce 1989*. In.: *Romové v České republice*. Praha: Socioklub, 1999b. ISBN 80-902260-7-8

Romové v České republice, Sešity pro sociální politiku. Praha: Socioklub, 1999, ISBN 80-902260-7-8

Pečínka, Pavel, *Romské strany a politici v Evropě*, Edice Studijní texty, svazek 11, Brno: nakladatelství Doplněk, 2009, ISBN: 1081-354-2009

Krčík, Jakub, *Romské politické hnutí v České republice v letech 1989 – 1992*, diplomová práce, Indologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, 2002

Mareš, Miroslav (ed.), *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1986*, Politologická řada; sv.č. 17, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1. vydání, 2003, ISBN 80-7325-026-8

Mareš, Kopeček, Pečínka, Stýskalíková, *Etnické menšiny a česká politika*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, ISBN 80-7325-050-0

Brokl, L. a kol., *Reprezentace zájmů v politickém systému ČR*, Praha: Slon, 1997, ISBN 80-85850-48-6

Zrod teorie veřejné politiky v ČR – Úvodní studie k analýze formování a realizace veřejné politiky v ČR po roce 1989 (FSV UK, 1/94 Vesmír) ISBN 80-901131-6-8

Hübschmannová, Milena, *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 1993, ISBN 80-244-0496-6

Hübschmannová, Milena, *Po židoch cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945*. I. Díl, Praha: Triáda, 2005, ISBN 80-86138-14-3

Nečas, Ctibor, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-952-2

Vermeersch, Peter, *The Roma in domestic and international politics: an emerging voice?*, European Roma Right Centre, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=1274>

Vajdová, Tereza, *Česká občanská společnost 2004: Po patnácti letech rozvoje*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. – nenašla jsem ISBN

Skovajsa, M. a kol., *Občanský sektor*, Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-681-0

Jurová, A., *Rómovia v období od roku 1945 po november 1989*, In: Vašečka, Michal a kol.: Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút verejných otázok, 2002, s. 53-77.

Havlík, P., Pečinka, B., *Politika z obou stran, Česká politika 1989 – 2005*, Praha: Ivo Železný, ISBN: 80-237-3953-0

Svaz Cikánů – Romů, Brno: Muzeum romské kultury, 2009, ISBN 978-80-86656-16-8

Mansfeldová, Kroupa, kol., *Participace a zájmové organizace v České republice*, Praha: Slon, 2005, ISBN 80-86429-53-9

Bílý, J., *Základy státovědy, politologie a sociologie*, Praha, 2005, ISBN 80-86861-24-4

Barany, Z., *The East European Gypsies, Regime change, marginality and ethno-politics*, Cambridge: Cambridge university press, 2002, ISBN 0 521 00910 3

Nečas, C., *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*, Brno: MUNI, 1994, ISBN 80-210-0945-4

Články z internetu, novin, korespondence

<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/karel-holomek.php>

www.iips.cz

www.romea.cz

www.dzeno.cz

www.srnm.cz

www.romove.radio.cz

www.romanohangos.cz

www.psp.cz

www.vlada.cz

www.helcom.cz

www.lidovky.cz

www.idnes.cz

www.parlamentnilisty.cz

<http://www.tspweb.cz/dokument-fulltext.shtml?x=133515-> tzv. Bratinkova zpráva

www.mvcr.cz

www.lety-memorial.cz

www.britskelisty.cz

Amaro gendalos: výtisky z let 1997 - 1998

Zpravodaje ČHV: výběrově

Romano kurko: výtisky z let 1993 - 2000

Romano džaniben: 4/98, s.12-15; 1-2/99, s.6-10; 3-4/99, s.4-7; 1-2/2000, s. 12-16.

Archiv sdružení Dženo

Nahrávka rozhovoru s: Karlem Holomkem (25. 7. 2011), Čeňkem Růžičkou (30. 8. 2011), Vlado Oláhem (30. 8. 2011), PhDr. Janem Červenkou, Ph.D. (17. 8. 2011)

Telefonický rozhovor a setkání: Ivan Veselý (průběžně v roce 2011), Ervín Demeter (průběžně červenec, srpen 2011)

Rozhovory poskytnuté elektronickou formou: Karel Holomek (průběžně červenec, srpen 2011), Ignác Rácz (průběžně srpen 2011), Jan Horváth (průběžně srpen 2011), Ivan Veselý (průběžně v roce 2011)